

Tartalom

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	2
1 BEVEZETŐ	8
1.1. Az anyag célja és az információk forrásai	8
1.2. A téma általános megközelítése	9
2 AZ EGYES KÉPZÉSI FORMÁK JELLEMZŐI	15
2.1. Közoktatás	15
2.1.1. A Nemzeti alaptanterv szerepe	16
2.1.2. Kisgyermekkorai nevelés	26
2.1.3. Általános iskola	27
2.1.4. Középfokú képzés	28
2.2. Tanárképzés	36
2.2.1. Közgazdász-tanár képzés	36
2.2.2. Gazdaságismeret szakos tanárok képzése	37
2.2.3. Tanártovábbképzés	39
2.2.4. Felsőfokú szakképzés	40
2.3. Felsőoktatás	41
2.3.1. Általános helyzetkép	42
2.3.2. A nagy egyetemek gyakorlata	47
2.3.3. Gazdasági és vállalkozási ismeretek a műszaki képzésben	50
2.4. Egyedi programok, civil kezdeményezések	51
2.4.1. Junior Achievement Magyarország (JAM)	51
2.4.2. Vállalkozás 2000 Alapítvány	53
2.4.3. EBC*L – Egységes Európai Gazdasági Oklevél	53
2.4.4. Pénzügyi Oktatási Program	55
2.4.5. Egyéb programok	56
2.5. Uniós programok tapasztalatai	59
2.5.1. HEFOP - TÁMOP	59
2.5.2. Képzés-innováció programok	64
3 FELNŐTTKÉPZÉS, MŰKÖDŐ VÁLLALKOZÁSOK ÉS A KÉPZÉS	65
3.1.1. A változások iránya	67
3.1.2. Munkahelyi képzés	74
3.1.3. A képzők	76
3.2. Speciális célcsoportok	77
3.2.1. Munkanélküliek vállalkozóvá válása	77
3.2.2. Fiatal, kezdő vállalkozók támogatása	80
3.2.3. Nők, hátrányos helyzetűek, romák	82
3.3. Az önálló tanulás, ismeret- és információ-szerzés lehetőségei	83
4 ÉSZREVÉTELEK A STRATÉGIÁHOZ	86
5 JAVASLATOK	89
6 MELLÉKLETEK	94
6.1. Felhasznált irodalom és dokumentumok	94
6.2. A témához kapcsolódó web-lapok	98
6.3. A szövegben és a Mellékletben található táblázatok listája	100
6.4. Az információgyűjtés során megkeresett intézmények és szakemberek	120

Vezetői összefoglaló

Az elemzés elkészítésére a Seed Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány kapott megbízást a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium által a témában kiírt pályázat nyerteseként.

A pályázatban megfogalmazott feladat a következő volt.

- Átfogó helyzetképet adni a vállalkozói ismeretek oktatásának hazai gyakorlatáról a különböző képzési formákban;
- A vállalkozói tudás fejlesztése területén az elmúlt két évben történt változások felmérése, elemzése;
- A továbblépési lehetőségek és azok feltételeinek vizsgálata a kis- és középvállalkozások fejlesztésének stratégiájában kitűzött célok megvalósítása érdekében;
- Adatok gyűjtése és becslések készítése az egyes képzési formákban résztvevők számáról;
- A különböző képzések során megszerzhető tudás értékelése.

Fentiek mellett az előzetes egyeztetés során megfogalmazódott az az igény, hogy az áttekintésben kapjon kiemelt hangsúlyt a Nemzeti alaptantervet érintő változás, illetve a felsőoktatás témáján belül a gazdasági ismeretek helye a nem gazdasági szakok hallgatóinak képzésében. E két témát részletesen tárgyalja a 2.1.1. és a 2.3. fejezet.

A Seed Alapítvány a pályázatban vállalt feladatokat a szerződésben is rögzített szakmai tartalomnak megfelelően végezte el. A helyzetelemzést a szakirodalom és a témát érintő dokumentumok, illetve a hozzáférhető adatok feldolgozásával, és a vállaltnál több (összesen mintegy 50) szakmai konzultáció során szerzett információk felhasználásával készítettük el.

Az elemzőmunka eredményei a következők:

- A friss nemzetközi adatfelvételek – a korábbiakhoz hasonlóan – arra utalnak, hogy továbbra is alacsony szintű a motiváltság a vállalkozóvá válásra, sok a kényszervállalkozó, és a megkérdezettek úgy érzékelik, hogy a gazdasági környezet nem vállalkozásbarát. Zajlik ugyan egy lassú generációváltás, a fiatalabbak körében nő az iskolai végzettség szintje, bizonyos készségek terén

javulás érzékelhető (pl. a korszerű informatikai eszközök használata elterjedtebb), körükben nem jellemző a vállalkozói életpályával szembeni előítélet, de mindezek ellenére nem nőtt számokban is kimutathatóan jelentős mértékben a vállalkozói pálya tényleges vonzereje. A kényszervállalkozások aránya magas, ez a képzéssel kapcsolatos magatartást is meghatározza.

- Az újszerű oktatási és képzési kezdeményezések szigetszerűek, nincs erős kisugárzásuk, támogatásfüggők, és emiatt „törékenyek”. Jellemző az is, hogy a jelentős finanszírozási háttérrel működő támogatási programok (pl. Phare, NFT) működése és hatása korlátozott időtartamú, és az elért eredmények később igen sok esetben nem hasznosulnak.
- A gazdasági ismeretek oktatásának – a 2007-2013 közötti időszakra megfogalmazott KKV stratégia szerint is kitüntetett terepe a közoktatás. A gazdasági ismeretek témaköre eltérő nevek alatt és eltérő súllyal, de az ezredforduló óta jelen van a Nemzeti alaptanterv(ek)ben. A téma tantervi megjelenése azonban nem jelenti automatikusan a tényleges gyakorlat direkt és gyors átalakulását, ehhez jelentős más befolyásolási csatornák működése is szükséges. A gazdasági ismeretek kiemelt fejlesztési területként való megfogalmazódása a felülvizsgált Nemzeti alaptantervben fontos oktatáspolitikai szándéknyilatkozatként értelmezhető, de önmagában nem garantálja, hogy az iskolákban ténylegesen és rövid időn belül teret nyer a korszerű szemléletformáló oktatás. Ehhez jelentős és összehangolt erőfeszítések szükségesek a tananyagfejlesztés, tankönyvfejlesztés, a tanárképzés és tanártovábbképzés területén egyaránt. (A tanterv szerepét a magyar közoktatásban a 2.1.1. fejezet részletesen tárgyalja.)
- A közoktatásban az elmúlt másfél évtizedben elfogadottá vált eszközök alkalmazásával és bővítésével célszerű támogatást adni a megindult kezdeményezéseknek (célzott pályázatok, a tanár-továbbképzési kínálat jelentős bővítése, interneten elérhető szakmai tartalmak fejlesztése és információs rendszerek építése, a tananyagok széles körben, ingyenesen hozzáférhetővé tétele, és néhány újszerű forma alkalmazása, például az iskolák körében belföldi tanulmányutak és szakmai hálózatok szervezése, az önálló tanulás feltételrendszerének javítása, illetve tanári ösztöndíjak létrehozása).
- A gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatásában az elmúlt évtized aktív szereplői (pénzügyi szervezetek, civilek) együttműködésének eredményeként a

közoktatásban a pénzügyi ismeretek oktatását erősítő kezdeményezésekről lehet számot adni. Ezek sikere az előrelépés lehetőségét teremtheti meg, de ez a szóban forgó tudásterület egészének csupán egy szelete, és a kezdeményezések hatása egyelőre szűk körű. A közoktatáson belül a képzési innovációk terjedése – a források szűkülése és az erős intézményi autonómia körülményei között – csak jelentős támogatással valósulhat meg.

- A gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatásának iskolai „jó példái” egy irányba mutatnak a közoktatás módszertani megújításával (a kompetencia alapú oktatás programjával), de a korszerű megoldások jelenlétének mennyiségi jellemzői egyelőre szerények (az iskolák 10-15%-át, a diákoknak is csupán egy kis részét érik el).
- Általánosságban elmondható, hogy a gazdasági és vállalkozói ismeretek oktatása, illetve a meglehetősen kevés készségfejlesztő program működése nem csak viszonylag szűk körű, de nem is rendszerszerű. Az egyes szintek nem kapcsolódnak egymáshoz még a közoktatáson belül sem. Előrelépést jelenthetne egy olyan szakmai műhely létrehozása, amely a témában komoly tapasztalattal rendelkező szakemberek együttműködésére építve hozzájárulna ahhoz, hogy az egyes képzési feladatok és szakaszok összekapcsolódásának lehetőségei körvonalazódjanak.
- A témával foglalkozó civil szerveződések szerepe jelentős, és számuk nő. (Tevékenységükről részletesebben a 2.4. fejezet szól.) Többnyire külföldi háttérrel és mintára létrejött, vagy a nemzetközi hálózatok magyar tagszervezeteként működő kis létszámú apparátussal dolgozó, igen elkötelezett, és több éve működő szervezetek több szálon kapcsolódnak egymáshoz illetve az oktatásban érdekelt partner-szervezetekhez. Tevékenységük további támogatása és bevonásuk a szakmai fejlesztőmunkába feltétlenül indokolt.
- A *felsőoktatásban* az utóbbi években a gazdasági ismereteket adó és részben a vállalkozás témaköréhez kapcsolódó tárgyak oktatása és az ilyen tárgyak iránti érdeklődés nem bővült jelentős mértékben. A képzés erősen elméleti irányultságú, a rendszerváltást megelőző évtizedek szemlélete sokszor még erősen jelen van a tankönyvek tartalmában, a képzés szerkezetének belső arányaiban.
- Empirikus adatfelvételek és szakértők bevonásával készült esettanulmányok egyaránt azt mutatják, hogy a vállalkozással kapcsolatos kurzusokat elsősorban

gazdasági szakokon tanuló hallgatók vehetnek fel. Önálló szakirányként a vállalkozás a nagy egyetemeknek is csak hozzávetőleg felében szerveződik. Ugyanakkor a meglévő kurzusok népszerűek és kihasználtak, és az oktatási módszereket tekintve ezeknek a kurzusoknak a zömében alkalmazzák a ma korszerűnek tekintett módszereket (az esettanulmánytól a vállalkozók meghívásán át a vállalkozás-szimulációig). A nem gazdasági szakokon tanulóknak számára esetlegesen vagy egyáltalán nem áll rendelkezésre elegendő kurzus, és a karok közötti átiktatás is számos akadályba ütközik, mindenekelőtt az oktatói kapacitás szűkösségébe. (Részletesebben a 2.3. fejezetben)

- Az új, Bologna rendszerű képzési programokban a vállalkozás témaköre szerény helyet kapott, BA szinten sem jelennek meg érzékelhetően az önálló vállalkozásra (önfoglalkoztatásra) felkészítő elemek. Az új képzési programok továbbra is döntően az alkalmazotti munkakörökre készítik fel.
- A felsőoktatásban a Bologna rendszer életbelépése átrendezte a tanárképzést is, aminek egyik következménye, hogy tanári diploma csak mesterképzés keretében szerezhető. Ez egyaránt érinti a közgazdász tanárokat, és az általános iskolákban gazdasági ismereteket oktató közismereti tanárok képzését. Tekintettel arra, hogy új programok kerültek akkreditációra, amelyek most indulnak, a hatások egyelőre még nem érzékelhetőek. Célravezető lenne kiemelt figyelmet fordítani az új tanárképzési programok követésére, támogatására, és akár speciális ösztöndíjak bevezetésével orientálni a hallgatók választásait.
- A közgazdászok képzésében a gyakorlati jellegű vállalkozási, üzleti programokban való részvételt ösztönöznék, ha az aktív részvétel kredit-pontok szerzését is lehetővé tennék.
- A KKV-k, különösen a mikro-vállalkozások körében – az ezzel kapcsolatos felmérések adatai szerint – továbbra is kevés a hajlandóság a tudatos ismeretbővítésre, alacsony szintű a motiváltság a szervezett képzési programokban való részvételre. Látványos az eltérés a cégek vezetőinek a képzés fontosságát illető megnyilatkozásai és a tényleges részvételi arányok között. Az elértükre tett kísérletek, speciális képzés-támogatási programok e téren viszonylag szerény előrelépést hoztak. Ugyanakkor széles körű a vélekedés, hogy a képzési piacon elérhető kurzusok jelentős része nem alkalmazkodik a résztvevők igényeihez és tanulási stílusához.

- A rendkívül alacsony szintű hajlandóság a képzésben való részvételre azonban nem csupán a kis- és középvállalkozások világának jellemzője. Hátterében a felnőtt lakosságnak a szervezett tanulásban való alacsony szintű részvétele, és a hazai közoktatási rendszer súlyos gondjai állnak. Az alsó fokú képzés és a szakképzés jelentős része sem a motivációt, sem a tanuláshoz szükséges alapkészségeket (például a megbízható szövegértést) nem fejleszti ki. A közoktatásban már megindult fejlesztési programoktól csak hosszabb távon remélhető változás. Az, hogy a felnőttképzők nagy része „iskolás” módon szervezi a programokat, és alig van tekintettel a felnőttek igényeire, több más mellett, egyik tényezője a képzéstől való tömeges távolmaradásnak.
- A képzések módszereit illetően a hagyományos ismeret-centrikus oktatás dominál mind az iskolarendszerű, mind a felnőttképzési programokban. A képzés valamennyi szintjén és szektorában alacsony a szemléletformálásra irányuló programok és tréningek aránya. Az okok nyilvánvalóak. Az intenzív (interaktív, készségfejlesztő) programok költségesebbek, a hagyományos „iskolás” oktatásnál időigényesebbek, ráadásul nehezen illeszthetők a hagyományos képzési struktúrába (a tanórai rendszerbe illetve a költséghatékonyság kényszere alatt szerveződő csoportos képzésbe). Mindemellett a készségfejlesztés sokoldalú, magas szintű felkészültséget igényel a képzést vezető tanároktól, felnőttképzőktől.
- A képzési piac továbbra is kínálati piac. A képzőszervezetek zöme erősen függ az állami forrásoktól (megélhetésükhöz nem elegendő az önfinanszírozó képzések iránti kereslet).
- A vállalkozói ismeretek közvetítése terén az egyedi kezdeményezések és a szereplők sokfélesége jellemző. Nem csak az elemzés, hanem a potenciális érintettek részére is nehezen áttekinthető a szolgáltatások és támogatások (pályázatok, ismeret-bővítési lehetőségekkel kapcsolatos információk) köre.
- A már működő KKV-k körében a legnagyobb arányú kompetencia-deficit továbbra is az idegennyelv-ismeret és csökkenő mértékben ugyan, de az informatika terén mutatkozik. Összességében javult a számítógép és az internet hozzáférhetősége és használata. A korszerű informatikai felkészültség azonban ma már nem elsősorban a személyi számítógép kezelését, hanem az informatikai rendszereknek a vállalkozás működésébe történő integrálását jelenti.

- „Mindenki képez”. Viszonylag kevésbé artikuláltak az egyes szereplők feladatai. Sok kisebb szervezet kizárólag saját fennmaradása érdekében szervez képzési programokat, akár eredeti profiljától távoli területen is. A képzési piac kínálatában a legjellemzőbb a rövid idejű, alapismereteket kínáló kurzus, amelynek marketingje gyakran elfedi a különböző képzések tartalmi különbségeit.
- A szakmai érdekképviseleti szervezetek tagságuk igényeinek felmérése alapján saját képzési programokat szorgalmaznak vagy szerveznek. Érzékelhető, hogy a kamarák a tagság igényeihez jobban igazodó programok kialakításán dolgoznak, illetve több kísérlet indult a korszerűnek számító, internet alapú képzés meghonosítására. A kamarák képviselői sikeresnek ítélik a szakképzést és a mesterképzést érintő eddig megtett lépéseiket.
- Jelenleg a vállalkozói szemlélet és kultúra helyzetének javításában érdekelt és aktív szereplők sokszor párhuzamos pályákon mozognak, tevékenységük a szükségesnél kevesebb ponton erősíti egymást. Sok esetben alig van ismeretük a többi szereplő törekvéseiről, elért eredményeiről. A téma iránt jelenleg érzékelhetően felerősödött érdeklődés és szakmai aktivitás kedvező feltételeket teremt egy olyan műhelymunka elindításához, amely a jelenleginél világosabban fogalmazza meg az egyes tárcák vállalásait, és az egyes szereplők funkcióját. A pénzügyi szervezetek és a civil szereplők egy részének összefogása az oktatási programok terén máris megindult. Az előrelépésnek azonban komoly gátja, hogy a kormányzati szereplők mindegyike csupán saját illetékességi körében mozoghat. Az átfogó célok a jelenleginél szintetikusabb megközelítést igényelnének, és feltétlenül szükséges lenne a tárcák közötti szakmai együttműködés jelenleginél hatékonyabb, rugalmas formáit megtalálni.

1 BEVEZETŐ

A Kisvállalkozások Európai Chartája, amelyet a tagállamok az Európai Tanács 2000. júniusi ülésén hagytak jóvá, a vállalkozásfejlesztési politika egyik alapidokumentumának tekinthető az Európai Unióban. A Charta deklarálja, hogy a kisvállalkozások tekintendők az innováció, a foglalkoztatás, valamint az Európán belüli társadalmi és helyi integráció fő hajtóerejének. A dokumentum tíz pontban foglalja össze, hogy a tagállamok milyen eszközrendszerrel ösztönözzék a kis- és középvállalkozások fejlődését.

Az eszközök között első helyen szerepel a „vállalkozásra való oktatás és képzés”. Ez a tény is indokolja, hogy a hazai vállalkozás-ösztönzési és támogatási politikát ebből a sajátos szemszögből tekintsük át.

1.1. Az anyag célja és az információk forrásai

Az alábbi elemzés célja, hogy átfogó helyzetképet adjon

- a vállalkozói ismeretek oktatásának hazai gyakorlatáról a különböző képzési formákban (az iskolarendszerű és az iskolarendszeren kívüli képzésben),
- a vállalkozói tudás fejlesztése területén az elmúlt két évben történt változásokról, azok jellegéről és irányáról,
- a továbblépések lehetőségeiről és feltételeiről a kis- és középvállalkozás-fejlesztési stratégiában kitűzött célokkal egybevetve.

Az anyag összeállításakor feldolgozásra illetve felhasználásra kerültek

- ✓ a témában készült korábbi elemzések;
- ✓ a hozzáférhető jogszabályok és egyéb dokumentumok (pl. képzési programok);
- ✓ a vállalkozás-ösztönzéssel és a vállalkozók képzésével kapcsolatos szakirodalom egy része (részletesebben a Melléklet 6.1 fejezetében);
- ✓ az elmúlt években a vállalati képzés, felnőttképzés témakörében végzett empirikus adatfelvételek adatai;
- ✓ a témába vágó, és hozzáférhető statisztikai adatok (publikált oktatási, munkaerő-piaci és felnőttképzési statisztikai összesítések).
- ✓ Emellett a hozzáférhető hazai és nemzetközi adatbázisokból néhány saját feldolgozást készítettünk.
- ✓ Az információk további fontos forrását képezték a kutatási interjúk (rövidebb és hosszabb, személyesen illetve telefonon szervezett tájékoztató beszélgetések, pl. egy-egy projekt felelőseivel, szervezetek képviselőivel, az egyes résztémák szakértőivel). A megkeresett intézmények és szakemberek listáját részletesebben a Melléklet 6.4. alfejezete tartalmazza).

Mivel a kis- és középvállalkozási szektor legfontosabb jellemzőire és aktuális helyzetére vonatkozó általános helyzetleírás megtalálható az NFGM éves jelentéseiben,¹ illetve különféle statisztikai és szakirodalmi forrásokban, ezért ezek részletes ismertetésétől eltekintettünk, és az anyag a címben megjelölt témára összpontosít. Természetesen ahol szükséges, ott utalunk a kis- és középvállalkozási szektor egészére vonatkozó releváns összefüggésekre.

Mindenképpen szólni kell az elemzés kényszerű korlátairól is. Igen kevés idő, szűk két hónap állt rendelkezésre az információk összegyűjtésére és feldolgozására. A munka során a legnagyobb gondot a képzéssel kapcsolatos megbízható adatok, illetve a meglévő és elérhető adatok reprezentativitásának hiánya jelentette. Természetesen az interjúkhoz kiválasztott oktatási intézmények száma sem teszi lehetővé a reprezentativitást, ez nem volt, de nem is lehetett célunk. Az egyes szektorok széleskörű áttekintéssel rendelkező szakembereinek megkeresése azonban értékes segítséget adott a más forrásokból nyert információk értékeléséhez, illetve ráirányította a figyelmet néhány új fejleményre.

1.2. A téma általános megközelítése

A Zöld Könyv² a vállalkozás fogalmát, mint gondolkodásmódot és az egyénnek azt a képességét értelmezi, hogy önállóként vagy valamely szervezeten belül felismer és kihasznál egy lehetőséget új érték létrehozására vagy a gazdasági siker eléréséhez. A 2004-es Akcióterv elsőrendű stratégiai feladatként a vállalkozói gondolkodásmód erősítését jelölte meg, és ennek eszközei között kiemelt helyen a vállalkozás oktatását. A dokumentum szerint ettől nemcsak az várható, hogy megismertessen a vállalkozói gondolkodással és tevékenységgel, hanem az is, hogy kedvet csináljon a vállalkozói életpálya választásához. A diákok a vállalkozás alapfogalmaival már az alsó fokú oktatás keretében ismerkedhetnek, de mind az Unió mind pedig az OECD ajánlásai a vállalkozási ismeretekkel kapcsolatos képzést elsősorban a közép- és a felsőfokú oktatás feladataként azonosítják.

A szakirodalomban és a beszélgetések során is számos kifejezéssel találkoztunk, amelyek az elemzés tárgyának megjelölésére szolgáltak: általános gazdasági vagy gazdálkodási ismeretek, vállalkozásoktatás, vállalkozói készségek fejlesztése, pénzügyi- és gazdálkodási ismeretek illetve üzleti ismeretek oktatása.

¹ Az 1996 és 2007 között készült éves jelentések hozzáférhetők a tárca honlapján: http://www.nfgm.gov.hu/feladataink/kkv/vallpol/elemezsek/eves_jelent.html

² Green Paper Entrepreneurship in Europe, European Commission, 2003.

Ezek a kifejezések többnyire nem egyszerűen szinonímák. Az eltérő megnevezések szemléletbeli különbségekre is utalnak. Ugyanakkor fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy tapasztalataink szerint a képzési programok neve sok esetben nem tükrözi azok tényleges tartalmát, vagy annak változásait, és emiatt pusztán az elnevezés alapján sokszor csak pontatlanul azonosítható az adott programok tartalma.

Gyakorlati szakemberek körében is igen eltérő megközelítések, szemléletbeli különbségek jellemzőek a készségek alakíthatóságát, az egyes ismeretközvetítő csatornák hatékonyságát illetően. Három jellegzetesen elkülönülő megközelítés azonosítható. A Zöld könyv már idézett megfogalmazása ahhoz a felfogáshoz áll közelebb, amely szerint a „vállalkozástan” a piacgazdaságban élő polgárok önálló cselekvésre való felkészítése (és ennek csupán egyik konkrét megvalósulása a saját vállalkozás indítása). A második, szűkebb szakmai megközelítés a jól körülhatárolható funkcionális ismeretsomagokra (tantárgyakra) bontható, és oktatható (pénzügyi, marketing, gazdálkodási, stb.) ismereteket helyezi előtérbe. A harmadik megközelítés direkt módon a leendő vállalkozók gyakorlati tevékenységeken keresztül történő felkészítésére helyezi a hangsúlyt, és speciális kompetenciák kialakítására törekszik. (Természetesen a gyakorlati tapasztalatokra épülő képzés valamennyi esetben motiválóbb és hatékonyabb mint a pusztán leckeszerű ismeretközlés.)

Ezek a megközelítések ma – sokszor ugyanazon elnevezés alatt – egymás mellett élnek. Zavart az okozhat, ha az egyes célok és az azok megvalósítását szolgáló eszközök nincsenek egymással összhangban.

A vállalkozással kapcsolatos képzés célcsoportjai

Az egyes célcsoportoknak a tudásfajta iránti igénye igen eltérő az életkor, a szakmai terület, a vállalkozó felkészültsége illetve a vállalkozás jellemzői (méret, profil stb.) szerint. A téma szempontjából valamilyen szinten mégis azonosíthatók a legfontosabb nagyobb (önmagukban is differenciált) célcsoportok, és a nekik szóló programok. Ezeket a következőképpen lehetne felvázolni:

1 – *A mindenkinek* szükséges minimum. A piacgazdaságban élő állampolgár számára elengedhetetlen a gazdaság működésének megértése, a saját háztartásának működtetéséhez szükséges gazdasági teendőkben (felhalmozás-fogyasztás, pénz kezelése) való magabiztos eligazodás, a döntésekhez szükséges ismeret. Az erre való felkészítés nyilvánvalóan a kötelező (ma már 18 éves korig

tartó) közoktatás feladata. (Hogy pedagógiai megfontolásokból a készségek fejlesztését mikor érdemes elkezdni, és milyen módszerekkel, arról részletesebben a 2.1. fejezetben.) A közoktatási intézményekben a sokirányú készségfejlesztést szolgáló programok között, a curriculum-ba integrálva, vagy azon kívül is helyett kapnak illetve a jelenleginél szélesebb körben helyet kellene kapniuk olyan programoknak, amelyek az életkornak megfelelő játékos formában, akár vállalkozások szimulálása révén lehetővé teszik a *tanulók* számára bizonyos szerepek és ennek révén saját képességeik kipróbálását, az ismerkedést egy lehetséges későbbi pályával. Eközben természetesen a tanulók a gyakorlati tapasztalatok által motiváltan egy sor, az iskolai képzésben releváns ismeretanyagot is elsajátíthatnak.

2 – Az iskolarendszerű *szakmai képzésben* a tanult szakma (hagyományos kézműves vagy modern, ipari vagy mezőgazdasági stb.) jellegéhez kapcsolódó felkészítésre van szükség. A korszerűsített, és jelenleg érvényben lévő OKJ-ban a képzési programok jelentős részében önálló vállalkozói ismeretek modul kapott helyet.

3 – A *felsőoktatásban* a képzés irányultsága szerint szétválik a szaktudományos ismeretekre épülő gazdasági képzés és a többi szakterület. Az általános gazdasági ismereteknek és az adott szakirányultságnak megfelelő gazdálkodási, üzleti, vállalkozói, menedzseri ismeretek a képzési programokba történő integrálása mellett az egyéni érdeklődés szerint választható tárgyak illetve gyakorlati feladatok (akár tényleges vállalkozásokban való részvétel) formájában szerezhethők meg a szükséges ismeretek, és formálódhatnak az egyéni szándékok. Az érdeklődés és motiváltság függvényében nyilván a hallgatók egy kisebb csoportja számára lehet vonzó a vállalkozás indításához, működtetéséhez, az üzleti sikerhez szükséges tudások megszerzése még az egyetemi évek alatt. Ezek nem feltétlenül a curriculum részét képező tevékenységek.

4 – Az *induló vállalkozások* támogatását szolgáló programok és szolgáltatások között a képzéssel összekapcsolt tanácsadásnak kulcsszerepe van.

5 – A már *működő vállalkozások* fennmaradásához, növekedéséhez vagy éppen speciális problémáinak megoldásához segítséget nyújtó szolgáltatások, tanácsadás, képzés, vagy e kettő kombinációja. A vállalkozás működését kiszolgáló alkalmazottak, például a pénzügyi adminisztrációt végzők képzése más arányokat és irányokat követ, mint a kis- és középvállalkozások vezetésével járó feladatokra való felkészülés.

6 – A témához szorosan kapcsolódik ugyan a KKV-kben *dolgozók* (a vállalkozások versenyképességének megteremtését és megőrzését szolgáló) *szakmai képzése*, bár szigorúan véve ez a terület nem sorolható teljes egészében a címben is megjelölt vállalkozói ismeretek és készségek körébe.

A KKV-kal kapcsolatos hazai kutatásoknak jelentős szerepük lehet a tényleges vállalkozói tanulási folyamat feltárásában, hiszen a tudásátadás, köztük a képzés akkor lehet a leghatékonyabb, ha szervesen kapcsolódik a vállalkozás aktuális tudásigényéhez.

A vállalkozóvá válás

A vállalkozóvá válás gazdasági és társadalmi kontextusának elemzői szerint a vállalkozói léthez és értékekhez való viszony, és azoknak a változása döntő szerepet játszik az életpályák megválasztásában. A „kelet-európai” vállalkozási környezet jelentős változáson ment át az elmúlt évtizedekben, ezt a változást azonban némileg lassabb ütemben követte illetve követi a vállalkozáshoz való viszony átértékelődése.

A „kelet-európaiság” egyéb jellemzői azonban ma is erőteljesen jelen vannak, elég talán a korrupcióval, fekete- és szürkegazdasággal kapcsolatos nagyszámú elemzésre utalni. A magyar vállalkozások működési környezetének ugyancsak mindmáig meghatározó eleme például a gazdasági és jogi szabályozók gyakori változása. Ez utóbbi tény önmagában is igen jelentős számú rövid képzést generál. A rövid képzési programok igen jelentős hányada ugyanis a friss jogszabályokról szóló gyors-tájékoztató, konzultáció. Vagyis jelenleg a hektikus változások követése virágzó üzletág a képzési piacon.

A vállalkozókról alkotott kép – és ennek révén a vállalkozói pályával kapcsolatos attitűdök formálásában igen jelentős szerepe van a sajtónak és az elektronikus médiának is, amely egyes vizsgálatok szerint inkább negatív képet közvetít erről a társadalmi csoportról. (Szerb-Kocsis, 2008)

A Flash Eurobarometer 2007 adatai szerint az ún. vállalkozásbarát klíma indexnek az európai átlagnál jóval alacsonyabb szintje Magyarországon azt mutatja, hogy a kérdezettek megítélése szerint jelenleg is inkább kedvezőtlenek a körülmények a vállalkozások indításához. A magyar vállalkozások aktivitási szintje európai összehasonlításban ugyancsak a három legalacsonyabb között szerepel. A felmérés szerzői szerint ennek hátterében az áll, hogy Magyarországon a kényszerek miatti, kockázatkerülő vállalkozóvá válás jóval jellemzőbb, mint a lehetőségek kihasználására, a kockázatvállalásra alapozott vállalkozás. Az üzleti bukások aránya

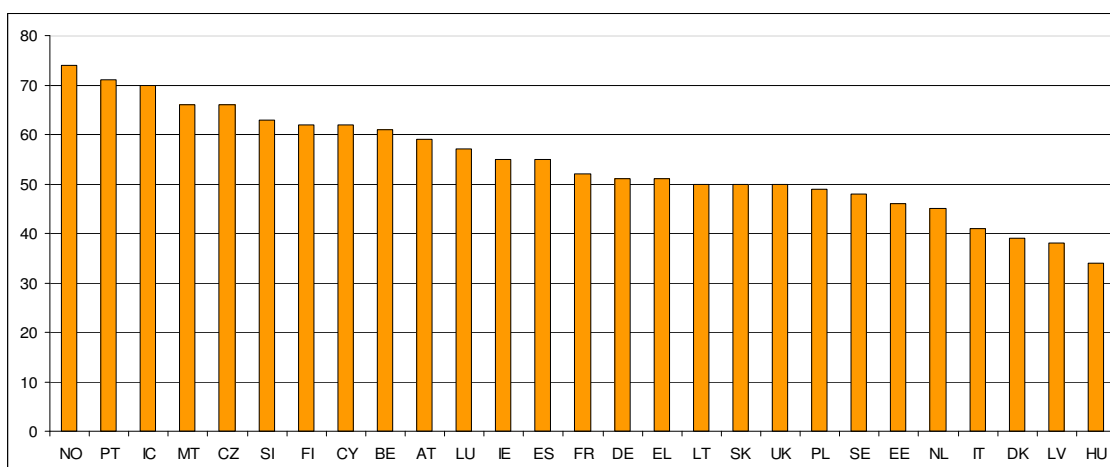
is jóval magasabb a magyar válaszadók körében, mint az EU átlaga. Ugyanakkor az átlagnál jóval magasabb a női vállalkozók aránya. A vizsgált mezőnyben Magyarországon az egyik legalacsonyabb a második generációs vállalkozók aránya. Amíg az elemzés szerint a legtöbb európai országban az a tény, hogy szülők valamelyike önfoglalkoztató volt, ösztönző hatású a vállalkozóvá válásra, addig Magyarországon a szülők ilyen jellegű foglalkozásának nincs kimutatható hatása. Ez a megállapítás önmagában is rendkívül fontos, mert felhívja a figyelmet arra, hogy az általánosan érvényesnek tartott összefüggések és tendenciák az átlagtól eltérő módon érvényesülhetnek egy adott közegben.

Más megközelítésben a vállalkozóvá válás tendenciája és a kényszervállalkozóvá válók aránya a munkanélküliek arányához is viszonyítható.

Az európaiak nagy többségére jellemző attitűdhez hasonlóan a magyar kérdezettek is szívesebben választják a foglalkoztatotti státuszt, és ennek okaként a vállalkozástámogató környezet hiányát említik. Ugyanakkor azok a válaszadók, akik szívesebben válnak önfoglalkoztatóvá, inkább a gazdasági indokokat helyezik előtérbe (szemben a többi országgal, ahol a szabadság és függetlenség választása áll az élen).

A 2001 óta rendszeresen megszervezett Eurobarometer adatfelvételben 2007-ben új elemként jelent meg az iskolázás szerepének vizsgálata a vállalkozói attitűd kialakításában. Az adatok bemutatását az indokolja, hogy az erre vonatkozó három kérdés mindegyikében Magyarország áll a lista legvégén.

**1. sz. ábra. „Az iskolai oktatás segített kezdeményezőkézségem kibontakozásában – ami a vállalkozói attitűd egyik eleme”
A teljes mértékben és az inkább egyetértők %-os aránya (2007)**

Forrás: Flash Eurobarometer 2007

Ugyanilyen relatíve alacsony azok aránya, akik szerint az iskolai oktatás hozzásegítette őket ahhoz, hogy megértsék a vállalkozások társadalmi szerepét. A harmadik kérdésben egy kijelentést kellett minősíteni, amely úgy szólt, hogy „Az iskolai oktatás felkeltette az érdeklődésemet a vállalkozóvá válás iránt”. Magyarország az idézett kijelentéssel teljes vagy nagyrészt egyetértő válaszadók 23%-os arányával a mezőny legvégén áll. Mindezek az adatok arra utalnak, hogy az ezredfordulóhoz képest jelentős fordulat a vállalkozási környezet megítélésében nem következett be.

Az önfoglalkoztatók arányát tekintve Magyarország a fejlett országok (OECD) körében a középmezőnyben helyezkedik el. 2004-ben a férfiak körében 15 európai országban 18,1%-volt az arányuk, Magyarországon 17,6%. A nők körében jóval alacsonyabb az önfoglalkoztatók aránya, a vizsgált 15 országban 10,8%, a magyar gazdaságban 10,1%. Ugyanakkor az informális, rejtett gazdaság, illetve a színlelt vállalkozások hányada országonként erősen eltérő és változó. Magyarország esetében mindkét csoport súlya az átlagosnál jóval magasabb. (KSH, 2004)

A kis és középvállalkozásokra jellemző tudáshiány háttérében a közoktatási rendszer elégtelen teljesítménye is komoly szerepet játszik. Ezt a következőképpen összegezte a hazai oktatási Zöld Könyv. *„Az elmúlt évek számos reformja ellenére a tudásbeli szakadék, amely a világ legfejlettebb részeitől elválaszt bennünket, nem szűkült, hanem szélesedett. Hazai és nemzetközi vizsgálatok egyértelműen bizonyítják, hogy nemcsak az átlagos magyar állampolgár, hanem a fiatal felnőttek és az iskolába járó fiatalok tudásával is súlyos gondok vannak. ...A felnőttek írásbeliségét vizsgáló adatfelvétel szövegértési tesztjén az érettségivel nem rendelkező fiatal felnőttek 85 százaléka legfeljebb az elégséges szintet érte el. A megvalósult tantervek — ahogy végül az iskolában összerendeződnek a tanulnivalók — a tankönyvek, a tanítási módszerek ma Magyarországon évtizedekkel elmaradnak a lehetőségektől, és nincs a rendszerben olyan mechanizmus, amely ezen a helyzeten változtatna.”* (Zöld könyv - A magyar közoktatás megújításáért-2008, 7-9. oldal)

2 AZ EGYES KÉPZÉSI FORMÁK JELLEMZŐI

Az alábbiakban képzési szektoronként illetve az előbbieken vázolt célcsoportonként mutatjuk be a vállalkozással kapcsolatos ismeretek átadására és a vállalkozói készségek fejlesztésére irányuló tevékenységeket, programokat, intézményeket.

Az áttekintésben az alábbi szempontokat követjük:

- Az adott képzés mennyiségi jellemzői és azok alakulása;
- A tananyag fókuszai illetve az elmélet és gyakorlat aránya;
- Az innovatív elemek megjelenése;
- Az elmúlt évek legfontosabb fejleményei, új kezdeményezések;
- Az érintett szereplők véleménye a képzésről, a továbblépés lehetőségeiről.

2.1. Közoktatás

Az oktatási rendszerben tanuló diákok létszámának 1990 és 2007 közötti változását mutatja be a Melléklet 2. sz. grafikonja. A közoktatás szerkezeti reformja és a csökkenő demográfiai tendencia miatt a hagyományos szakképzés összezsugorodott, és az érettségit adó képzés vált dominánssá, miközben a felsőoktatás igen gyors expanziója ment végbe. A diáklétszám változása mellett – jelentős részben a gazdaság szereplőinek aktivitása nyomán – új tudásterületek integrálódtak a képzésbe, mint például az informatikai eszközök használatának oktatása.

Ezeken az átfogó folyamatokon belül a gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatásának és a vállalkozókészség fejlesztésének jelenlegi körülményeit a magyar közoktatás néhány jellemző vonásának szem előtt tartásával lehet értékelni. E sajátosságok tekintetbe vétele még inkább érvényes a fejlesztési lehetőségek mérlegelése szempontjából.

Az oktatásirányítás átalakulása

Magyarországon a közoktatás tartalmi szabályozásának legfontosabb eszköze évszázadokon át a központi tanterv volt. Ez gyakorlatilag 1777-ig visszanyúló hagyomány volt, a mindenkori oktatásirányítás szinte kizárólag ezt a szabályozó eszközt alkalmazta, vagy legalábbis ezt részesítette előnyben. A tantervek szabályozó funkciója azonban szinte mindenütt jelentősen átalakult az utóbbi évtizedekben. Az bizonyos, hogy mára a “központilag bevezethető” programok ideje

elmúlt, az oktatási rendszerben olyan szabályozó eszközök kerültek bevezetésre, amelyeknek működése a korábbiaktól eltérő megközelítést kíván.

A hazai közoktatási rendszer egyik meghatározó jellemzője a nemzetközi viszonylatban is igen jelentős mértékű intézményi autonómia. Ez azonban korántsem új fejlemény, jóval a politikai rendszerváltást megelőzően, már az 1980-as évek közepétől megindult a centralizált oktatásirányítási rendszer lebontása (a fordulatot e téren az 1985-ös közoktatási törvény életbe lépése jelentette).

A centralizált oktatásirányítás megszűntével rövid idő alatt a programok sokszínűsége jött létre. Az iskolák azonban a mai napig is igen eltérő módon viszonyulnak az önállósághoz. A jelentős innovációs potenciállal rendelkező iskolák számára – minden irányítási és finanszírozási, szakmai probléma ellenére is – kibontakozási lehetőséget jelentett és jelent. Az iskolák nagyobb része számára azonban elsősorban teherként jelenik meg, hogy fejlesztési feladatok hárulnak rájuk, és szakmai támogatás híján magukra hagyatottságként élik meg a "túlzott" önállóságot. A nemzetközi vizsgálatok tényeivel is alátámasztható értékelést, miszerint a magyar közoktatást erős szegregációs tendenciák és erős szelektivitás jellemzi, és az iskolák között igen jelentősek a teljesítmény-különbségek, sok egyéb tényező mellett összefügg az iskolai szintű innovációs kapacitások igen komoly különbségeivel is.

Ez a széttartó fejlődés a gazdasági ismeretek oktatásában is tükröződik. Az iskolák egy jelentős része kötelezően előírt ismeretkörként, tantárgyként viszonyul a gazdasági, vállalkozással kapcsolatos ismeretek átadásához, és ebben az értelemben ez a tevékenység is belesimul az ismeret-centrikus oktatási hagyományokba. Az iskolák egy kis része, többnyire néhány kísérletező, irányadónak tartott iskola gyakorlatára figyelve, vagy csatlakozva az alapvetően külföldi mintákat közvetítő civil kezdeményezésekhez a tanórákba részben integrált módon, illetve tanórán kívüli gyakorlati tevékenységek révén igyekszik szemléletformáló pedagógiai munkával kiegészíteni az iskolai oktatást.

2.1.1. A Nemzeti alaptanterv szerepe

A NAT kidolgozása miniszteri megbízással 1989-ben kezdődött, elfogadására 1995-ben (gyakorlati életbe lépésére 1998-ban) került sor, ezzel a magyar közoktatásban létrejött a kétszintű tantervi szabályozás. A kerettantervek 1999-es (gyakorlatilag

2001-es) bevezetésével viszont már háromszintű szabályozás lépett életbe, amelynek elemei a NAT, a kerettantervek, a helyi tantervek.³

A Nemzeti alaptantervet a kormány rendeletben adja ki, és a Köznevelési Törvény értelmében azt háromévente felül kell vizsgálni. Erre került sor 2003-ban, majd legutóbb 2007-ben. (A közbeeső időszakban, 2005-ben történt meg a standardizált, kétszintű érettségi bevezetése.)

A Nemzeti alaptanterv funkciója, hogy meghatározza az általános képzés keretében folyó oktató-nevelő munka kötelező közös céljait, és az egyes képzési szakaszokban érvényesítendő fejlesztési feladatokat. A NAT a közvetítendő műveltség fő területeit és a műveltségi területeken átívelő ún. kiemelt fejlesztési feladatokat definiálja. A dokumentum kiindulópontul szolgál a kerettantervek, helyi tantervek valamint a vizsgakövetelmények készítői és alkalmazói számára.

Az oktatási miniszter az iskolázás adott szakaszára vonatkozóan - a Nemzeti alaptantervre építve és a helyi tanterv készítéséhez szolgáló alapként - választható *kerettanterveket* ad ki (illetve akkreditál). A kerettantervek tantárgyakká alakítják a NAT műveltségi területeit. Évfolyamonként meghatározzák e tantárgyak minimálisan kötelező óraszámait, valamint az általánosan kötelező követelményeket. Az alapfokú nevelés-oktatás 1-4. évfolyamára és az 5-8. évfolyamára elkészített kerettantervek szerves egységet alkotnak. A 9. évfolyamtól az egymástól eltérő iskolatípusokhoz külön kerettantervek készültek. Ezek a dokumentumok meghatározzák a tantárgyak rendszerét, az egyes tantárgyak időkeretét (óraszámát), a tananyag felépítését és felosztását az egyes évfolyamok között, továbbá az adott szakasz befejező évfolyamának kimeneti követelményeit. A kerettanterveket az iskolák saját profiljuknak és szakmai törekvéseiknek megfelelően adaptálják. A kerettantervek is „magtantervek” abban az értelemben, hogy csupán közös alapot jelentenek a különböző pedagógiai rendszerek, tantervi változatok, tantárgyi programok és a helyi tantervek számára.

A *helyi tantervet* az iskola a saját pedagógiai programjában kitűzött céloknak és alapelveknek megfelelően állítja össze. A helyi tanterv tartalmazza a követelményeket és a tananyagokat (ezek időbeli elrendezését és a hozzárendelt eszközök rendszerét). A gyakorlatban az iskolák helyi tantervei jellemző módon úgy

³ Csupán jelezzük, hogy a kerettantervek időben is változó szerepe hatással volt ugyan a helyi programok alakulására, de ennek a szerteágazó összefüggésnek a részletes kifejtésére itt nincs mód.

alakulnak ki, hogy a nevelőtestületek a helyi sajátosságokat szem előtt tartva választanak az akkreditált kerettantervek közül, és azt az évfolyamonként változó mértékű szabad időszáv helyi megfontolások szerinti kihasználásával saját viszonyaikra adaptálják. Az iskola 1/ átvehet egy kész kerettantervet, 2/ a különféle kínált programokból összeállít egyet, vagy 3/ maga dolgoz ki egyet. Arra is lehetőség van, hogy az iskola kérje saját tanterve kerettantervvé minősítését is, amely így más iskolák számára is kiindulópontként szolgálhat. Ez is azt jelzi, hogy a rendszerben az egyes iskolák mozgástere jelentős, de az azt igénylő iskolák számára „kapaszkodók” is rendelkezésre állnak.

Tehát annak értékeléséhez, hogy a közoktatás alsó és középső fokán milyen módon valósul meg a gazdasági ismeretek oktatása, nem adhatnak pontos képet a központi dokumentumokban foglaltak, hiszen a tényleges programok helyi szinten kerülnek/kerültek kidolgozásra. Ráadásul a tapasztalatok szerint bár a tantervet a tanárok zöme tiszteletben tartja, ez nem jelenti, hogy feltétlenül azt követi mindennapi munkájában. Többnyire valamilyen tankönyv alapján tanít.

Tehát a tantervi szabályozás csupán részleges szabályozás. (Éppen ezért az oktatási rendszerek egy jelentős részében ezt más szabályozó eszközök egészítik ki, mint például a vizsgarendszer vagy a mérési-értékelési rendszer.) Mindez meghatározó feltételeket teremt egy-egy új képzési elem, ismeretkör megjelenéséhez, vagy korábbi szerepének növeléséhez, megerősítéséhez. Csak ennek megértése lehet az alapja azoknak a törekvéseknek, amelyek növelni kívánják a gazdasági és pénzügyi ismeretek oktatásának szerepét a hazai oktatási rendszerben.

Gazdasági ismeretek és a NAT 1995-2007

A gazdasági ismeretek témaköre eltérő megnevezések alatt és eltérő súllyal, de kezdettől jelen van az eddig megjelent Nemzeti alaptanterv(ek)ben. Az alábbiakban részletesebben is bemutatjuk ezeket a tartalmakat. Ezzel azt kívánjuk jelezni, hogy már a NAT korábbi verzió is tartalmazták mind a gazdasági ismeretek oktatásának, mind pedig a vállalkozói készségek fejlesztésének feladatát.

Az első NAT⁴ (NAT-95) alapvető jelentőségű újdonságai közé tartozott, hogy a teljes tanítási időnek csak 50-70 %-át fedte le, teret engedve így a helyi kezdeményezéseknek. Emellett nem a kötött tantárgyi rendszerre épített, hanem

⁴ A dokumentum a 130/1995. (X. 26.) Kormányrendeletként jelent meg.

műveltségi területeket határozott meg, a követelmények elérését pedig a 4., a 6., és a 8. illetve a 10. évfolyam végére rögzítette. A tíz műveltségi terület között a harmadik helyen szerepelt az *„Ember és társadalom: társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek, emberismeret; történelem”* A Társadalmi és állampolgári ismeretek – ahogyan a dokumentumban megfogalmazódott – *„felhasználva a szociológia, a közgazdaság, valamint a politológia és a jogtudomány néhány, nevelési szempontból megkülönböztetett fontosságú elemét - egyrészt fejleszteni hivatott a fiatalok társadalmi tájékozottságát és tájékozódási képességét, másrészt alapot ad a demokratikus közéletben való tudatos részvételre, és felkészíti a tanulókat a gazdasági jelenségek értő szemléletére, a tudatos gazdasági szerepvállalásra.”* A kiindulópont az volt, hogy a társadalom és a gazdaság változásai az évezredek során a termelés, a fogyasztás, és az elosztás köré épültek, ezért ezeket a témaköröket járta körül a javasolt tartalom is. Részletekbe menően meghatározta a 10. évfolyam végéig teljesítendő követelményeket. Ezek a háztartásban folyó termelési és szolgáltatási folyamatok, jövedelemszerzési módok, és a jövedelmek elköltésének módjai. (A létszükségleti kiadások és szabad rendelkezésű jövedelmek, fogyasztás, beruházás, megtakarítás, a szükségletek rangsorolása, a fizetőképes kereslet, mint a gazdasági növekedés piaci hajtóereje, valamint munkavégzés, szabadidő, életszínvonal, életminőség szerepeltek a feldolgozásra ajánlott témák között). Ezekhez a tartalmi elemekhez feladattípusok és az elérendő ismeretszint is meghatározásra került, mint például, hogy *„a tanuló ismerje a gazdasági teljesítmény szerepét az életszínvonal alakulásában”*.

A vállalkozás témájához kapcsolódó ismeretek 1995-ben a következő elemeket foglalták magukban. *A vállalkozások méret, tevékenységi kör, vállalkozási forma, tulajdonforma szerinti megismerése. Egy kisvállalkozás alapításának feltételei (ötlet, terv, piac, források). A vállalkozás sikerességének és kudarcának főbb okai. A non-profit szféra főbb területei és sajátosságai. A munka világa. A munkaviszony fogalma. A munkáltató és munkavállaló kapcsolata. A munkaszerződés, a kollektív szerződés. Egyéni és kollektív érdekek, érdekképviselet, érdekvédelmi szervezetek.* (Az ajánlott tevékenységek között szerepelt például, hogy *Vitassák meg, milyen üzleti ötletre alapítanak vállalkozást. Beszéljék meg, kit és miért tartanak sikeres vállalkozónak Vitassák meg, szükséges-e a piaci viszonyok megjelenése az egészségügyben, a kultúrában, és az oktatásban.*)

A nemzetgazdasági témakör (teljesítménymutatók, növekedés, infláció, infrastruktúra, adófajták) mellett külön külgazdasági témakör is szerepelt.

Ugyanebben a dokumentumban a műveltségterületek között 9. helyen szerepelt az *„Életvitel és gyakorlati ismeretek: technika; háztartástan és gazdálkodás; pályaorientáció”*. Ez a – döntően az oktatás alsó szintjén hangsúlyos – műveltségi terület és a hozzá kapcsolódó képzés *„olyan ismereteket, készségeket, képességeket és beállítódásokat alakít, amelyek segítik a modern technika és gazdaság eredményeinek ésszerű felhasználását, ugyanakkor óvnak annak deformáló hatásaitól.”* A dokumentum szerint jelentős szerepe van az önellátásra és a családi életre való felkészítésben, a napi feladatok gyakorlásában. *„Ugyanakkor ösztönzést adhat a tanulóknak a célszerű gazdálkodás, a kiegészítő jövedelemszerzés vagy éppen az önálló vállalkozás iránti érdeklődés és igény felébresztéséhez.”*

Tehát a szövegszerű megfogalmazást tekintve 1995-ben az alaptantervben szerepelt a közoktatásnak a vállalkozás iránti érdeklődést felkeltő, motiváló funkciója, a részletes tartalmat tekintve azonban inkább a fogyasztói magatartás formálása került előtérbe.

A *technika és háztartástan* fejlesztési követelményei között szerepelt a felkészülés az önellátásra, a háztartás feladatainak gyakorlására, a célszerű gazdálkodásra a mindennapi életben, a megtakarítási lehetőségeinek kihasználására. A 4. évfolyam végéig teljesítendő részletes követelmények között szerepelt a foglalkozások megismerése, a jövedelemfajták, a bevétel és kiadás összefüggései, a takarékoság, a pénz szerepe, piac, adásvétel elemi fogalmainak, és a szolgáltatásoknak az ismerete.

A 8. évfolyam végéig teljesítendő követelmények között szerepelt a háztartási pénzgazdálkodás, a háztartási jövedelmek összetétele, eredete, a háztartások kiadásai, a pénzgazdálkodás tervezése, költségvetés-készítés, bevétel és kiadás nyilvántartása, takarékosági lehetőségek (a kosztpénzzel, a munkával, az idővel). *„A tanulóknak tudnia kell a piaci árakat elemezni, az árakat és a minőséget összehasonlítani és ésszerűen dönteni. Tudja a fogyasztói érdekvédelem lehetőségeit a gyakorlatban érvényesíteni.”* A tájékozódás a munkaerőpiacon elnevezésű témakörön belül az életpálya alakulása és a pályaváltások szükségessége: életszerepek; az életpálya alakulásának jellemző típusai; az ember munkája és a társadalmi viszonyok; foglalkoztatási viszonyok, az álláskereső folyamatok és technikái szerepeltek. A témakörök pusztán felsorolása is jelzi, hogy már az 1995-ös dokumentum is számos lehetőséget teremtett a gazdasági, gazdálkodási alapismeretek megszerzésére.

A NAT-2003 a NAT 1995-ös verziójának felülvizsgálatát követően került kiadásra a 2003-as kormányrendeletben, illetve annak mellékleteként.⁵ Míg a NAT-95-ben fejlesztési követelményekről volt szó (zárójelben szerepelt a „kompetenciák és képességek” kifejezés), a 2003-as dokumentumban kiemelt kompetenciák jelennek meg, közöttük az anyanyelvi és idegen nyelvi kommunikáció, matematikai, természettudományos, digitális, hatékony tanulás és állampolgári kompetencia kifejtése után nyolcadikként a „Kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia”. Ennek a kompetenciának a funkciója, hogy *„segíti az egyént a mindennapi életben – a munkahelyén is – abban, hogy megismerje tágabb környezetét, és képes legyen a kínálgató lehetőségek megragadására. A tudást, a kreativitást, az újításra való beállítódást és a kockázatvállalást jelenti, valamint azt, hogy célkitűzései érdekében az egyén terveket készít és hajt végre. Alapját képezi azoknak a speciális ismereteknek és képességeknek, amelyekre a gazdasági tevékenységek során van szükség.”*

A szükséges ismeretek felsorolása a dokumentum már direktebb módon utal a konkrét gazdasági tevékenységek formáira. *„...egyrészt az egyén személyes, szakmai és/vagy üzleti tevékenységeihez illeszthető lehetőségek, kihívások felismerését, értelmezését, másrészt a gazdaság működésének átfogóbb megértését, a pénz világában való tájékozódást foglalják magukban. Az egyénnek tudatában kell lennie a vállalkozások pénzügyi és jogi feltételeinek is. Olyan készségek, képességek tartoznak ide, mint tervezés, szervezés, irányítás, vezetés, delegálás, az elemzés, a kommunikálás, a tapasztalatok értékelése, kockázatfelmérés és vállalás, egyéni és csapatmunkában történő munkavégzés.”*

A 2003-as Nemzeti alaptanterv tehát kiemelt fejlesztési feladatokra és kulcskompetenciákra épült. A dokumentum ajánlásokat is tartalmazott az egyes műveltségi területek százalékos arányaira. Az ember és társadalom műveltségi területre az 1-4. osztályban az idő 4-8%-át, az 5-6. osztályban ugyanolyan arányt, a 7-8. osztályban 10-15%-os arányt, és 9-10. osztályban ugyanannyit ajánlott. (Ezek a többi műveltségi területre ajánlott időhöz képest alacsonyabb arányok.)

A követelmények között szerepelt, hogy *„a tanulók legyenek képesek a tárgyak, eszközök, árucikkek, szolgáltatások megfigyelésére, meghatározott szempontok szerinti kritikus elemzésére, összehasonlítására, a beszerzés és a használat során a döntés előkészítésére és döntésre”*. Külön részek szerepeltek *Munkakultúra*

⁵ Melléklet a 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelethez

(technológiai algoritmus megérzése, szokások átvétele, a célszerűség és gazdaságosság elve, alkalmazása a gyakorlatban, rutin és újítás, alkotófolyamatok: igény, tervezés, döntés, szervezés, kivitelezés), *Termelés-kultúra* (anyag, energia, információ, eredet, termelés, elosztás, szállítás, fogyasztás, gazdálkodás, termelési rendszerek, termelési rendszerek), *Háztartás-kultúra* (háztartás-ökonómia, háztartási technológiák, lakáskultúra, háztartási gépek, háztartási energia és más ellátó rendszerek), *Gazdálkodás-kultúra* (tervezés, költségvetés, források, költség, haszon, elosztás, idő, beruházás, befektetés, technikai változás gazdasági, ökológiai és szociális hatásai, foglalkozási ágak), és *Fogyasztói kultúra* (termék, termékszerkezet, termékelemzés, áru, piac, marketing, reklám, kereskedelem, fogyasztóvédelem, tudatos fogyasztás, pénzgazdálkodás, takarékoság, gazdaságosság, minőség és biztonság) megnevezéssel és a zárójelben jelzett feldolgozandó témakörökkel.

Egyik interjúalanyunk a tantervi szabályozás módjában, annak „hézagos” jellegében látja az egyik okát annak, hogy az iskolákban az elmúlt években sok esetben háttérbe szorult a gazdasági témák oktatása. *„Mivel a teljesítménykövetelmények időzítését a NAT nem kívánta túlzottan szigorúan szabályozni, az alsó fokú iskolák értelmezhették úgy, hogy számukra a 10. évfolyam végéig teljesítendő feladatok nem feltétlenül kötelezőek, s azokat majd a következő iskolafokozat valósítja meg. A középiskola pedig feltételezhetette, hogy az általános iskola mondott már valamit az adott területről, és elsődleges feladatának az érettségire történő felkészítést tekintve elsősorban az abban érintett területekre koncentrált, azaz a két képzési fokozat között valahogy „elkallódott” ez a téma. Ráadásul a kerettantervek bizonyos visszalépést is hoztak, annak ellenére, hogy nem sok ideig jelentettek igazi kötelezettséget, de a nem hagyományos műveltség-elemeket, mint amilyen a gazdasági ismeret is, 18 órás modulokba helyezték, ami erősen korlátozta a oktatásukat.”*

Már a 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendeletéhez kapcsolódó melléklet is kiemelt fejlesztési feladatokként (azaz ún. horizontális, több vagy minden tárgyon áthúzódó fejlesztendő területként) definiálta a következőket: énkép, önismeret, hon- és népismeret, európai azonosságtudat, egyetemes kultúra, aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés, környezettudatosság, a tanulás tanítása, testi és lelki egészség, felkészülés a felnőtt lét szerepeire.

Az új NAT-ban ezek között a kiemelt fejlesztési feladatok között jelent meg a „Gazdasági nevelés”. A dokumentum a következő módon írja le ennek a kiemelt fejlesztési feladatnak a tartalmát:

„A gazdálkodás és a pénz világára vonatkozó tudás nélkül nem érthetjük meg a bennünket körülvevő világ számunkra fontos folyamatainak jelentős hányadát; e tudás általános műveltségünk részévé vált. A gazdaság alapvető összefüggéseit értő és a javakkal okosan gazdálkodni képes egyének nélkül nem képzelhető sem működő demokrácia, sem életképes piacgazdaság. Minden olyan országnak, amely anyagi biztonságra törekszik és szeretne helytállni a globális versenyterben, elemi érdeke, hogy állampolgárai nyitottak legyenek a gazdaság világa felé. A társadalom számára is nélkülözhetetlen, hogy tagjaiban pozitív attitűd alakuljon ki az értékteremtő munka, a javakkal való gazdálkodás és a gazdasági ésszerűség iránt. Értsék a fogyasztás gazdaságot mozgató szerepét, saját fogyasztói magatartásuk jelentőségét, felelősségét. Az iskolai nevelésnek alapvető szerepe van abban, hogy a tanulók tudatos fogyasztókká váljanak, mérlegelni tudják a döntéseikkel járó kockázatokat, a hasznot vagy a költségeket. Ismerjék fel a fenntartható fogyasztás és az egyéni érdekeik kapcsolatát. Hozzájárul annak a képességnek a kialakításához, hogy megtalálják az egyensúlyt a rövidebb és hosszabb távú előnyök között. Elősegíti, hogy képessé váljanak a rendelkezésükre álló erőforrásokkal való gazdálkodásra, beleértve a pénzzel való bánni tudást is. Nemcsak az egyén létérdeke, hogy okos döntéseket tudjon hozni, amikor hitelekről vagy megtakarításokról van szó, hanem a társadalomé is. Ezért is kell az iskolai nevelés során kellő figyelmet fordítani a gazdálkodással és a pénzügyekkel kapcsolatos képességek fejlesztésére, és a személyiségnevelés fontos részének kell tekinteni az okos gazdálkodás képességének a kialakítását, továbbá azt, hogy tudjanak eligazodni a fogyasztási javak, szolgáltatások, marketinghatások és viselkedésmódok között.” (NAT 2007)

A Kormány a 2007. július 18-ai ülésén fogadta el a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Kormányrendelet módosítását. Az ezzel kapcsolatos közlemény úgy fogalmazott, hogy „a kormányprogram alapján az esélyegyenlőséget megeremtő korszerű, kompetenciaalapú oktatás érdekében felülvizsgáltuk a Nemzeti alaptantervet. Kitértünk a képességfejlesztésre, az alapkészségek megerősítésére, a nyelvoktatás fontosságára. A NAT kiegészült a "tudatos állampolgári léttel összefüggő fejlesztési célokkal, további hangsúlyt kapott a "Gazdasági ismeretek" című fejezet. Az

iskoláknak 2007. december 31-ig kell felülvizsgálniuk a helyi tanterveiket a módosítás alapján.”

Interjúink során általános volt a vélemény, hogy az olyan iskolákban, ahol korábban is figyelmet fordítottak a gazdasági ismeretek oktatására, a tantervben történt módosulás nem igényel változást. A szakemberek közül többen úgy nyilatkoztak, hogy helyesnek tartják a gazdasági ismeretek témakörének hangsúlyos megjelenését a NAT-ban, de mivel ehhez nem rendeltek külön órakeretet vagy tanárképzési programot, megfogalmaztak bizonyos kételyt azt illetően, hogy lényegi változást hoz-e a dokumentumban való hangsúlyosabb megjelenés. Jelenleg nincs tudomásunk olyan átfogó vizsgálatról, amely a megvalósult változásokat összegezte volna.

Az általunk megkérdezett iskolákban ez az időszak nem eredményezett változást, hiszen az oktatást meghatározó egyéb feltételekben (órakeret, a tanárok felkészültsége) sem következett be módosulás. A tanártovábbképzés területén „némi mozgolódásról” is beszámolt egyik interjú alanyunk. A megyei pedagógiai intézet jelezte, hogy több konzultáció készül az új NAT értelmezéséről, alkalmazásáról, és ennek keretében várható, hogy elsősorban azokban az intézményekben, ahol eddig is az átlagnál nagyobb figyelmet fordítottak a gazdaság területre, megerősítve érzik eddigi törekvéseiket, a többi iskolák pedig tájékozódni próbálnak, hogy mi következik számukra az új dokumentumból.

A közoktatás megújulási programja

A NAT bevezetése a kilencvenes évek végén jelentős támogatást adott a hagyományos tantárgyi keretek feloldására tett korábbi kezdeményezéseknek. Főként annak révén, hogy az iskolai követelményeket a korábbiaknál tágabb egységekben, ún. műveltségi területek formájában határozta meg. Ez az iskolák számára biztosította, hogy a hagyományos tantárgyi keretek között fogalmazzák meg helyi tantervüket, de egyidejűleg annak is teret adott, hogy új tanítási formák – integrált tantárgyak, tanítási modulok, témahetek, oktatási célú projektek jelenjenek meg. A NAT másik hatása az volt, hogy lehetővé vált új, modernnek számító tartalmak megjelenése is. A követelmények komplex műveltségi területek formájában való azonosítása teret adott a korábban csak kísérletképpen művelt tantárgyi területeknek, mint amilyen például a környezeti nevelés, mozgóképkultúra és médiaismeret, és emellett a különböző készségfejlesztő programok integrálását is segítette (mint például a kommunikációs kultúra, vagy a pályaorientáció). Ezek az új,

„modernizációs” területek nem váltak széles körben gyakorlattá, de a NAT révén elfogadottá vált ezeknek a tevékenységeknek az iskolán belüli jelenléte.

Mindezek ellenére a hagyományos ismeretközlő oktatás átalakulása hosszú, vélhetőleg évtizedes léptékű folyamat. Mindenképpen biztató jelnek tekinthető, hogy már nem csak a kutatók által olvasott szakirodalomban, hanem a tanári továbbképzési programokban, és a tanárképző intézmények program kínálatában, sőt curriculaiban is megjelenik a projekt módszer, a kooperatív tanulási technikák, a pedagógus szerepek újraértelmezése. Tapasztalatok szerint egyre több tanár érdeklődik az új megközelítések, módszerek iránt. Ráadásul a tanárok nagyfokú szabadsággal rendelkeznek ezeknek az eszközöknek és módszereknek a használatában.

Ugyanakkor nehezen megkerülhető akadályt jelent a mindennapi alkalmazás számára, hogy az újszerű módszerek nehezen egyeztethetők össze az iskola hagyományos időbeosztásával, az egymástól mereven elválasztott 45 perces tanórák rendszerével. Valójában pedig a hagyományos tanóra már jó ideje nem a tanítási idő szervezésének kizárólagos módja a közoktatásban. Több, de ma még mindig inkább kísérletinek nevezhető megoldás született (projektnap, projekt hét, epochális időszervezés, vagy egyszerű óraösszevonás, tömbösítés). Az azonban bizonyos, hogy egyetlen vagy néhány tanár nem dolgozhat ilyen megoldásokkal egy iskolában, az időszervezés átalakítása intézményi szintű döntést és átállást tesz szükségessé.

Mivel a Nemzeti alaptanterv nem ír elő konkrét megtanítandó ismereteket, és a legtöbb iskolában gondot okoz a helyi tanterv elkészítése, ezért a fejlesztők abból indultak ki, hogy fel kell kínálni az iskoláknak használható tanterveket, és ehhez kapcsolódó konkrét taneszközöket. A kidolgozott programcsomagok mellett, hogy tartalmazzák a tantervet és a taneszközöket, támogató elemeket is magukba foglalnak (pl. továbbképzési ajánlatok). Az a funkciójuk, hogy az iskolák "konyhakészen", felhasználóbarát módon kapják meg ezeket az eszköz-együtteseket. A programfejlesztés célja a kompetencia alapú oktatás elterjesztése a magyar közoktatásban.

A HEFOP) 3.1.1. program keretében hat kompetencia területen készültek el modul rendszerű oktatási programok, amelyek kipróbálása és bevezetése közoktatási intézmények 10 %-ában sikeresen megtörtént. A programot több intézmény együttműködésével létrejövő Térségi Iskola- és Óvodafejlesztő Központok (TIOK) vezetik be, próbálják ki és adaptálják, majd terjesztik el a többi intézmény körében.

Az eddig megvalósult fejlesztések között szerepelt a „szociális, életviteli és környezeti kompetenciák”, és az „életpálya-építési kompetencia” – tehát a gazdasági ismeretek és a vállalkozókészség fejlesztése főként ezekben az új kerettantervekben kap helyet. A további fejlesztést és az iskolai implementációt támogatja a TÁMOP 3.1.4/08/1 számú, „Kompetencia alapú oktatás, egyenlő hozzáférés” elnevezésű program. A program célja, hogy a regionális operatív programok keretében megvalósuló infrastrukturális fejlesztéseket összekapcsolja a szükséges szakmai (tartalmi, módszertani) fejlesztésekkel, annak érdekében, hogy azok egymás hatásait erősítve, komplex módon járuljanak hozzá az oktatás minőségének javulásához. A pályázat előírja, hogy az egyes kompetencia területeken legalább egy-egy tanulócsoport szervezése szükséges, és a megszokott tantárgyi illetve tanórai keretektől történő elmozdulást is ösztönzi, valamint kötelező tanár-továbbképzési programokat ír elő.

2.1.2. Kisgyermekkorai nevelés

A készségfejlesztés ideális esetben korai életkorban kezdődik. A szocializáció során a szülők szerepe döntő, és ez vonatkozik a vállalkozókészség formálódására is.

Ez azonban nem jelenti az üzleti ismeretek direkt terítékre kerülését az óvodában, a tudatos készségfejlesztés fő formája a célzott játék. Az óvodai játékok pedig mindig is leképezték a gyerekek hétköznapijait, a gyerekek „hozzák” a mintákat, így kerül napirendre a vásárlás, pénz, fogyasztás és hasonló témák.

A Junior Achievement Magyarország vezetőjével készült interjú során felmerült, hogy néhány óvoda kísérleti jelleggel „csinálgatta” a JAM gyerekeknek szóló programjának egyes elemeit, mivel az egy mese köré épülő játékos ismeretterjesztő tananyag. Az óvodában dolgozó pedagógusok azonban általában inkább idegenkednek, ha a gazdasági ismeretek óvodai megjelenéséről hallanak.

Általában is megoszlanak a vélemények arról, hogy van-e értelme, vagy hogy „szabad-e” kisgyermekkorban bizonyos típusú ismereteket adni, vagy készségeket fejleszteni (például hogy a számológépet be kell-e vinni az óvodába). Abban nagyobb az egyetértés, hogy bizonyos személyiségjegyek tudatos fejlesztésének helye van a korai gyermekkorban is. Jelenleg fejlesztés éppen alatt áll egy óvodapedagógus továbbképzési program, amelynek fő témája az önállóságra, döntésre nevelés.

2.1.3. Általános iskola

A gazdasági ismeretek oktatásának mennyiségi jellemzőit a tanulók létszáma alapján legfeljebb nagyságrendileg lehet érzékelteni.

A 2007/2008-as tanévben a közoktatás alsó fokozatán 2.520 általános iskola működött, 811.000 tanulóval, és 78.000 tanárral. Az osztályok száma több mint 40.000. A Nemzeti alaptanterv és a forgalomban lévő kerettantervek ajánlásait követő iskolákban zömmel a 7., valamint a 10-11. évfolyamokon (többnyire 18 órás) tantárgyi modulok keretében, másutt fakultatív tantárgy, illetve tanórán kívüli, szakköri foglalkozás-sorozat keretében oktatják a gazdasági alapismereteket. A gazdasági ismereteket oktató tanárok szakok szerinti összetétele meglehetősen vegyes képet mutat, az általános iskolákban zömében technika, földrajz, történelem szakos tanárok oktatják, mivel elsősorban az ő tárgyaikba integrálódhatnak a gazdasági témájú modulok.

A diák vállalkozások – ha kis számban is, de – egyes általános iskolákban is jelen vannak. Sőt a megkérdezett oktatási szakemberek, tanárok, a diák vállalkozásokat ismerő civil szervezetek munkatársai egybehangzóan azt érzékelik, hogy az utóbbi években megélnék az érdeklődés az általános iskolák részéről, ami sok más jelenséghez hasonlóan a gazdasági ismeretek, vállalkozói készségek témájának „fiatalodását”, azaz a korábbi életkor felé tolódás tendenciáját jelzi. A fenti nagyságrendekhez képest azonban a legsikeresebb civil kezdeményezések együttvéve is csak a tanulók töredékét képesek elérni.

Az iskolai programok szervezésében jelenleg (a Young Enterprise nevű, diák vállalkozások szervezésével foglalkozó szervezettel 2005-ben történt összeolvadást követően) a legaktívabbnak és legnagyobb hatókörűnek nevezhető a Junior Achievement Magyarország (JAM – lásd még a 2.4.1. alfejezetben). A JAM hangsúlyozottan nem teljes, éppen aktuális összesítése szerint a 2007/2008-as tanévben 60 olyan iskola szerepelt, amely abban a tanévben egy vagy több diák vállalkozást működtetett. Közöttük (nevük alapján) 10 általános iskola volt azonosítható. A diák vállalkozások számára rendezett vásárokon az általános iskolai korosztály is jelen van (ez évente néhány száz diákot jelent).

A megkeresett iskolák közül olyanra is akadt példa, ahol egy kistélepülés általános iskolájában a gyerekeknek szervezett készségfejlesztő gyakorlat-orientált programok (mint a munka világának megismertetése, a helyi vállalkozók felkeresése, a gyerekek által készíthető hasznos termékek) pedagógiaiilag is hatásosnak

bizonyulnak a szociális hátrányok kompenzálásában. Emellett persze sok olyan iskoláról is tudomásunk van, akik csak egyszeri alkalommal szerepeltek valamilyen pályázaton (amelyet például taneszköz-támogatás tett vonzóvá), de a diák vállalkozás szervezésében csupán az egy tanévre szóló kipróbálásáig jutottak.

A fentiekben jelzett „fiatalodási” tendencia ösztönzőleg hat annak a korábban is felmerült elképzelésnek a megvalósítására, hogy a JAM a jelenleginél határozottabban differenciálja az általános iskolásoknak illetve a középiskolásoknak szóló tananyagait és programjait.

Bár a jelen áttekintés a vállalkozási készségek fejlesztésére és a vállalkozással kapcsolatos ismeretek közvetítésére fókuszál, de érdemesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy a különféle szemléletformáló tevékenységek egymásra is hatnak. Az iskolázás szakaszában nyilvánvalóan nem csak a direkt módon a vállalkozással, vagy a gazdasági tevékenységekkel kapcsolatos programok rendelkeznek azzal a személyiség- és szemléletformáló erővel, amelyet a vállalkozási tárgyú készségfejlesztő játékoknak, tréningeknek tulajdonítanak. Bizonyos tevékenységek hatása más területeken is megjelenhet. Úgy tűnik például, hogy az öko-iskola mozgalom szemléletformáló hatása közel áll a gazdálkodással, vállalkozással kapcsolatos készségek fejlesztésében előtérbe kerülő elemekhez. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy jóval szélesebb értelemben lehet vállalkozási készségfejlesztő iskolai programokról beszélni, mint hogy csak a direkten és névleg is erre irányuló programokat vennénk számításba.

2.1.4. Középfokú képzés

Az 1990-es évek közepén a NAT vezette be a gazdasági ismeretek elnevezést. Az iskolákban többnyire gazdasági és vállalkozási ismeretek megnevezéssel jelölik azokat az ismereteket, amelyek a gazdasági, üzleti élet alapelveivel és gyakorlatával kívánják megismertetni a tanulókat, illetve a munka világára való felkészülés mellett a vállalkozói életpálya bemutatása a feladatuk. Ezen az ismeretanyagban belül az évek során megjelentek új ismeretek, miközben más ismeretek jelentősége csökkent. A szakképzésben kezdetben „vállalkozásoktatás” gyűjtőnév alatt tanították a témához köthető tárgyat. Az OKJ-ban és más szakképzési jogszabályban tovább éltek a korábbi elnevezések (vállalkozási ismeretek, üzleti tervezés, vállalkozási ügyintéző stb.).

**1.sz. táblázat Intézmények, tanulók és tanárok száma középokon⁶
2007/2008**

	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakiskola	Speciális szakiskola
Intézmények száma	618	765	489	137
Tanulók száma	243152	281898	129066	9773
Főállású tanárok száma	18687	20187	8942	1374
Osztályok száma	8451	10905	5325	858

Forrás: Készült az OKM oktatási statisztikai adatok alapján (nappali és felnőttoktatás összesen)

A mintegy 600.000 tanuló és 50.000 tanár közel másfélezer intézményben folyó, a szűkebb témát érintő tevékenységének áttekintéséhez nagyon kevés megbízható információ áll rendelkezésre.

Empirikus vizsgálatra épülően legutoljára 2004-ben elemezték közel 200 fővárosi iskolában a gazdasági ismeretek oktatásának helyzetét (Darázs-Szomor-Szűcs-Varga, 2004). A szerzők áttekintették a ma már másfél évtizede oktatott gazdasági ismeretek „előtörténetét”, három szakaszra tagolva azt.

1/ Iskolai kísérletek mellett civil szervezetek (elsősorban a Magyarországi Young Enterprise Alapítvány, Vállalkozásoktató Tanárok Országos Egyesülete, Junior Achievement Magyarország Alapítvány, és a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány) közreműködésével külföldről adaptált programok jelentek meg az iskolákban. A fő cél a fiatalok vállalkozóvá válásának elősegítése volt, és új elemnek számított, hogy ezeknek az ismereteknek egy részét az általános műveltség körébe sorolták. Néhány iskola (Alternatív Közgazdasági Gimnázium, Közgazdasági Politechnikum) egyedi programot dolgozott ki, és a témával kapcsolatos iskolai innováció „zászlóshajójává” vált.

2/ A történet második szakaszában a gazdasági ismeretek oktatása bekerült az 1995-ös NAT-ba. A cikk szerzői szerint ennek inkább elvi jelentősége volt. Az iskolakísérletek veszítettek jelentőségükből, de a civil programokhoz újabb iskolák csatlakoztak. Kialakult a programok piaca, közel húszféle közül lehetett választani. A tanár-továbbképzésben a civil szervezetek voltak aktívabbak. A gyakorlatban a civil programokban való részvétel is úgy működik, hogy az iskolák évről évre más-más programelemet alkalmaznak, tehát tanévenként változhat a tevékenységük, így csak

⁶ Bár a statisztikák még ma is a táblázatban megjelölt kategóriákat használják, a gyakorlatban egyre kevesebb az olyan intézmény, ahol csak gimnáziumi, vagy csak szakközépiskolai, illetve szakiskolai képzés folyik, ma már az a jellemző, hogy egy intézményben többféle program működik.

iskolánként lehet vizsgálni, hogy mit tanítanak gazdasági, vállalkozási ismeretek címen.

3/ 2001-től a már érvényes kerettantervek alapján kellett az iskoláknak oktatniuk, többek között a Földünk és környezetünk 10. évfolyamon, valamint a Társadalomismeret modul 11. és 12. évfolyamára vonatkozó követelmény szerint.

Az akkori vizsgálat feltárta, hogy az iskolák jelentősnek mondható részében a jogszabályi előírások ellenére sem tanítottak gazdasági ismereteket. A vizsgálat során feltárt összkép igen sokszínű volt az oktatott ismeretek, a tanárok felkészültsége illetve a nem tanítást indokló érveket tekintve. Ritka kivétel volt az ismeretek más tárgyakba történő integrálása, sok iskolában arra hivatkoztak, hogy nincs rá külön órakeret, illetve nem ösztönző, hogy a gazdasági ismeretek érettségi tárgyként nem szerepel.

Az iskolákban a szabad órakeret felhasználásáért folyó küzdelmekben a gazdasági ismeretek oktatásában elkötelezett tanárok többnyire gyenge csoportot alkottak. A számszerűsített eredmények szerint önálló tárgyként a felmérésbe bekerült gimnáziumok 5%-ában oktatták ezt az ismeretkört, más tárgyakba integráltan 72%-ában, és egyáltalán nem volt ilyen oktatás a vizsgált fővárosi iskolák ötödében. A szakközépiskolák 44%-ában önálló tárgy keretében oktatták, 12%-ukban más tárgyakba integrálva, és 38%-ukban nem volt ilyen önálló tantárgy. Az akkor vizsgált fővárosi szakiskolák mindegyike (18 intézmény) önálló tárgyként oktatta a gazdasági ismereteket. A szerzők a 2004-es fővárosi felmérés eredményeit úgy összegezték, hogy „egyedi, iskolai szintű megoldások, a folyamatosan változó és nem túl kedvező feltételek miatt lényegében kiforratlan a gazdasági ismeretek oktatásának gyakorlata, nagyszámú egyedi megoldásról lehet beszélni.”

Az anyag elkészítésekor nem volt módunk hasonló nagyságrendű vagy országos adatfelvételt szervezni. Tapasztalataink az elérhető írott információk összegyűjtése mellett intézményi példák megismerésére és az interjúkra épülnek.

Több középiskolában is készítettünk interjút az ott működő diákvállalkozásokról, illetve a most kísérleti stádiumban lévő kezdeményezésekről, például a pénzügyi oktatási programról (rövidítve POP). Rendkívül jellegzetes annak a fővárosi gimnáziumnak a példája, ahol évek óta egy lelkes történelemtanár szakkör keretében foglalkozik a gazdasági ismeretek átadásával. Három egymást követő tanévben három különböző pályázaton (az Öngondoskodás Alapítvány, a PSZÁF pályázatán, legutóbb pedig a POP program keretében) sikerült a szakkör, illetve a

tevékenység működéséhez a támogatást megszerezni. Az első évben egy elektronikus oktató program köré épült tananyagokat dolgoztak fel. A képregényszerű programot („Beni és Ani”) azonban a középiskolások túlságosan gyerekesnek találták, ezért inkább csak a szakmailag igen színvonalasnak ítélt tananyagot dolgozták fel közösen. A szabad sáv terhére az iskola humán és reál orientációjú csoportokat szervez, erre alapul a szakkör működése. A második évben, részben ugyanazok a gyerekek, akik vizsgáiktól függetlenül, ismereteik bővítése céljából önként vesznek részt a közös munkában, a PSZÁF által finanszírozott, mindössze öt iskolára kiterjedő programban vettek részt. Rendkívül jónak, motiválónak és eredményesnek nevezte a tanár azt az interaktív előadásorozatot, amelyet az interneten élőben közvetítettek, a diákok pedig az előadóhoz intézett kérdéseik közös megfogalmazásához az iskolai interaktív táblát (első alkalommal) használhatták.⁷ A legutóbbi tanévben az Öngondoskodás Alapítvány, a Nemzeti Bank és a PSZÁF által közösen támogatott POP program keretében újabb pályázattal nyertek támogatást, egy 30 egységből álló tananyag oktatására, amely egyelőre kísérleti stádiumban van, és tanárfelkészítési program is kapcsolódik hozzá. Mindez azt is mutatja, hogy egy lelkes, felkészült és évről évre önállóan pályázó motivált tanár, valamint külső támogatás szükséges ahhoz, hogy az iskolában a tevékenység egyik tanévről a másikra „túléljen”. Több olyan példát is hallottunk azonban, amelyben a tanárok pályázatának sikertelensége miatt az egyébként népszerű iskolai tevékenység nem volt folytatható. Többen jelezték azt is, hogy az iskolát fenntartó önkormányzat pénzsűke miatt nem tudta tovább támogatni a szakkör keretében működtetett programot.

Középfokú szakmai képzés

A 2007/2008. tanévben a szakképzésben összesen 482 szakmát oktattak. A szakiskolákban 257, a speciális szakiskolákban 68, szakközépiskolában 282 szakmában szerezhettek ismereteket illetve képesítést a tanulók. A középfokú szakképzésben tanulók szakmacsoportok szerinti megoszlását mutatja a 2. sz. táblázat. Szűkebben a szakmai képzésben résztvevőkre vonatkozó adatok szerint 58 ezer a közvetlen gazdasági irányultságú képzési programokban tanulók száma.

Korábban a szakképzésben többnyire önálló tárgyként szerveződött a vállalkozási ismeretek oktatása. A szakmai és vizsgakövetelményeket megfogalmazó

⁷ Az előadások, más, nem csak középiskolásoknak készült további előadásokkal együtt, elérhetők a <http://www.szabadsuli.hu> oldalon.

szakemberek döntöttek – interjúk, felmérések során szerzett információkra is támaszkodva – arról, hogy az adott szakmához szükséges-e a témakör oktatása. Az ipari szakmáknak csak egy részéhez, a szolgáltató szakmák mindegyikéhez kapcsolódott vállalkozási ismeretek oktatása. Egyes területeken, mint például a kereskedelmi szakmacsoporthoz tartozó képzések, a szakmai tárgyakba integrálódott az ismeretanyag, és „kereskedelmi és vállalkozási ismeretek” néven szerepelt.

Tartalmát tekintve a tananyag a vállalkozási formák, a vállalkozások indítására és működésére, illetve megszűnésére vonatkozó jogszabályok, az engedélyek és speciális hatósági előírások megismertetéséből állt. Lényegében az egyéni vagy kisebb létszámú társas vállalkozás indításához kapcsolódó gyakorlati teendők áttekintése és a naprakész információk szervezett átadása történt az órákon. A képzés időtartama nem volt egységesen szabályozott, különösen a szakmai tárgyakba integrált módon történő oktatás keretében rugalmasan változhatott.

2. sz. táblázat Szakképzésben részesülő tanulók OKJ szakmacsoportok szerint 2006/2007-ben

Megnevezés	Országosan összesen	Ebből a budapestiek aránya %
Egészségügy	7910	37,72
Szociális szolgáltatások	2969	17,11
Oktatás	2160	37,96
Művészet, közművelődés, kommunikáció	10878	47,74
Gépészet	16436	16,46
Elektrotechnika-elektronika	7011	22,49
Informatika (szoftver)	12269	27,06
Vegyipar	739	33,28
Építészet	11177	12,00
Könnyűipar	4324	17,64
Faipar	5318	9,77
Nyomdaipar	335	25,37
Közlekedés	1001	24,97
Környezetvédelem-vízgazdálkodás	1567	24,31
Közgazdaság	9573	39,64
Ügyvitel	3475	23,16
Kereskedelem-marketing, üzleti adminisztráció	24436	27,37
Vendéglátás-idegenforgalom	20136	22,55
Egyéb szolgáltatások	9815	17,33
Mezőgazdaság	8803	8,26
Élelmiszeripar	4542	14,13
Összesen	164154	24,12

Forrás: Készült az OKM oktatási statisztikai adatok alapján

A hazai szakmai képzés legutóbbi években lezajlott legnagyobb szabású fejlesztési programja az új szerkezetű Országos Képzési Jegyzék (OKJ) kidolgozása volt, amely 2006. április 1-jén lépett hatályba (majd 2007-ben módosításra került). A Nemzeti Fejlesztési Terv HEFOP 3.2. intézkedés 1. komponensének "A szakképzés tartalmi, módszertani és szerkezeti fejlesztése: Új szakképzési szerkezet" keretében a munka koordinációját a Nemzeti Szakképzési Intézet (ma NSZFI) látta el.

Az új, modulrendszerű OKJ szerinti képzésben a vállalozási ismeretek nem más tárgyakba integráltak, hanem önálló modulok formájában jelennek meg. A vállalozási ismeretek oktatásának fentiekben jelzett szakmai tartalmában nem történt változás. Változás történt azonban a vizsgáztatás módjában. A lexikális tudás helyett egyre inkább az ismeretek alkalmazására való képességet törekszenek értékelni. A vizsgázók egy adott példa kapcsán kell kifejtsék, hogy a helyszínen kapott információk és a korábban tanultak felhasználásával hogyan döntenének egy adott helyzetben, miképpen mérlegelnék például egy vállalozás indításakor felmerülő kérdéseket. Ezek a megváltozott elvárások hatással vannak a vállalozási ismeretek oktatásának módjára, a tanárok az újfajta vizsgafeladatok megoldására igyekeznek felkészíteni a diákokat. Ehhez az NSZFI szakmacsoportonként kínál módszertani felkészítést a témakört oktató tanároknak. A vállalozási ismeretek oktatására fordítható időkeretre vonatkozóan a szakmai és vizsgakövetelmények csupán ajánlásokat tartalmaznak. A felnőttképzésben OKJ szakmát oktató szervezetek számára pedig az egyes szakmákra vonatkozóan az OKJ által megjelölt képzési idő az irányadó, ezen belül saját belátásuk szerint szánnak időt a vállalozási ismeretek modulra.

Az új OKJ többféle vállalozási ismeretek modult is tartalmaz, a 001-es számmal jelölt modult több, mint 20 szakmához kapcsolódóan oktatják. Vannak „egyszerűsített” vállalozói ismeretek modulok is, amelyek például a nem érettségire épülő szakmák képzéséhez kapcsolódnak. Ugyanakkor vannak olyan modulok, amelyek az egyes szakmák (vendéglátás, idegenforgalom) jellegéhez illeszkedő speciális ismereteket helyezik előtérbe.

A közzgazdasági szakközépiscolák

Témánk szempontjából a szakképzésen belül is speciális csoportot képeznek a gazdasági képzést nyújtó szakközépiscolák. A tananyag felépítése és tartalma alapvetően eltér a közoktatás más programjaitól (a 11-12. évfolyamon. szakmacsoportos alapozó tantárgyak oktatása folyik).

Alapvetően ezekben az iskolákban működnek a gyakorlat-centrikus képzésnek a tanirodai módszerre épülő megoldásai, amelyeket főként, de nem kizárólag az ügyviteli ágazat programjaiban alkalmaznak. Ez a módszer olyannyira nem tekinthető újnak, hogy egyes források szerint a gyökerei Európában egészen a XVII. századig nyúlnak vissza. Az 1920-as 1930-as években pedig jogszabályokban részletesen meghatározott módon illeszkedett a felsőkereskedelmi iskolák programjába. (Kádek, 2007) A módszer ma már jelentős mértékben épít az iskolákban is jelen lévő informatikára. Az 1960-70-es években a tanulók működő cégekhez jártak gyakorlati képzésre, aztán a gyakorlati képzésnek ez a formája megszűnt. Az 1990-es években éledt újjá, és „újszerű megoldás”-ként kezdett terjedni. Az erre irányuló projekt keretében osztrák partnerekkel együttműködésben először 24 tanárt képeztek ki, majd multiplikátor program keretében készítették fel a tanárokat a módszer alkalmazására.

A gyakorlócégek Cégszolgálati Központjában, amely 2002 óta működik, jelenleg hozzávetőleg 140 iskola illetve 800 gyakorlócég van regisztrálva.⁸ Számukra a szolgáltatások ingyenesek, a finanszírozás a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézeten keresztül történik.

A Német-Magyar Képzőközpont (<http://www.nmkepzo.hu>), a másik jelentősnek mondható szolgáltató tagdíj ellenében végzi tevékenységét (az iskolák számára ez jelenleg gyakorlócégenként havi kb. 8000 Ft.). Jelenleg 30 iskolával dolgoznak, még ma is döntően papír alapú megoldásokkal.

Az EUROPEN nemzetközi gyakorlócég hálózaton keresztül lehetőség van a nemzetközi üzleti tevékenységek szimulálására is.

Felnőttképzők is alkalmazzák ezt a módszert, amely a képzés kötetlensége és személyre szabhatósága miatt különösen hatékonyak tűnik munkanélküliek vagy GYES-ről visszatérők hiányzó vagy elveszített rutinjának kialakítására. Az általunk megismert felnőttképzők összekapcsolják a tanirodai tevékenységet a számítógép használatának oktatásával.

A tanirodai módszer azonban nem csupán a szakmai képzés támogatásában lehet eredményes. Pedagógiai szempontból is fontos hatásait egy, a módszert alkalmazó tanár a következőképpen jellemezte: *„Mindenképpen szüksége van a gyerekeknek arra, hogy köthesse a valósághoz az ismereteit. Rájön arra, hogy mire jó, amit tanult.*

⁸ A módszer részletesebb bemutatása: <http://www.cegszolgalat.hu/ckhu/FrameSet.htm>

Ugyanakkor meg arra is rájön, hogy önmaga korlátai hol húzódnak, hogy mi az, amiben neki egy kicsit talán hátránya van a többiekhez képest, és mi az, amiben előnye. A taníródában kínosan figyelek arra, hogy minden gyerek minden pozícióban, minden munkahelyen ki tudja magát próbálni. A taníródának a legfontosabb követelménye az önállóság, és a munkához való hozzáállás. Az a gyerek tud jól teljesíteni, aki megfelelően képes önállóan a feladatait megoldani. És ez borzasztóan jó nekem is, hogy tanárként megismerjem a gyereket, hogy hol vannak a korlátai. És a gyerek is rájön, hogy lehet, hogy kitűnő vagyok, és tudom az összes definíciót, de, amikor itt a feladat, fogalmam nincs, hogy mit kell csinálni. Arra is figyelek, hogy mindenki legyen vezető is és beosztott is. És hogy a konfliktushelyzeteket, azokat valóságosan, ne baráti alapon intézzék el, hanem ha az egyik a főnök, a másinak végre kell hajtania, akár egyetért, akár nem. Ha nem ért egyet, akkor a megfelelő formában kell közölnie. Sok minden előjön, például hogy ki az, aki képes arra, hogy vezetőként egy csoport élére álljon, ki az, akit maguk a gyerekek ki tudnak választani, mert vezető alkat. És ki az, akiről azt gondoljuk, hogy bár nagyhangú, és majd ő milyen jó vezető lesz, valójában nem alkalmas vezetőnek. Az önállóság mellett a kreativitás nagyon fontos, a taníródában olyan feladatokat is kapnak,, amiben a marketing ismereteket a kreativitásukkal ötvözve kell nekik eredményeket elérni. Reklám kampányokat kell tervezniük, és akkor előjön hogy ki az, aki inkább a háttérből végrehajtja azt, amit más kitalál, vagy ki az, aki kitalálja brilliánsan, de nem képes már úgy végrehajtani, ahogy azt kellene. A JAM által szervezett vállalatlátogatások, üzletember találkozók, a BUM program azért hasznos, mert általában a gyerekek úgy képzelik az üzletembereket, ahogy a TV-ben a filmekben látják, és valamilyen odaszületett csodabogaraknak tartják. Aztán itt, amikor eljönnek, akkor megismerik azt, hogy hogyan lehet valakiből vezető a valóságban, meg mi kell a sikerhez.”

A tanterven kívüli iskolai tevékenységekben (diák vállalkozások, kísérleti képzési programok bevezetése) az iskolák leginkább aktív csoportját a közgazdasági szakközépiskolák alkotják.

A gazdasági ismeretek érettségi követelményei 2005-ben kerültek kidolgozásra. A gazdasági ismeretekből évente érettségizők számáról pontos adatokkal az Oktatási Hivatal rendelkezik.

Az érvényes jogszabályok szerint az egyes iskolák is jogosultak érettségi tárgyat – pl. gazdasági érettségit is – akkreditáltatni, például olyan intézményben, ahol a programnak nem része a gazdasági irányultságú alapképzés.

2.2. Tanárképzés

A gazdasági tárgyaknak a közoktatás keretei között történő oktatásában kulcskérdés az ott dolgozó tanárok felkészítése, ezért az alábbi három fejezet a téma három fontos részterületét érinti.

2.2.1. Közgazdász-tanár képzés

A középiskolában tanító közgazdász tanárok képzése mindeddig főiskolai és egyetemi szinten is folyt. Főiskolai képzés több helyen is szerveződött, pl. a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán. Az egyetemi szintű közgazdász-képzés azonban a Közgazdasági (ma Corvinus) Egyetem monopóliuma volt. Az egyetemen a hallgatók kettős diplomát kaptak (ez a rendszer 2006-ig volt érvényben).

A nappali rendszerű tanárképzésben a hallgatók kettős diplomához jutottak, egyfelől közgazdász képzést kaptak, és a képzés során különféle szakirányokat választhattak. A diploma megszerzése után közgazdász végzettséget igénylő munkakörökben helyezkedhettek el, de a közgazdász végzettség mellé tanári végzettséget is szereztek. Ugyanakkor a gyakorlatban ez utóbbit csak a végzett hallgatók egy kisebb része hasznosította, tekintettel a közgazdász szakmák vonzerejére. A tanári diploma inkább afféle tartalék volt sikertelen közgazdasági karrier esetére. Ez is az egyik oka, hogy néhány középiskolában mindmáig a megfelelő végzettség nélküli tanárok tanítják a gazdasági tárgyakat.

Az a szabályozás, amely szerint érettségiztetni csak egyetemi szintű diplomával rendelkező közgazdász-tanárok érettségiztethetnek, jelentős keresletet támasztott a közgazdasági egyetem kiegészítő képzése iránt. A kiegészítő képzésben, amely levelező képzésként szerveződött, egyidejűleg két tanárképzési program volt akkreditálva, az egyik a közgazdász tanár gazdálkodási szakon (amelyben hangsúlyosabb volt az üzleti ismeretek, azaz inkább készített fel a vállalkozási ismeretek oktatására), a másik a közgazdász tanár közgazdasági szakon (ez utóbbi képzés erősebben elméleti irányultságú volt). A különbség a kétféle képzés között, vagyis az, hogy a végzettek milyen tárgyakat és ismeretköröket taníthatnak, nem volt világosan definiálva. Ebben a képzési formában átlagosan évente 50-60 fő vett részt.

A kétszintű, Bologna rendszerre történő átállás miatt a Corvinus Egyetem a két legutóbbi tanévben már nem vett fel hallgatókat erre a programra, jelenleg csak a kimenő ötödéveseket képezik. 2009-től már csak a Bologna rendszerű képzés indítható, amelynek az egyik alapvető változása a korábbiakhoz képest, hogy tanári

végzettséget csak mester szinten lehet szerezni. A BA szintre épülő programok specializáltabbak a korábinál, ötféle választási lehetőséget kínálnak. Valamennyi résztvevő okleveles közgazdász tanár lesz, de választásától függően 1/alkalmazott közgazdaságtan szakirányon (elméleti képzés) vagy 2/ kereskedelem- és marketing szakirányon, vagy 3/ pénzügy és számvitel szakirányon, vagy 4/ turizmus és vendéglátás szakirányon, vagy 5/gazdálkodási és menedzsment szakirányon. Ez a szakosodás azt a korábbi problémát is meg fogja oldani, hogy mit taníthat, mert a egyértelműbben lehet definiálni a végzett tanár kompetencia területét. A Corvinus Egyetem már rendelkezik szakindítási engedéllyel, de hogy a programot hol másutt fogják még indítani, az az Akkreditációs Bizottság jóváhagyásától függ. A programfejlesztő konzorcium tagjai közül 2009-től többen is indítják a képzést, az egymás között történt megállapodás alapján nem teljesen párhuzamosan, hanem a képzőintézmény profiljának megfelelő módon (a Corvinus döntően az alkalmazott közgazdaságtant ill. a gazdálkodás és menedzsment szakirányokat, a turizmus és vendéglátást pedig a KVF).

Becslések szerint évente 70 fő körül mozog a középiskolák diplomás tanárok iránti igénye, de a szakképző intézmények programjának átalakítása, illetve a gazdasági tárgyakat oktató tanárok számára előírt végzettségi követelmények és azok ellenőrzése következtében akár évi 100 végzettre is szükség lehet. Szakemberek véleménye szerint az új képzési forma vonzerejét csökkentheti, hogy a korábbiaknál kevésbé ad lehetőséget választásra a közgazdász ill. a tanári életpálya között, illetve nem teszi lehetővé az „átjárást” e két út között, és ez csökkentheti majd a programra jelentkező hallgatók számát. A korábbi képzés erősen elméleti jellegű volt, a kettős képzettség (közgazdász és tanári) miatt zsúfolt volt a program, hiába rendelkezett például az egyetem saját tanirodával, alig volt idő arra, hogy a hallgatókat ennek a módszernek a használatára is felkészítsék. Az új rendszerű, öt féléves mestertanár képzés keretében az ötödik félév iskolai gyakorlat. A tervek szerint a taniroda használata a korábbiaknál intenzívebb lesz majd az új képzési programban, illetve a képzés egésze a korábinál jóval gyakorlat-orientáltabb lesz.

2.2.2. Gazdaságismeret szakos tanárok képzése

A közoktatáson belül a közismereti tárgyként gazdasági ismereteket oktató tanárok képzése annak ellenére, hogy akár egy „kevésbé ismert program megszűnése” is lehetne az alfejezet alcíme, érdeemesnek tűnik a rövid bemutatásra.

A Bologna rendszerű képzést megelőzően (tudomásunk szerint egyedül) az Egri Tanárképző Főiskola kínált ilyen képzést. Emellett a Nyíregyházi főiskola képzett

háztartás-ökonómia tanárokat, amely program részben tovább folyik az új tanárképzési rendszerben, bár nem önálló alapszakként.

A képzés kidolgozóinak saját bevallása szerint hiba volt, hogy nem népszerűsítették kellő mértékben a programot. Gazdasági ismeretek oktatásának módszertana címmel 2000-ben kidolgoztak egy 160 oldalas tankönyvet, ami elektronikus formában a mai napig használatban van. 1992-ben kezdték el a képzést, 1996-ban került ki a főiskoláról az első évfolyam. A képzés 2009 nyarán fog megszűnni. Eddig évfolyamonként kb. 20-22 hallgatót képeztek, azaz összesen 350 ilyen végzettségű tanár került ki a programból. A hallgatók szabadon választhattak szakpárt. Később azonban az illetékes tanszék, ismerve a gazdasági ismeretek iskolai óraszámait, racionális megfontolásból igyekezett nagy óraszámokban oktatott szakot ajánlani mellé a hallgatóknak, hogy az iskolában „meglegyen majd a megélhetéshez szükséges óraszámuk”.

A hallgatók sokféle tárgyat hallgattak (közgazdasági szaktárgyakat, mikro-ökonómiát, makro-ökonómiát, közgazdasági elmélet-történetet, nemzetközi közgazdaságtant, statisztikát, „egy kis számvitelt”, gazdaságpolitika mellett gazdasági matematikát, gazdaságföldrajzot, gazdaságtörténetet). Mivel a főiskola közgazdasági képzést is folytat, és az oktatók jelentős része onnan került ki, a program tartalma több mint 70%-ban egyezett a közgazdász képzés tartalmával, de a tanár szakosok 3 féléves szakmódszertan keretében rendkívül gyakorlatorientált tanári felkészítést kaptak.

A gazdaságismeret szakos tanárok általános iskolákban és nem szakmai középiskolákban tanították, és tanítják jelenleg is a gazdasági alapismereteket. Közgazdasági szakközépiskolákban is alkalmazták őket, de tartósan csak úgy működhetek ott, ha a Budapesti Közgazdaságtudományi- és Államigazgatási Egyetem közgazdász-tanári kiegészítő szakán is végzettséget szereztek. Tapasztalatok szerint a gazdaságismeret tanár szakos diplomával rendelkezőket számos esetben cégek is alkalmazták közgazdasági munkakörök betöltésére.

A fenti két alfejezetben leírtak a képzési „diszfunkciókra” is érzékletes példát kínálnak. A végzett közgazdász tanárok inkább a gazdaságban kerestek megélhetést, helyükre részben főiskolai végzettségű gazdasági ismeret tanárok kerültek az iskolába, akiknek menniük kellett a „Közgázra”, hogy megszerezzék a tevékenységhez előírt egyetemi végzettséget.

2.2.3. Tanártovábbképzés

A már pályán lévő mintegy 120 ezer tanár számára jelentős részben az 1990-es évek második felében létrejött kötelező továbbképzési rendszer nyújt keretet ismeretei bővítéséhez, tudáskészlete korszerűsítéséhez. A mára már általánosan elfogadottnak tekinthető tanár-továbbképzési rendszer fontos szerepet játszik az új módszerek és pedagógiai innovációk terjesztésében. A rendszer legutóbbi elemzése során (Liskó, 2004) az iskolavezetők mondták el véleményüket a működés tapasztalatairól. A kérdőíves kutatással szerzett információk összegzése szerint a továbbképzés elsődlegesen az oktatásirányítás által kiemelt feladatokra koncentrál (pl. minőségbiztosítás, az érettségi reformja), és az iskolavezetők kevésbé ítélték eredményesnek a továbbképzést a tanárok számára alapvető gondot jelentő nevelési kérdések területén (pl. differenciált oktatás, magatartási problémák kezelése, szülőkkel való kapcsolattartás).

Az Oktatási Hivatal nyilvános adatbázisából, a 2008-ban indítási engedéllyel rendelkező kurzuskínálatból összesítést készítettünk az egyes tematikai kategóriák szerint. Ezt mutatja be a Melléklet 21. sz. táblázata, amelyből az is kiolvasható, hogy igen jelentős a hagyományos, szaktárgyi módszertani továbbképzési kínálat aránya. A gazdasági ismeretek oktatásához és a vállalkozókészség fejlesztéséhez kapcsolódó programok azonosítása az adatbázis alapján közvetlenül nem lehetséges.

A fent említett vizsgálat során is megfogalmazódott, hogy a tanárok és iskolavezetők elégtelennek tartják a továbbképzési programokról rendelkezésre álló tájékoztatást, részletesebb, a választást segítő információkat, orientálást igényelnének.

Más forrásokból van információnk arról, hogy például a Junior Achievement Magyarország tanár-továbbképzési programja „A projektpedagógia alkalmazási lehetőségei a közoktatásban” címmel szerepel a kínálatban. Ez egyfelől azt jelzi, hogy a továbbképzési rendszerben a civil szervezetek is megjelennek saját akkreditált programjaikkal. Másfelől azt, hogy a gazdasági ismeretek átadásának gyakorlati szempontú megközelítése összekapcsolódik egy ma korszerűnek tartott pedagógiai módszer, a projektpedagógia iskolai terjesztésével.

A jelenleg a kísérlet szakaszában lévő, fejlesztés alatt álló oktatási programok szinte mindegyikéhez szervesen kapcsolódik valamilyen, a tanárok felkészítését szolgáló program is, bár nem feltétlenül akkreditált képzési kurzus formájában. Például a Nemzeti Bank rendszeres tanárszemináriumai, vagy a POP program évi többszöri

felkészítő találkozói is ezt a célt szolgálják. (További részletek a 2.4.4. és a 2.4.5. fejezetben.) Mivel az iskolák többnyire nem rendelkeznek elegendő forrással, ezért az ingyenesen hozzáférhető tanár-továbbképzési programok felértékelődnek (ilyen programokat egyaránt kínált a PHARE illetve az NFT I. HEFOP néhány alprogramja).

2.2.4. Felsőfokú szakképzés

A képzési struktúrának ezen a szintjén a létszámnövekedés az elmúlt években jelentős volt. A felsőfokú szakképzésben a szakközépiskolákban, nappali- és felnőttoktatásban együttvéve 1999/2000-ben 1.369 fő, 2007/2008-ban 15.896 fő tanult, a rendelkezésre álló keretszámokat azonban jelenleg sem töltik ki.

3. sz. táblázat Felsőfokú szakképzésre jelentkezők száma

Jelentkezés éve	Létszám (fő)
2001	4699
2002	6068
2003	6680
2004	9820
2005	10067
2006	11831
2007	12070
2008	13690

Forrás: Felvi adatbázis

Szakmai értelemben ez a képzési forma nem váltotta be teljes mértékben a várakozásokat abban az értelemben, hogy a jelentkezők ezt a képzési programot inkább a felsőoktatás felé vezető pályának tekintik, mint közvetlenül a munkapiacra vezető útvonalnak.

4. sz. táblázat A felsőfokú szakképzés keretében oktatott legnépszerűbb szakok 2008

Szak	Létszám (fő)
Idegenforgalmi szakmenedzser	2802
Reklámszervező menedzser	1097
Banki szakügyintéző	1072
Pénzügyi szakügyintéző	1015
Vendéglátó szakmenedzser	1006
Intézményi kommunikátor	1000
Ifjúságsegítő	987
Csecsemő és gyermeknevelő, gondozó	776
Kereskedelmi szakmenedzser	634

Forrás: Felvi

Részben talán ezzel is összefügg, hogy – amint azt a 4. sz. táblázat adatai is mutatják – a felsőoktatáshoz hasonlóan a felsőfokú szakképzésben is a gazdasági irányultságú szakok a legnépszerűbbek.

2.3. Felsőoktatás

Az Európai Chartához kapcsolódóan vállalt feladatok teljesítéséről szóló 2005-ös általános beszámolóban Magyarország teljesítményét három másik országgal együtt 0 pontra értékelték. Mivel kiindulópontként használható értékek nem állnak rendelkezésünkre az elmúlt években végbement változások követéséhez, az áttekintést elsősorban a témában korábban végzett empirikus adatfelvételre, felsőoktatási szakemberekkel folytatott konzultációkra és részben statisztikai adatokra alapozhatjuk.

A statisztikák szerint a jelentkezők számát tekintve ma a magyar felsőoktatásban a legnépszerűbbek a közgazdasági, illetve gazdasági irányultságú képzések. A legnépszerűbb 10 szak között három gazdasági is található. Azon belül a menedzsment és irányítás áll az első helyen. Ez a képzés nevezhető a legjobban hozzáférhetőnek a képzést kínáló intézmények száma alapján (bár ugyanezen a területen volt átlag feletti a jelentkezők számának csökkenése is). 2001 és 2008 között mind a jelentkezők, mind a felvettek száma jelentős csökkenést mutat, de a csökkenés tendenciája a felsőoktatás egészére is jellemző. A gazdaságtudományi területen 26 ezerről 16 ezerre csökkent a felvett hallgatók száma. (Melléklet 16. és 17. valamint a 18. sz. táblázat) A képzés földrajzi megoszlása rendkívül egyenlőtlen, a gazdasági alapszakokon tanulók közel fele négy budapesti képzőintézményben összpontosul. (Melléklet 20. sz. táblázat) Szakterületenként is igen eltérő, hogy összesen hány intézmény kínálja az adott képzési programot (Melléklet 19. sz. táblázat). Részletes összesítő adatok azonban az oktatott tárgyakról, köztük az üzleti és vállalkozói kurzusokról nem állnak rendelkezésre.

Az OECD 2008-ban megjelent „Felsőoktatás és vállalkozás” című kiadványa három kérdést tesz fel a vállalkozás-oktatás és a felsőoktatás kapcsolatát illetően. „Mely csoportokat kellene kiemelten ösztönözni a felsőoktatáson belül?” Azaz kik jelenthetik a vállalkozói képzés célcsoportját. A második kérdés, hogy „Alkalmos intézmények-e az egyetemek ezeknek az ismereteknek az átadására?” Végül az a kérdés fogalmazódik meg, hogy „Milyen tényleges hatása van a felsőoktatásban folyó vállalkozás-oktatásnak?” Az USA, Európa, ez utóbbin belül pedig a „közép- és

kelet-európai” régió összehasonlító értékelésében az fogalmazódik meg, hogy az európai képzés jóval elméletibb, a szűkebb régióban pedig a felkészült tanárok hiányát emeli ki az elemzés. Elsődleges célcsoportokként a természettudományi és a műszaki képzésben tanulókat, a vállalkozásokat kiszolgáló iparágak és szolgáltatások területén működőket, és a vállalkozói pálya felé pályát módosítókat jelölik meg a szerzők. Megítélésük szerint ezeket a célcsoportokat a mindenkinek szóló üzleti kurzusok mellett a specializált kurzusok bővítésével lehet elérni.

Fentiek fényében, de némileg más megközelítést alkalmazva érdemes megvizsgálni, hogy mi jellemzi a gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatását a hazai felsőoktatásban.

Empirikus adatfelvételek és szakértők bevonásával készült esettanulmányok egyaránt azt mutatják, hogy a vállalkozással kapcsolatos kurzusokat jelenleg elsősorban a gazdasági szakokon tanuló hallgatók vehetnek fel. Önálló szakirányként a nagy egyetemeknek is csak felében szerepel a vállalkozás. Ugyanakkor a meglévő kurzusok viszonylag népszerűek és kihasználtak, az oktatási módszereket tekintve a magyar felsőoktatási intézményekben jelen van az összes korszerűnek számító módszer (az esettanulmánytól a vállalkozók meghívásán át a vállalkozás szimulációig). A nem gazdasági szakon tanulók számára viszont esetlegesen vagy egyáltalán nem áll rendelkezésre elegendő kurzus, és a karok közötti átiktatás is számos akadályba ütközik, mindenekelőtt az oktatói kapacitások szűkösségébe.

2.3.1. Általános helyzetkép

Az elmúlt években két olyan elemzés is készült, amelyek közül az egyik a felsőoktatás egészére kitekintő módon vizsgálta, hogy milyen módon juthatnak a hallgatók a kis- és középvállalkozásokkal kapcsolatos tudáshoz, a másik az intézmények egy szűkebb csoportjában, a nagy egyetemeken elemezte a hallgatók témával kapcsolatos beállítódását és véleményét. Tekintettel más adatforrások hiányára, e két elemzés (Román 2006, Szerb 2007) legfontosabb megállapításaira támaszkodva adunk képet a felsőoktatásban jellemző helyzetről, amelyet kiegészítünk az interjúk alapján kapott információkkal, és véleményekkel.

Román Zoltán 2006-ban megjelent írásában azt vizsgálta, hogy a hazai felsőoktatás milyen mértékben tesz eleget annak, hogy hallgatóinak vállalkozói ismereteket (is) nyújtson. Az akkor vizsgált 24 egyetem közül 11-nek, a 44 egyéb intézmény közül 9-nek volt közgazdasági kara és külön kar nélkül 5 főiskola nyújtott elsődlegesen, 3

pedig fő profiljának kiegészítéseként közgazdasági képzést. Az akkori (2003/04 tanévben) 68 felsőoktatási intézmény 409.075 hallgatójának összesen öt formában nyújthatott vállalkozói ismereteket, döntően a gazdasági, gazdálkodási, vezetési tantárgyak keretében. A szerző saját felmérést indított, hogy számszerűen is áttekintse, hogy a hallgatók milyen hányada részesül a vállalkozás lényegét megismertető és ehhez késztetést adó képzésben. Megállapítása szerint az a képzési terület, ahol a hallgatók valamennyit bizonyosan tanulhattak a vállalkozásról, az a „Gazdaság és irányítás” elnevezésű tárgy volt, amely az összes hallgató 23,7 százalékát érinthette, de az egyetemek körében jóval kisebb arányban, mint a főiskolákon. A karok dékánjainak kiküldött kérdőívben a szerző arról kért információt, hogy a hallgatók milyen hányada kap alapfokú vagy részletesebb oktatást a vállalkozói gondolkodásról és tevékenységről. A gazdasági karok kétharmada, a többi kar egynegyede küldte vissza a kérdőívet, bár az adott ismeretekben részesülő hallgatók létszámarányáról a válaszadók nagy része sem adott információt. A gazdasági karok mindenütt nyújtanak, kötelező tárgy keretében alapismereteket a vállalkozásról, legtöbbször a vállalati gazdaságtan tárgy keretében. Az már eltérő, hogy ez a tárgy milyen részletesen tárgyalja a KKV-k témakörét.

Ezek a karok legtöbbször bővebb vállalkozási ismereteket is adnak a választható, kötelezően választható tárgyak keretében és a Vállalkozási-KKV szakirányokon a kötelező tárgyak keretében. A megkérdezés évében 8 karon szerveződött ilyen szakirány, további 4 kar akkor tervezte az indítását. A Bolognai folyamat e programok további sorsát is érintette. Vállalkozási tárgykörben posztgraduális képzést hét kar, doktori képzést kettő, ezek tervezését további három kar jelezte. Négy karon volt külön tanszéke e tárgynak, egy további kar tervezte a létrehozását. A kérdezés idején, közvetlenül a felsőoktatási integráció után az együttműködésnek kevés példája volt látható.

A felsőoktatás hallgatóinak háromnegyed része nem-gazdasági karokon tanul. Az őket oktató intézmények viszonya háromféle volt. A) Nem érzékelték vagy elutasították az igényt a vállalkozási ismereteket nyújtására. B) Vállalkozási alapismereteket adtak, rövid kötelező vagy választható tárgy keretében. C) Bővebb vállalkozási ismereteket is nyújtottak kötelező(és választható) tárgyak keretében. A nem gazdasági karok kétharmada jelezte, hogy van olyan tanszéke, amely felkészült az ilyen tárgyak oktatására. A többi kar külső oktatók illetve intézmények igénybe vételével oldja meg a képzést. A szerző a felmérés adatai alapján az alábbi módon összegezte az intézmények viszonyát a témához.

5. sz. táblázat **A vállalkozói gondolkodás erősítése a képzésben**

	Gazdasági karokon	Egyéb karokon
Határozottan	65%	50%
Valamelyest	20%	30%
Tervezik	15%	20%

Forrás: Román Zoltán A vállalkozás oktatása a felsőoktatásban.
Vezetéstudomány 2006/1. sz. 6. oldal

Az üzleti képzés ágban megindult a vállalkozási-KKV szakirányok indítása is. E szakirányokon kívül azonban az oktatás alapvetően az alkalmazotti státusra készít fel, főképpen nagy- és középvállalatoknál való elhelyezkedésre, az ottani előmenetelre és a vezető pozíciók betöltésére. Ez nem magyar jelenség, de amíg a széles körben használt tankönyv és maga a tárgy is nagyvállalati megközelítésű, addig nem adhat ösztönzést a kisvállalkozások felé forduló érdeklődésre. A másik tantárgy, amely teret adhat (és gyakran ad is) vállalkozási ismeretek közlésére, a menedzsment, vezetés, szervezés. Alapjában azonban legtöbbször ennek oktatói is elsősorban a nagy (nagyvállalati) szervezetek igényeit és gyakorlatát mutatják be. A menedzsment ismeretek között csak lassan nyer teret a vállalkozási szemlélet és gyakorlat bemutatása, többek között az ún. „vállalaton belüli vállalkozás” módszereinek tárgyalása. Mindennek megismertetése kiemelt helyet kap a kis-és középvállalati és vállalkozási szakirányokban kötelezően, és több más hallgatók részéről is „felvehető”, választható tantárgyban. Az évente a munkaerőpiacra kibocsátott közel százezer végzős hallgatónak azonban jelenleg csupán töredékéhez jut el ez az ismeret.

A hallgatók tapasztalati tanulását támogató gyakorlati képzésre még kevés a hazai példa, néhány eset idézése mellett mindössze egy gazdasági és egy nem-gazdasági kar jelezte, hogy ezzel szervezeten foglalkoznak. Miután a vállalkozásoktatás egyik nagyon fontos pillére az oktatók kutatótevékenysége, fontos tény, hogy néhány egyetemi intézet kiemelt témakörökre összpontosít: a Miskolci Egyetemen a tanácsadás, a Pécsi Egyetemen a vállalkozásindítás, a Szegedi Egyetemen a regionális fejlesztéssel való összefüggés kérdései állnak a kutatómunka középpontjában.

Szerb László és munkatársai egy 2006-ban elvégzett kiterjedt nemzetközi vizsgálat keretében 8 magyar egyetemen (Corvinus, Budapesti Műszaki, Debreceni, Miskolci, Pannon, Pécsi Tudományegyetem, Széchenyi, Szegedi Tudományegyetem) összesen 3346 kitöltött kérdőív alapján a hallgatóknak a vállalkozással kapcsolatos

attitűdjeit, vállalkozási hajlandóságát, és esettanulmányok alapján az egyetemek által kínált vállalkozási kurzusok elérhetőségét elemezték.

Összegzésükben kiemelték, hogy a magyar hallgatók vállalkozással kapcsolatos attitűdjei nem különböztek a többi országtól, amennyiben öt évvel a végzés után inkább alkalmazotti, mint vállalkozói karriert képzelnek el. (Sok olyan hallgató is akadt, akik semmiféle elképzeléssel nem rendelkeztek.) A vizsgált minta válasza alapján a magyar egyetemi hallgatóknak 2,4 %-a vett már részt vállalkozás alapításában. A vizsgált hallgatók 74%-ának fejében már megfordult a vállalkozás létrehozásának gondolata, de csak 11%-nak vannak komoly, és 7%-nak határozott elképzelései a vállalkozóvá válásról. 27% viszont úgy nyilatkozott, hogy még sohasem gondolt erre. A vállalkozást kipróbált hallgatók cégének egy ötöde a kérdezéskor már nem létezett (ez az arány átlag alatti, de nem tér el a többi vizsgált országtól). A hallgatók zöme a terciér szektorban keresi boldogulását, és nagyjából minden harmadik hallgató tapasztalattal is rendelkezik a választott területről. Az egyetem fontos szerepet tölt be a vállalkozás potenciális partnerei szempontjából, a kérdezettek 42,4%-a az egyetemi tanuló társakból, 16%-a más egyetem hallgatóiból szeretne tulajdonos-alapítótársat toborozni. Csupán a kérdezettek 19%-a jelezte, hogy egyedül szeretne céget létrehozni. A vállalkozás indítását akadályozó tényezők közül a hallgatók a pénzügyi kockázatot és a tőke hiányát sorolták az első helyre (más országokhoz hasonlóan). Komoly akadályozó tényezőként értékelik még az ötlet és a potenciális partnerek hiányát. A magyar hallgatók magas korlátnak tartják a vállalkozásindítás bonyolult szabályozását, ami összhangban van a Világbank „Doing Business” jelentésében foglaltakkal. Az egyetem általános vállalkozói légköre tekintetében Magyarország hátul szerepel a rangsorban, és a magyar egyetemek közötti különbségek nagyobbak, mint az országok közötti eltérések. A legtöbb országban az egyetemek mind a gazdasági/üzleti, mind az egyéb szakos hallgatóknak kínálnak vállalkozásokkal kapcsolatos kurzusokat. Magyarország meglehetősen elől szerepel azon a listán, amely azt mutatja, hogy az egyetemek hány százaléka nem kínál ilyen oktatási lehetőséget. A vizsgált hallgatók 40%-a nem vett fel vállalkozással kapcsolatos kurzust (a teljes mezőnyön belül a gazdasági szakokon tanulók 30,4%-a tartozik ebbe a csoportba). E tekintetben az átlagot meghaladó az arány a PTE-n, a Pannon és a Miskolci Egyetemen. A kisebb hazai kurzuskínálatot némileg ellensúlyozza, hogy a meglévőt viszont a nemzetközi átlagnál nagyobb mértékben használják ki a hallgatók. Tudományterületenként nagyok a különbségek, a gazdasági és üzleti szakos hallgatók két és félszer nagyobb arányban látogatják a kurzusokat, mint az utolsó helyezett bölcsészek. Az

ilyen órákat felvett hallgatók nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy az önfoglalkoztató státuszt preferálják. A magyar hallgatók, a többi ország hallgatóihoz hasonlóan ilyen irányú kurzusokat és tanácsadást szeretnének kapni a cégalapításhoz. Sokan preferálják az üzleti terv kurzusokat és az üzleti játékokat, és elsősorban fiatal vállalkozókkal szeretnének találkozni. Kevésbé népszerűek az inkubátorok és szimpóziumok, nyílt napok, a szerzők szerint talán azért, mert a hallgatók nincsenek is tisztában ezek gyakorlati hasznával. Az egyes egyetemeken készült esettanulmányok összegzésében megerősítik, hogy vállalkozói és vállalkozással kapcsolatos kurzusokat igazán csak a gazdasági-gazdálkodási szakos hallgatók vehetnek fel. A módszereket tekintve a magyar vállalkozási kurzusok a többi országhoz hasonlóan használják az esettanulmány, illetve az üzleti terv készítést, a gyakorló vállalkozók meghívását, a szimulációs játékot, és jelen van a tanácsadás és inkubáció is, igaz, ezek integrált alkalmazására egyetlen intézmény keretein belül nem kerül sor. A nem gazdasági szakos hallgatók esetében többnyire még az átiktatás sem megoldott. Ennek legfőbb akadálya az emberi erőforráshiány. A meghírdetett kurzusok hamar betelnek, az oktatók túlterhelésről panaszkodnak.

A kérdőívben több olyan kérdés is szerepelt, amely azt vizsgálta, hogy milyenek tartják a saját intézményük által kínált lehetőségeket, az általános légkört a sikeres vállalkozóvá válás szempontjából. Egy hatfokozatú skálán, (1=nagyon rossz, 6=nagyon jó) tudományterületek szerint a hallgatók a következő értékelést adták A gazdasági szakokon tanulók átlaga 4,15, a természettudományi szakos hallgatóké 3,8, a mérnököké 3,74, a bölcsészeké 3,73.

A vizsgált hazai intézmények közül a saját hallgatóik a Corvinust értékelték a legmagasabbra (4,15), és a Debreceni Egyetemet a legalacsonyabbra (3,6).

Az új BA képzések is zömmel az alkalmazotti státuszra készítene fel, és nem adnak elegendő ösztönzést és muníciót az önfoglalkoztatáshoz, vállalkozásindításhoz.. A vállalkozások létrejöttének mérítési bázisa így a kívánatosnál jóval szűkebb. Némileg árnyalja a képet, ha a vállalkozóvá válást az életpálya egészén belül szemléljük. A hallgatók közel 44 %-a azt a mintát követi, hogy a végzés utáni öt éven belüli időszakra alkalmazottként képzelel el az életét, és csak öt év után (véltőleg szakmai tapasztalatok birtokában) tervezi a vállalkozóvá válást. A teljes minta 13,7%-a jelezte, hogy a közeli jövőben is és öt év után is vállalkozói pályát képzelel el magának.

2.3.2. A nagy egyetemek gyakorlata

A Corvinus Egyetemen az intézmény mérete miatt is nagy a kurzus és a curriculumtól független szakmai előadások választéka és a hallgatók időbeosztása az átlagnál kötetlenebb, ezért élni tudnak az adott lehetőségekkel. A 8 vizsgált intézmény közül itt értékelték a hallgatók a legmagasabbra a vállalkozási környezetet. A felsőoktatásban tanulók elsősorban vállalati gazdaságtan tárgy keretében hallgathatnak vállalkozási ismereteket, ez a tárgy a közgazdász hallgatók számára kötelező. Ez azonban alapvetően nagyvállalati gazdálkodásról szól, s a szakmabeliek ezt nem tartják kifejezetten vállalkozási tárgynak. A megkérdezett, (a Corvinus esetében zömmel közgazdász) hallgatók 47%-a állította, hogy tanulmányai során hallgatott vállalkozással kapcsolatos tárgyat. A II. évfolyamon a kisvállalkozások indítása és működtetése elnevezésű tárgyat évente 320 hallgató teljesíti, és jelentős a túljelentkezés, ami oktatói kapacitás-gondokat vet fel. Évente mintegy 40 hallgató választja a kisvállalkozási szakirányt, ahol az elmélet mellett finanszírozás, üzleti tervezés, menedzsment ismeretek, innovációs és informatikai ismeretek szerepelnek a tárgyak között. Az illetékes tanszék nemzetközi kapcsolatai nem csak az oktatók szakmai továbbkésztését szolgálják, de a hallgatók számára is fontos tapasztalatok megszerzését teszik lehetővé. A képzés szerves részének tekintik a saját tapasztalatokból tanulást, ezért néhány éve „Vállalkozásbarát Egyetem - Vállalkozásképes Hallgatók” nevű programot indítottak, amelynek keretében a legmeggyőzőbb üzleti tervvel előálló hallgatók pénzügyi támogatást és tanácsadást kapnak a megvalósításhoz, és a vállalkozások működését mentorok kísérik figyelemmel. Bevezető vállalkozási kurzust a hallgatók többsége felvehet, az üzleti tervezés a szakirányon tanulók számára elérhető.

A Debreceni Egyetemen a képzés előtörténetéből adódóan a kínálat sokszínű, az általános menedzsment és a speciális vállalkozási kurzusok jellemzőek, de gyakran szorosan az egyes szakokhoz kapcsolódnak, így a nem az adott szakon tanuló hallgatók számára nehezebb az elérésük. A bölcsész, a műszaki és a pedagógiai karon általános menedzserképzés van, de csak az informatikus hallgatóknak előírás megadott számú kredit megszerzése a közgazdasági és gazdálkodási tárgyakból. A Bologna rendszerű képzésre történő átállással csökkent a választható tárgyak köre, és e tekintetben kötöttebb képzés, mint korábban. A más karokra történő áthallgatás nehezen szervezhető, és a minden hallgató számára nyitott kurzusok száma az oktatók leterheltsége miatt csekély.

A Miskolci Egyetem campus-ának adottságaiból és a széles profilból adódóan a nem gazdasági szakos hallgatók számára „kijánlott” tantárgyak jól hozzáférhetőek. A vállalászási környezet biztosítása az intézmény fejlesztési tervében is célként fogalmazódik meg. A Gazdaságtudományi kar szakirányai között szerepel a vállalászási szakirány, az elméleti képzést pedig sokféle gyakorlati megközelítésű program egészíti ki, a vállalatlátogatásoktól a mintavállalásokba történő bekapcsolódásig.

A Pécsi Tudományegyetemen a karok többségén nincs vállalászásoktatás, üzleti jellegű tárgyak felvételére viszont minden kar esetében van lehetőség, sok esetben kötelező jelleggel. A közgazdaságtudományi, a műszaki főiskolai és a felnőttképzési karon elmélyültebb vállalászói kurzusokhoz juthatnak a hallgatók. A karok közötti átoztatás itt is megoldatlan. A módszerek változatosak és gyakorlatorientáltak, kutatás, tanácsadás, nemzetközi projektekben való részvétel, és emellett tervezik egy hallgatói inkubátor létrehozását.

A Széchenyi István Egyetemen az üzleti-vállalászási tevékenységhez köthető tanulmányokat a műszaki és gazdálkodási szakos hallgatók folytathatnak. Ennek tartalma főként a vállalati gazdaságtan, a menedzsment ismeretek és a marketing, továbbá számos szakmenedzsment tárgy. Nagy szerepet kap az esettanulmány alapú oktatás, rendszeresen a vállalászói vendégelőadások. 2005 óta használják a Business Simulation Challenge nevű játék szoftvert az üzleti készségek fejlesztésére. Szakkollégiumi keretek között is felvehető üzleti vállalászási kurzus (vállalatvezetés, kontrolling, vállalászás kutatás és cégvezetés a gyakorlatban c. tárgyakkal).

A Szegedi Tudományegyetem a szorosabb értelemben vett vállalászási ismeretek oktatása még „gyerekcipőben jár”. A természettudományos képzésben résztvevők egyáltalán nem találkoznak ilyen tárgyakkal. Kötelező formában csak a Gazdaságtudományi és az Élelmiszeripari kar gazdasági jellegű képzésben érintett hallgatói vesznek részt. Az általános gazdasági ismereteket adó kurzusok kötelező jelleggel a képzés részét alkotják egyes szakokon, mint a jogász, munkaügyi kapcsolatok, vagy a természettudományi szakokon. Emellett nagy az érdeklődés a Gazdaságtudományi kar által választható tárgyként meghirdetett kurzusok iránt. Az intézmény a vizsgálat idején még csak tervezte egy vállalászásfejlesztési központ létrehozását, amely azóta megvalósult.

Karrier Irodák

Az elmúlt évtized fejleménye az egyetemi karrier irodák megalakulása. Ma már szinte minden intézményben megtalálhatók. A kilencvenes évek közepén megindult tömegképzés megnehezítette az elhelyezkedést, így a hallgatók igényelték a segítséget, a betelepülő nyugati cégek pedig keresték a fiatal, rugalmas, képzett diplomás munkaerőt, és toborzásukhoz az egyetem segítségét kérték. Eredetileg az álláskeresés, illetve az álláskeresők támogatására szerveződtek, azaz az alkalmazotti státuszok megtalálásának segítésére, de ma már nem egy közülük úgy hirdeti magát, hogy kezdő vállalkozások indításához is ad tanácsokat és információkat. Emellett egyes irodákban olyan képzési programokra lehet jelentkezni, amelyek közvetve a leendő vállalkozók számára is hasznosak lehetnek, például kommunikációs, önismereti, konfliktuskezelés és prezentációs készségfejlesztő tréningek, a programok egy része pedig a gazdaság szereplőinek megismerését szolgálja.

Általános tendenciaként megfogalmazható, hogy az új, Bologna rendszerű képzési programokban talán még a korábbinál is kisebb teret kaptak az önálló vállalkozásra (önfoglalkoztatásra) felkészítő elemek, és még a BA szinten sem jelennek meg érzékelhetően. A szakleírások alapján úgy tűnik, hogy a képzések továbbra is döntően az alkalmazotti munkakörökre készítene fel.

A fiatal célcsoportokat ismerő vállalkozástámogató civil szervezetek szerint az utóbbi két-három évben a korábbiaknál erőteljesebb érdeklődés tapasztalható a frissen végzett diplomások részéről a saját vállalkozás indítása iránt. Ugyanakkor a fiatalok ismeretei érzékelhetően hiányosak, elsősorban a pénzügyek, és piacismeret területén. A tapasztalatok szerint a frissen végzett hallgatók számára igen fontos információforrást jelent az internet, ezért a vállalkozásindításhoz szükséges naprakész információkat ott keresik. Nagyobb az érdeklődés a vállalkozásindítással kapcsolatos általános, nem tényismeretekhez köthető kérdésekben.

A jelenlegi hallgatói érdekeltségeket tekintetbe véve, vélhetőleg akkor lehetne a jelenleginél nagyobb mértékben ösztönözni a gazdasági szakok hallgatóinak a speciális vállalkozói kurzusokon illetve az azokhoz kapcsolódó gyakorlati megközelítésű tevékenységekben való részvételét, ha az ott végzett tevékenységükért kreditet szerezhethének.

2.3.3. Gazdasági és vállalkozási ismeretek a műszaki képzésben

A 2008-ban kiadott, a felsőoktatásban induló programok képzési és kimeneti követelményeit összefoglaló dokumentumban a gazdaságtudományi területen az indítható szakok jegyzékében 10 alapszak és 14 mesterszak szerepel. Bár a kis- és középvállalkozás szó az 1048 oldalas dokumentumban nem szerepel, a vállalkozási ismeretek általános megjelölés igen sok, nem közvetlenül gazdasági szak esetében is megjelenik.

Részletesebb kigyűjtést a műszaki területre végeztünk. (Melléklet 40. sz. táblázat) A táblázatból kiolvasható, hogy a mérnöki alapszakok zömében a törzsanyagban belül a gazdasági és humán ismeretek kredit száma 16-30 között mozog. Ez csak két területen, az építőmérnöki és építészmérnöki alapképzési programban éri el a 34 illetve a 38 kreditet. Ez hozzávetőleg az összes előírt kredit szám 4-5% vagy annál kevesebb. A megjelölt tartalmaknál döntően közgazdasági, vállalat-gazdaságtani, menedzsment és jogi ismeretek szerepelnek, és csak néhány esetben fordul elő a vállalkozás-gazdaságtan. Emellett az agrárszakok némelyikében szerepel az alapszak leírásban, hogy „a képzés felkészít az egyéni és társas vállalkozások működtetésére”, illetve a gazdaságinformatika területén található hasonlót.

Az általunk megkérdezett, a műszaki felsőoktatást jól ismerő szakemberek véleménye szerint az alapszakok képzési programja olyan zsúfolt, hogy ott már nem tartják indokoltnak több gazdasági irányultságú program megjelenítését. Sőt olyan vélemény is megfogalmazódott, hogy sokkal indokoltabb lenne a figyelmet inkább a természettudományos képzési programok felé fordítani, ahol szinte egyáltalán nem jelenik meg a gazdasági és üzleti ismeretek oktatása. A műszaki képzésben a gazdálkodási, vállalkozási ismeretek szakonként igen eltérő módon kapcsolhatók a fő tárgyakhoz. Olyan szakok is vannak, ahol a tevékenység jellege miatt a kis- és közepes vállalkozások témaköre kevésbé releváns. Egyes vélemények szerint a nagyobb cégeknél specializáltabbak a munkakörök, nem merül fel, hogy gazdasági felkészültséget igénylő feladatot kapnának a mérnökök, hiszen „van bőven elég közgazdász”. A pályát módosítók, vagy eleve kisebb vállalkozásoknál dolgozók számára, amennyiben a tevékenység szükségessé teszi, nyitva áll a szakirányú továbbképzés lehetősége.

Ennek a kínálatnak az áttekintéséhez a Melléklet 41. sz. táblázatába összegyűjtöttük a 2008-as év vállalkozási ismeretekhez valamilyen módon kapcsolódó szakirányú továbbképzési programokat. Ezek a 3-4 féléves, meglehetősen költséges képzési

programok, szakmai tartalmukat tekintve meglehetősen hasonlóak, a különbségek részletei megítélhetők az összeállításból.

Találkoztunk olyan véleménnyel is, amely szerint a műszaki területre nem a legkiválóbb tanulmányi teljesítményű diákok érkeznek, amellettr rendkívül intenzív munkát igényel maga a képzési program, ezért nem lenne szerencsés, ha a hallgatók már diákkorukban saját vállalkozással próbálkoznának, hiszen az – más pénzkereső tevékenységekhez hasonlóan – elvonja őket a tanulástól.

2.4. Egyedi programok, civil kezdeményezések

A gazdasági, pénzügyi, illetve vállalkozásokkal kapcsolatos ismeretek oktatását segítő civil kezdeményezésekre a sokszínűség jellemző. A szervezetek és kezdeményezések többsége szakmai körökben jórészt ismert, korábbi elemzések is bemutatták őket, ezért a rövid általános ismertetés mellett főként a legutóbbi 2-3 év fejleményeit összegezzük, és néhány új kezdeményezést is bemutatunk. Az áttekintés célja, hogy a legaktívabb, illetve a téma szempontjából legfontosabb új szereplők tevékenységéről adjon képet.

A civil szervezetek többsége a közoktatásban tanulók számára kínálja a képzésükhöz kapcsolódó, vagy a tantervet kiegészítő programokat. Egy kisebb részük a lakosság egészét tekinti célcsoportnak, néhány pedig a fiatal, pályakezdő vállalkozókra összpontosít. Egyre inkább jellemző, hogy szervezetek egyidejűleg többféle tevékenységet is végeznek.

2.4.1. Junior Achievement Magyarország (JAM)

A szervezet 1993 óta tevékenykedik Magyarországon, a ma már több, mint száz országban működő Junior Achievement International tagjaként. Alapításában az üzleti élet és az oktatás együttműködésének ösztönzése jegyében az akkori munkaügyi tárca, bankok, és munkaadói érdekképviseltek is részt vettek.⁹

Küldetésük saját tömör megfogalmazásuk szerint: „Elméleti és gyakorlati ismeretek oktatása diákoknak a piaccgazdaság fontosságáról, a vállalkozások szerepéről és a gazdaság saját jövőjükre gyakorolt hatásáról.”

⁹ A szervezet jelenleg átépítés alatt álló web-oldala további információkat tartalmaz a programokról és a szervezet történetéről. <http://www.ejam.hu>

2005-ben – a többi országban már korábban végbement ez a folyamat – a JAM egyesült a korábban párhuzamosan dolgozó Young Enterprise nevű, hasonló célokat követő szerveződéssel, amely elsősorban a diákvállalkozásokra összpontosított.

A JAM tevékenysége döntően a közoktatáshoz kapcsolódik. Saját tananyag-csomaggal rendelkeznek, amelyet tanárok közreműködésével adaptáltak, és amely egymásra épülő egységekből áll. A szervezet vezetőjétől kapott információ szerint több, mint 400 hazai iskolában jelen van gazdasági oktató programjuk valamelyik eleme, és eddig több tízezer diákhoz jutottak el a szervezet tananyagai. A nyári táborok és a vásárok, az üzletemberekkel szervezett személyes találkozók a Business Ma Mindenkinek (röviden BUMM) program keretében, csak néhány példa a szervezet által alkalmazott munkaformák közül. Három városban működtetnek regionális irodát, amelyeken keresztül a területi koordinátorok révén közvetlenül is kapcsolatot tartanak a csatlakozó iskolákkal. A sokféle program közül a diákvállalkozások támogatása csak az egyik tevékenységi terület. Jelenleg mintegy 60 intézményben működik általuk regisztrált diákvállalkozás (sok iskolában több is), a diákvállalkozásokhoz kapcsolódó éves vásárokon 350-400 gyerek vesz részt. A projekt pedagógia alkalmazását bemutató tanár-továbbképzési programjuk szerepel az akkreditált továbbképzési kurzusok listáján. Olyan iskola is van, ahol felmenő rendszerben, egymásra építve oktatják a JAM tananyagának egyes elemeit. Néhány óvoda is kísérletezett a legfiatalabb korosztály számára kidolgozott játékos ismeretterjesztő anyagukkal.

A JAM igen aktívan kapcsolódik a pénzügyi szervezetek által kezdeményezett kísérleti oktatási programhoz is. Résztvevője volt a gazdasági ismeretek érettségi követelmények kidolgozásának, és többféle más szakmai együttműködésben osztja meg másfél évtizedes tapasztalatait. A Citibank iskolatámogató programjában is közreműködnek, a 230 pályázó közül kiválasztott 36 iskolában, amelyek informatikai eszközöket is nyernek, akkreditált tanár-továbbképzési programot tartanak, illetve folyamatos támogatást nyújtanak a gazdasági oktatáshoz és a diákvállalkozások működtetéséhez.

Jelenleg az oktatási tárca 40 szakképző intézmény számára finanszírozza a JAM gazdasági oktató programjának bevezetését. Ez 80 tanár 120 órás továbbképzés keretében történő felkészítését, és három féléven át a gazdasági tréning iskolán belüli megvalósítását foglalja magában.

Sok iskola a JAM bevonásával kívánja a NAT 2007-ből fakadó feladatait teljesíteni. A szervezet három, egyenként 40 órás egységből felépülő tréningje a gazdasági

előképzettséggel nem rendelkező tanárokat készíti fel, illetve módszertant ad a diákvállalkozások vezetéséhez.

2.4.2. Vállalkozás 2000 Alapítvány

Az alapítványt a főváros hozta létre az 1990-es évek elején. Akkor úttörő szerepet töltött be a vállalkozói képességfejlesztés iskolai meghonosításában. Ma már elsősorban a diákvállalkozások és a tanár-továbbképzés támogatására helyezik a hangsúlyt. A források függvényében 15-20 diákvállalkozás működéséhez tudnak hozzájárulni pályázatok keretében. A támogatás például utazási költségek fedezésére, vásárokon való részvételhez vagy a termékekhez szükséges anyagok megvásárlásához ad segítséget. Vállalkozói képzéssel kapcsolatos amerikai tananyagokat juttattak el az iskolákba. Ezeket az anyagokat más területen, például a munkanélküliek vállalkozóvá válását támogató programokban is felhasználják. Támogatják az iskolák által fontosnak tartott tanár-továbbképzési programokat is, például a tanárok részvételét hazai és külföldi konferenciákon. A szervezet ügyvivő titkárnak becslése szerint eddig mintegy 70-80 iskolával kerültek kapcsolatba, hozzávetőleg 200 tanár továbbképzését támogatták, és 120 diákvállalkozás számára nyújtottak segítséget ötleteik megvalósításához. A pályázatra jelentkezők száma változó, a gimnáziumok részéről az érdeklődés kevésbé élénk, elsősorban a közgazdasági középiskolák aktívak. Az eredetileg a fővárosra irányuló tevékenységét az alapítvány kiterjesztette, jelenleg már országosan hirdetik a pályázati lehetőséget. A vissza nem térítendő támogatásra csak azok az oktatási intézmények pályázhatnak, amelyek az alapképzést tandíjmentesen végzik. A legutóbb kiírt pályázatban kizárólag a 2008/2009-es tanévben működő vagy indítandó diákvállalkozás üzleti tervének megvalósítására, kiállításokon, diákvásárokon való részvétel költségeinek támogatására lehet pályázni. A pályázat közvetlen célja az üzleti tervezés és a vállalkozói ismeretek gyakorlati alkalmazása, ezért az alapítvány a reális üzleti tervvel megalapozott, diákvállalkozási keretek között megvalósítható projekteket támogatja.

2.4.3. EBC*L – Egységes Európai Gazdasági Oklevél

Az EBC*L (European Business Competence* Licence) 2002-ben Németországból indult nemzetközi kezdeményezés az üzleti-gazdasági ismeretek tanúsítására. A program a 27 országot érintő nemzetközi hálózat tagjaként 2004 óta működik Magyarországon. <http://www.ebcl.hu>

Az uniós csatlakozásához kapcsolódó várakozások adtak ösztönzést az elindításához. Lényegében egy családi vállalkozás által működtetett (franchise rendszerű) egységes képzési és vizsgáztatási rendszer, amely az ECDL¹⁰ néven ismert informatikai kompetencia-tanúsítási forma adaptálása a gazdasági ismeretek területére. A tanúsítvány munkapiaci értékét abban látják, hogy nemzetközi sztenderd garantálja a felkészültség tartalmát, így a munkaadók „tudhatják, hogy mi van a papír mögött”.

A profit-orientált szervezet akkreditált hazai vizsgaközpontjainak száma jelenleg 80 körül mozog. Ezek zömmel középiskolákban működnek, de van közöttük felnőttképző intézménybe illetve főiskolához telepített vizsgaközpont is.

A vizsgaközpontok szervezik a felkészítést saját hatáskörben, fizetős tanfolyam formájában, a vizsgadíj diákoknak fél áron 69 Euro, ami az EBCL vizsgaközponthoz folyik be. A programot csak olyan tanárok taníthatják, akik maguk is megszerezték a tanúsítványt. A vizsgafeladatok minden országban egységesek. Tervezik a program távoktatás keretében történő megszervezését. A vizsgaeredményeket a magyar központban értékelik, a bizonyítványt Bécsben állítják ki. A jelenlegi érdeklődők zöme diák. Bár részükről egyelőre nem érzékelnek élénk érdeklődést, de célcsoportjaik között a KKV-k vezetői és alkalmazottai is szerepelnek.

A program három egymásra épülő, egyenként 30 órás modulból áll. Az alapozó jellegű 30 órás „A” modul pénzügyi, számviteli, vállalkozói jogi ismereteket tartalmaz. A 60 órás „B” modulban üzleti tervezés szerepel. A felső vezetőknek szánt „C” modul egyelőre még más országokban sem működik, 2010-re tervezik, az indítását. A tananyag gyakorlatias, sok példára és esettanulmányra épül.

2004 és 2008 között mintegy 2500 fő szerzett tanúsítványt, főleg az A modulból. A tanfolyamon résztvevők száma ennél valamivel magasabb. A vizsgázók nagyjából 15%-a felnőtt, „főleg olyan egyéni vállalkozók, aki szeretnének szót érteni a könyvelőjükkal”. Eddigi tapasztalataik szerint a képzésre jelentkező vállalkozók felkészültsége rendkívül alacsony szintű, elemi gazdálkodási alapfogalmakkal sincsenek tisztában, és nem is igen tudják megfogalmazni, hogy mit nem tudnak, azaz milyen ismeretekre lenne szükségük.

¹⁰ A European Computer Driving Licence rendszer egyébként Magyarországon rendkívül sikeres, több százezer jelentkezőt regisztráltak, az ECDL számítógép-használói tanúsítványt és annak moduljait széles körben ismerik és elfogadják, beleértve, hogy a szakképzésben, és a felsőoktatásban a tanúsítvány elfogadása integrálódott a formális képzésbe.

2.4.4. Pénzügyi Oktatási Program

Az Öngondoskodás Alapítványt 2003-ban a Budapesti Értéktőzsde alapította, azzal a célkitűzéssel, hogy hosszú távon fejlessze a magyar lakosság pénzügyi-, és megtakarítási kultúráját. Ennek egyik eszköze az öngondoskodás eszméjének elfogadtatása, terjesztése. Az alapítvány internetes megjelenése jó példája az egyes célcsoportok érdeklődéséhez igazodóan felépített web-lapoknak. Középiskolásoknak, egyetemistáknak, kisgyermekeseknek, aktívoknak és nyugdíjasoknak egyaránt kínál valamit az oldal, elsősorban rövid figyelemfelkeltő tanácsokat saját helyzetük és teendőik végiggondolásához. A célcsoportok között jelenik meg a „vállalkozás, mint élethelyzet” – a tanácsok pedig alapvetően a befektetési lehetőségek átgondolására irányulnak.

Az Öngondoskodás Alapítvány a Nemzeti Bankkal és a Nemzetközi Bankárképző Központtal együttműködésben indította el a Pénzügyi Oktatási Programot (rövidítve: POP). A program 2008 őszén 25 iskolában indult, 60 tanár és több mint 1000 diák vesz részt a kipróbálásában. A tapasztalatok még csak most kezdenek gyűlni. A program szervezői heti jelentések formájában folyamatos visszajelzést kérnek a tanároktól, és a tanárok részére szervezett tréningek egyben a tapasztalatcserét is szolgálják.

A program interneten elérhető és a számítógép használatára alapozó tananyagot tartalmaz, amely – a tapasztalatok nyomán továbbfejlesztve a tervek szerint – széles körben alkalmas lehet középiskolai oktatásra. A 30 témakört átfogó tananyag három fő részből áll. A törzsanyag azokat a tudnivalókat foglalja össze, mely az egyes témák megértéséhez és elsajátításához mindenképpen szükségesek. A törzsanyag témaköreire kapcsolódó háttéranyag a differenciálást és az önképzést lehetővé tevő kiegészítő ismereteket foglal magában. A tananyag-egységekhez kapcsolódó módszertani segédeszközök (esettanulmányok, illusztrációk, szituációs szerepjátékok, az önellenőrzést és a számonkérést segítő feladatlapok) a tanítást és az egyéni tanulást teszik színesebbé. A program kiegészül egy tőzsdei szimulációs játékkal, amely a diákok számára lehetőséget teremt, hogy országos szinten mérjék össze tőkepiaci ismereteiket.

Az általunk megkérdezett tanárok a programot szakmailag igen színvonalasnak, iskolai oktatáshoz néhol „kissé töménynek” tartják, és igen pozitívan értékelik azt a módot, ahogyan a programgazda a tanárokat támogatja, felkészíti és bevonja a fejlesztésbe.

2.4.5. Egyéb programok

A Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete és a pénzügyi tárca évek óta sokféle módon törekszik a lakosságnak, és különösen a diákságnak szóló, a pénzügyi kultúra fejlesztésére irányuló programokat szervezni. Az eszközök között megemlíthetők az e célra fejlesztett játékprogramok, vagy az MNB által 2004-ben megnyitott Látogatóközpont <http://www.penziranytu.mnb.hu>.

Új kezdeményezésként említhető a „*A Pénz beszél – Te is érted?*” című kiadvány elkészítése, amelyet 2007-ben 120 ezer végzős középiskolához jutattak el. A kiadvány továbbfejlesztett verziója 2008-ban 230 ezer 11. és 12. évfolyamos diákhoz jutott el. A tájékoztató füzet tömör formában információkat ad azokról a pénzügyi termékekről és szolgáltatásokról, amelyekkel a munkába álló vagy a felsőoktatásban továbbtanuló fiatalok kapcsolatba kerülhetnek. A kiadványt a fentiekben felsorolt szervezeteken kívül támogatta az oktatási tárca, és a Diákhitel Központ. Az MNB 2004 óta minden évben megrendezi középiskolások számára a „*Monetary - Közgazdálkodj Okosan!*” vetélkedőt, amelyen a 2007/2008-as tanévben már több mint ezer diák vett részt.

A Magyar Nemzeti Bank kezdeményezésére állami, szakmai és civil szervezetek széles körű támogatása mellett 2008. szeptemberében létrejött a Tudatos Pénzügyekért Alapítvány, melynek kifejezett célja, hogy elősegítse a témában érdekelt szereplők közötti párbeszédet. A 2008 októberében a több mint egy tucatnyi szervezet által aláírt szándéknyilatkozat¹¹ a pénzügyi kultúra fejlesztésére irányuló nemzeti stratégia létrehozását sürgeti.

2008 tavaszán a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) meghívásos pályázatot írt ki 50 millió forint értékben felsőoktatási intézmények részére „*Középiskolai tanárok pénzügyi ismereteinek bővítése c. akkreditált tanár-továbbképzési program megvalósítása*” címmel. A 250 tanár továbbképzését lehetővé tevő oktatási program forrásait a felügyeleti bírságbevételekből teremtik elő. Mivel a pályázat célja egy átfogó, országos program megvalósítása, a pályázatok beadására a PSZÁF a Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Karát, a Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karát és a

¹¹ http://www.mnb.hu/engine.aspx?page=mnbhu_penzugyi_kultura

Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Karát hívta meg, hogy közösen (konzorciumban) dolgozzák ki és valósítsák meg a pályázati célkitűzéseket.

Az OTP Fáy András Alapítványa szintén évek óta támogatja a középiskolás fiatalok pénzügyi kultúrájának fejlesztését a gazdálkodási, közgazdasági ismereteik bővítését. Tankönyv ajándékozási akciót szervez, könyvtárfejlesztési programot támogat és gazdasági és életvezetési ismeretek átadását célzó Alapok Programot indított, hogy az életbe kilépő diákokat a pályaválasztástól illetve a továbbtanulástól a munkavállalásig tanácsokkal lássa el. Kezdeményezéseivel elsősorban a hátrányos helyzetű tanulókat kívánja elérni.

Számos egyéb kezdeményezést lehetne még felsorolni, amelyek elsősorban az internet által biztosított széles körű elérhetőségre alapozzák a célközönség elérését.

Ezek között említhető a részben az iskolai képzés támogatását is szolgáló Szabadsuli (<http://www.szabadsuli.hu>). Az interaktív gazdasági, pénzügyi témájú előadások az interneten is követhetők, és lehetővé teszik a bekapcsolódást, kérdések megfogalmazását. Az archívumban folyamatosan hozzáférhetőek a korábbi előadások. Az audiovizuális tananyaghoz számos oktatási segédlet kapcsolódik: prezentációs anyagok, képek, tanulmányok, jegyzetek, szómagyarázatok, irodalomjegyzékek, sőt online kitölthető tesztsorok is, amelyek további lehetőséget kínálnak az ismeretek elmélyítésére.

A gazdaságban való eligazodás egy egészen más aspektusát képviseli a Fogyasztóvédelmi szervezeti ismeretterjesztő programja. „Fogyasztók leszünk!” címmel fogyasztóvédelmi vetélkedőt szerveztek középiskolásoknak <http://tudatosvasarlo.hu>

További, a fiatalok gazdasági ismereteit bővítő kezdeményezések is látókörünkbe kerültek az anyag elkészítése során. Példaként említjük a középiskolás korosztályt is célcsoportjának tekintő CTP nevű magánkezdeményezés (www.ctpinfo.hu) hét éve indult ifjúsági üzleti programját. A program jellemző eleme a világnézeti elkötelezettség mellett, hogy kormányzati támogatás nélkül, önfenntartó módon működik, a korábban támogatott öregdiákokra alapozva, hangsúlyozza az üzleti etika tanulásának fontosságát, és határon túli fiatalok is részt vesznek az általuk szervezett programokon.

A törekvések láthatóvá tétele – szakmai portál

Az információgyűjtés során véleményként is hallottuk, és magunk is tapasztaltuk, hogy a vállalkozási ismeretek oktatásának ösztönzése érdekében működő támogató

szervezetek és programok ismertsége viszonylag szűk körű. Ebbe az is beleértendő, hogy a régebbi szerveződések között kialakult informális kapcsolódásokat, alkalmi együttműködéseként leszámítva, az aktív szervezetek egymásról alig vagy keveset tudnak.

Még inkább érvényes ez a témával most ismerkedő érdeklődőkre, akik sokféle töredékinformációhoz juthatnak, de az információforrások sokféleségét inkább elbizonytalanítónak érzékelhetik.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy szinte megszámlálni sem lehet azokat a web-oldalakat, amelyeket támogatott programok keretében, az eredmények bemutatása céljából létrehozta. Ma már ez a „termék” egyre inkább elvárás is a támogató szervezetek részéről, ezért alig van olyan program, aminek ne lenne saját web-oldala. Ez az öröndetes tendencia azonban nem jár együtt a web-oldalak promóciójával, ezért azok nem ismertek, megtalálásuk inkább véletlenszerű. Az ilyen weboldalak számának szaporítása természetesen nem vezet igazán messzire.

Meggyőződésünk azonban, hogy egy kifejezetten a vállalozási ismeretek és vállalkozói készségfejlesztés oktatási jelenlétével foglalkozó, szakmailag folyamatosan szerkesztett internetes portál jelentős támogatást nyújthatna a megindult kezdeményezések további terjedéséhez, új szereplők és együttműködők, mindenekelőtt tanárok eléréséhez, bevonásához, a törekvésekkel való megismertetésükhöz. Ugyanakkor a már futó programokról való tájékoztatás, a tapasztalatok megosztása, az eredmények elérhetővé tétele szempontjából rendkívül „költséghatékony” megoldást jelenthetne egy ilyen eszköz.

Sajnálatos módon úgy tűnik, hogy a 90-es évek óta aktív szerveződések közül éppen a Vállalkozásoktató Tanárok Egyesületének aktivitása csökkent, és emiatt is szükség lenne olyan szakmai „meeting point” jellegű felület létrehozására, amely a szakmai kommunikációt ösztönözné.

A technika rendelkezésre áll, jelentős részben az a rutin is, amivel a célközönség elérheti ezt az eszközt. Az egyik lehetséges megoldás ezt a csomópontot egy már működő, szerkesztett web-portálhoz csatlakoztatni. A Sulinet portál a közel múltban létrehozott egy „Közgazdálkodj okosan” rovatot, ahol közzétette a Pénzügyi Oktatási Program friss anyagait, és időnként hírt ad a fejlesztésekről. Ennél azonban jóval átfogóbb és egyben tagoltabb (az egyes célcsoportok számára másként „hangszerelt”) és szakmailag hozzáértő módon folyamatosan szerkesztett információforrásra lenne szükség.

Minta és tapasztalat rendelkezésre áll. Érdeemes lenne alaposabban is megismerni a hasonló funkciójú, példamutatóan jól átgondolt és mintaszerűen felépített francia web-portált”, amelyet 2001-ben a francia oktatási, tudományos, gazdasági és ipari tárca és a társult további vállalkozásösztönző szervezetek hozták létre OPPE néven (Observatoire des Pratiques Pédagogiques en Entrepreneuriat, „a vállalkozással kapcsolatos pedagógiai gyakorlatok megfigyelő/elemező központja”).¹² Eredetileg a középfokon és a felsőoktatásban a vállalkozásoktatás terén elindult kezdeményezések, intézkedések megismerése iránti igény hívta életre. Ma már a tapasztalat és tudásmegosztás kiemelkedően fontos eszköze, amely iránt nagy tömegben érdeklődnek tanárok, diákok, vállalkozástámogató szervezetek.

2.5. Uniós programok tapasztalatai

2.5.1. HEFOP - TÁMOP

Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv 2004-2006 közötti megvalósításával kapcsolatos általános tapasztalatokat és a felszínre került hiányosságokat összegző értékelés (HEFOP Időközi értékelés 2007) szerint *„a legfontosabb tanulság az volt, hogy a jövőben a végrehajtásnak és a tervezésnek szorosabban kell együttműködnie azért, hogy a terveknek megfelelő elképzelések valósuljanak meg, majd a megfelelő visszacsatolás révén a tapasztalatok beépüljenek a következő tervekbe. Az értékelések rávilágítottak arra is, hogy a programok kialakításakor elsőbbséget élveztek a hagyományos, a korábbi hazai támogatáspolitikában megszokott megoldások. A megvalósítást gátló egyik általános probléma a célok definiálatlansága volt. Az I. NFT még nem rajzolta meg olyan részletesen a beavatkozások körvonalait, hogy a végrehajtók megfelelő kapaszkodókat kaphattak volna céljaik kialakításához. Ennek híján a hazai és az európai uniós végrehajtási jogszabályoknak való minél pontosabb megfelelés maradt a végrehajtás célja. Az értékelők megállapítása szerint az egyoldalúan a források megszerzésére törekvő programozás másik oka az volt, hogy hiányoztak a támogatások hasznosulását vizsgáló elemzések és értékelések. Néhány újszerű intézkedés, amely bekerült a programokba, a pályázók körében nem volt népszerű. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a pályázók felkészültsége is nagyon egyenlőtlen volt.”*

¹² A portál egy 1996-ban létrehozott vállalkozásösztönző közhasznú szervezet (APCE - L'Agence Pour la Création d'Entreprises) web-oldaláról nyílik <http://www.apce.com>

Az NFT HEFOP/2004/3.4. intézkedése a "Munkahelyteremtést és a vállalkozói készségek fejlesztését elősegítő képzések" címet viselte. Az intézkedés célja a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program keretében megpályázott beruházásokhoz és egyéb fejlesztésekhez kapcsolódó képzések megvalósításának támogatása volt. Az intézkedés két pályázati felhívásból (3.4.1., 3.4.2.) állt. Az első a beruházásokhoz kapcsolódó képzések, a másik a vállalkozói készségek fejlesztését célzó képzések támogatása volt. A program egésze még nem, de a támogatott képzési projektek többsége 2006-2007 folyamán lezárult.

A szakmai értékeléshez szükséges részletes adatok nem állnak rendelkezésre, és ami a nagyobb gond, a támogatott képzések részletes adatait tartalmazó adatbázis hiányában a szakmai értékelés a későbbiekben is csak korlátozottan lesz lehetséges. A két és fél ezer jelentkezőből pályázati úton támogatást nyert mintegy 1000 vállalkozás szervezésében összesen 25-30.000 fő képzése valósult meg. Az általános tapasztalatok a nem nyilvános monitoring jelentések alapján összegezhethők (amelyeket kilencven, monitoring feladatok elvégzésére felkért szakértő készített).

A programot – sok más uniós támogatási programhoz hasonlóan – jelentős késés jellemezte, ami az utófinanszírozási konstrukció miatt arra kényszerítette a résztvevőket, hogy „szaladjanak a pénzük után”. A késedelmes kifizetések sokat rontottak a konstrukció általános megítélésén, és így maga a képzéstámogatási program is jelentős mértékben hozzájárult, hogy ne növekedjen a vállalkozások további pályázási illetve képzési hajlandósága. Ennek hatása már érzékelhető az utódprogramokban.

A programmal kapcsolatos – több forrásból származó – vélemények szerint a pályázat túlbürokratizált, „túladminisztrált” volt. Ezzel is minden bizonnyal összefügg, hogy a vállalkozások igen jelentős része pályázatíró cégek bevonásával volt csak képes megfelelni a szükséges formai elvárásoknak. A pályázatíró cégek a menedzselési terhek nagy részét levették ugyan a cégek válláról, de sok esetben „cserébe” saját képzési érdekeltségük felé orientálták a vállalkozásokat.

Egyes becslések szerint csak 20% körülire tehető azoknak a vállalkozásoknak az aránya (tehát az ezerből kb. 200) amely „magától” indult el a pályázaton, azaz saját maga fogalmazta meg képzési igényét.

Az uniós forrásokhoz kötődő pályázati rendszerek esetében nem először fogalmazódik meg az a kritika, hogy a projektek „sikerességének” legfőbb kritériuma

az adminisztratív előírásoknak való megfelelés, ami nem feltétlenül azonos a szakmapolitikai célkitűzéseknek való tartalmi megfeleléssel, vagy a magas színvonalú szakmai eredményekkel. Jól teljesítőnek az a kedvezményezett minősül, aki kimutathatóan teljesíti az indikátorokat és szabályszerűen elszámol. Hogy az adott képzés hozzájárult-e a vállalkozás teljesítményének növekedéséhez, az jelenleg nem mérhető, de a támogató szervezet nem is vár el ilyen információkat.

A támogatott képzések döntő többsége a képzési piacról vásárolt szolgáltatás formájában valósult meg. A program egészét tekintve a 10-11 milliárdos kereslet megmozdította a képzési piac szereplőit. Jól azonosítható volt, hogy a képzőcégek közül nem egy generált magának piacot, megkeresve az egyes vállalkozásokat, hogy adjanak be pályázatot (ami legalábbis nem áll összhangban a gazdasági versenyszabályokkal).

A kiírásban megfogalmazott feltétel volt, hogy a szolgáltatóként igénybe vett képzőcégeknek regisztrációval kell rendelkezniük, ám a megvalósított képzések közel feléről utólag derült ki, hogy a képzők nem tettek eleget ennek a minimális, általánosan kötelező előírásnak sem. Ez azt eredményezte, hogy sok esetben emiatt nem került sor a költségek utólagos megtérítésére (azaz a vállalkozások figyelmetlensége vagy járatlansága a képzési piac szabályaiban és a képzőcégek szabálykövető magatartásának hiánya egymást erősítő negatív hatással voltak).

A program újszerű eleme volt, hogy kompenzálta a képzésekben való részvétel miatt kieső munkaidő okozta veszteséget, ami egyfelől vonzóvá tette a bekapcsolódást, ugyanakkor nyilvánvalóan visszaélésekre vagy ilyen irányú kísérletekre is alkalmat adott.

A nagyobb erőfeszítést igénylő vagy jól azonosítható eredményhez vezető képzésekre (nyelv-vizsga, OKJ képzettség megszerzése, mérlegképes könyvelői végzettség megszerzése) vállalkozó cégekre a csúszások és az adminisztráció jóval nagyobb terheket rótt, nehezebben teljesítették a vállalt indikátorokat, mint az olyan képzéseket vállaló cégek, amelyek önismereti és csapatépítő tréninget, készségfejlesztést valósítottak meg. Ez utóbbi programok között olyanokat is feltárt a monitoring, amelyek valódi tartalmukat tekintve aligha sorolhatók a munkahelyi képzések körébe, bár ezek megvalósítása formálisan nem sértette az érvényben lévő szabályokat.

A képzések zöme tartalmazott nyelvi képzést, és az informatikai képzések aránya is jelentős volt, ami visszatükrözi azokat a vállalkozások által megfogalmazott képzési

igényeket, amelyeket az erre irányuló felmérések is azonosítottak. (A képzési igények vizsgálatáról részletesebben az anyag 3.1.1. fejezete szól.)

Az általános értékelés szerint a mikro (5 fő alatti) vállalkozásoknak a programba való bekapcsolódása igen szerény volt, ennek az is oka volt, hogy az 1 millió forintos alsó határösszeg nem a legkisebb vállalkozásokra „szabott” volt. A támogatási konstrukció egészében inkább a közepes méretű vállalkozások részvételét kívánta ösztönözni.

Adatbázis híján azt is csak tapasztalati alapon lehet megbecsülni, hogy milyen arányban vettek részt a képzésben a munkavállalók, illetve a vállalkozások vezetői. A programot ismerők benyomásai megerősítik azt a jól ismert tényt, hogy a tréningeken főleg vezetők, a munkafolyamatokhoz kapcsolódó, illetve OKJ képesítést adó képzéseken inkább a munkavállalók részvétele volt a jellemző.

A HEFOP 3.4. megvalósítása során szerzett fenti tapasztalatok hatással voltak az úgynevezett utóprogramokra.

A TÁMOP-2.1.3/07/1 „Munkahelyi képzések támogatása mikro- és kisvállalkozások számára” valamint a TÁMOP-2.1.5/07/1 „Munkahelyi képzések támogatása kis- és középvállalkozások számára” elnevezésű programokban az anyag írásakor már lezárultak a pályázatok. A vissza nem térítendő támogatást nyújtó program alapvető célja a foglalkoztatás bővítésének elősegítése, amelynek eszköze az alkalmazkodóképesség javítása. A vállalkozások gazdasági, technológiai, társadalmi változásokhoz való alkalmazkodóképességének javításával a termelékenység megőrzése és növelése mellett a munkaerő foglalkoztathatóságának javítása révén a vállalkozások versenyképességének megőrzése és javítása, ezzel pedig a munkahelyek fennmaradása ez elérendő cél. A támogatható képzések köre viszonylag széles: szakmai képzések; az Unióval kapcsolatos képzések, amennyiben azok a cég tevékenységi köréhez kapcsolódnak; a vállalkozás működésével kapcsolatos képzések (pénzügyi, számviteli, adó, vám, társadalombiztosítási stb.); idegen nyelvi; számítástechnikai, informatikai; munka- és egészségvédelmi képzések; vezetőképzés a vállalkozás vezető tisztségviselői és középvezetői számára (amennyiben más képzés is szerepel a pályázatban). A pályázat meghirdetésekor a 2007-ben rendelkezésre álló keretösszeg a két pályázatban együttesen több mint 4,4 milliárd forint, a pályázható támogatás alsó határa a 2.1.3/07/1 sz., a mikro és kisvállalkozásoknak szóló konstrukcióban 1 millió, a 2.1.5/07/1 sz. kis- és középvállalkozásoknak szóló konstrukcióban 10 millió Ft.

A korábbi programok megvalósításának tapasztalatai alapvetően a feltételek további szigorításának formájában hatottak. A fenti TÁMOP programokban egyfelől további szigorításra került sor a bevonható képzőcégek státuszát illetően, mivel az új programban csak akkreditációval rendelkező képzőktől vásárolhatnak szolgáltatást a pályázók.

Emellett az új támogatási konstrukció már nem kompenzálja a képzés miatt kieső munkaidőből adódó veszteséget, és csak OKJ-s illetve akkreditált képzési programot támogat.

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség EMIR adatbázisában szereplő adatok szerint a 2.1.3/07/1 sz. programra 561 pályázat érkezett (3.085 milliárd forint támogatás iránti igénnyel), ebből a pályázók fele (284 vállalkozás) nyert el támogatást.

A kis- és középvállalkozások számára kiírt pályázati konstrukcióra (TÁMOP 2.1.5/07/1) 225 pályázat érkezett, amelyből valamivel kevesebb, mint a fele, 47%-a (106 vállalkozás) nyert el eddig támogatást.

Nem csak a fenti HEFOP programra vonatkozik, hanem általában az igen jelentős forrásokat felhasználó uniós programok szinte mindegyikére, hogy a beszámolók mindössze két elemre terjednek ki, az elköltött összegre és az adott programban érintett intézmények, személyek számára. A jövőbeli változásról szóló információk szerint az adminisztrációs terhek csökkentésének irányába történő – régóta sokak által várt - elmozdulás legfeljebb csak leegyszerűsíti és felgyorsítja ezt a folyamatot, anélkül, hogy a szakmapolitikai célkitűzések megvalósításának szempontja teret kapna.

A jelenlegi támogatási intézményrendszer kontroll-mechanizmusai érzéketlenek a szakmai tartalomra, ezért ha azok nem jelennek meg kényszerítő erővel illetve nagy pontossággal a kiírásokban, nincs garancia a későbbi korrekcióra. Mindez rendkívül aggályos, mert kifejezetten ösztönzi jelentős források elpazarlását. Ennek fényében a következő időszak nagy képzéstámogatási projektjei csak akkor ítélték meg pozitív módon, ha a megvalósítás transzparenciája nő, és a szakmapolitikai célok megvalósulásának a kontrollja is érvényesül a támogatási konstrukciókban. Mindezek mellett a mikro-vállalkozások adottságaihoz a jelenleginél jobban illeszkedő programokra lenne szükség.

2.5.2. Képzés-innováció programok

Az Európai Bizottság „Egész életen át tartó tanulás” elnevezésű programjának keretében a közoktatás és a szakképzés, valamint a felsőoktatás területén különféle pályázati programok működnek, amelyek a képzés megújítását szolgáló kezdeményezéseket támogatják. A program hazai koordinálását a Tempus Közalapítvány végzi. A korábbi években más néven (Socrates, Comenius, Leonardo program néven) váltak ismertté ezek a lehetőségek, és a kilencvenes évek vége óta számos – nemzetközi együttműködés keretében megvalósított – iskolai kísérleti fejlesztéshez nyújtottak nem csak pénzügyi támogatást, de nemzetközi tapasztalatszerzési lehetőséget is. Számszerűleg nem jelentős nagyságrendű a vállalkozási ismeretek oktatásához, vagy a vállalkozási készségek fejlesztéséhez kapcsolódó projektek száma, de a projektek igen sokszínűek. Itt csupán példaként idézzük a közoktatás területéről a Vályi Péter Szakképző Iskola által jegyzett „Blue Moon Travel Agency” projektet (amelyben egy szakképző iskola egy másik ország iskolájának tanulóival virtuális utazási irodát hozott létre), vagy a pécsi Angster József szakiskola „Business step by step” nevű projektjét. Az innovációs transzfer programok keretében az Innostart most induló programja a kezdő vállalkozók forrásteremtésével, a Grundtvig elnevezésű felnőttképzési program keretében pedig a tanulási hálózatok egyike a vállalkozásoknak a nők életében játszott szerepével foglalkozik.

A közalapítvány által támogatott programok igen jelentős része kínál lehetőséget külföldi tapasztalatok szerzésére tanárok részére is. Emellett az Unió szakképzési ügynöksége, a CEDEFOP hosszú idő óta szervez egy hetes tanulmányutakat, amelyeknek kifejezett célja, hogy a közoktatás egy-egy kiemelt témájában ösztönözze a tapasztalatok nemzetközi szintű megosztást. A hazai ún. Világbanki szakképzési program is igazolta, hogy milyen komoly lendületet képes adni egy-egy terület fejlesztéséhez az ilyen jellegű közvetlen tapasztalatszerzés.

Ebből kiindulva megfontolandónak tartjuk, hogy tanulmányútnak is nevezhető tapasztalatszerzésre nem csak külföldi példák megismerése céljából lenne lehetőség. Akár a továbbképzési programokhoz kapcsolódóan, akár azoktól függetlenül is szervezhetőek intézmény látogatások olyan hazai iskolákban, amelyek a vállalkozási ismeretek oktatásában, a vállalkozási készségek fejlesztésében megismerésre érdemes programot működtetnek. Az ilyen találkozók alkalmat teremtenének a tapasztalatok más iskolák számára történő átadására.

3 Felnőttképzés, működő vállalkozások és a képzés

A téma tárgyalását célszerű tagolni, ezért először a szervezett képzésben való részvétel általános tendenciáit tekintjük át, majd a munkahelyhez kötődő képzés meghatározó jellemzőit. Ezután egy rövid fejezetben kitérünk a szervezett képzéstől független tanulás témakörére, mivel úgy gondoljuk, hogy a jelenlegi helyzetben ez az alternatíva, ha nem is megoldás a képzés általánosan alacsony szintjére, egyes célcsoportok esetében feltétlenül megérdemelné a figyelmet.

A környezet egyik meghatározó jellemzője az iskolázást követő szervezett képzésben való alacsony szintű részvétel. Magyarország e tekintetben hosszú ideje a legrosszabb mutatókkal rendelkezik az Európai Unión belül. Míg 2000-ben a 25-64 éves felnőtt népességen belül 2,9% volt a képzésben való részvétel aránya (az akkor európai átlag 7,1% volt), ez a szám 2007-re is csak 3,6%-ra emelkedett (a 9,5% európai átlaghoz viszonyítva), és igen messze áll a 2010-re kitűzött 12,5%-os szinttől.¹³

Igen nehéz ma pontos számokkal jellemezni a felnőtt népesség képzésben illetve tanulásban való részvételének részleteit. Nem állnak rendelkezésre azonos megközelítés alapján felépített, megbízható adatfelvételek, ezért csak különböző forrásokból alkothatunk képet a helyzetről és annak változásáról.

Az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés rendelkezésre álló statisztikai adatai a jelenlegi adatgyűjtési rendszer hiányosságai és folyamatban lévő fejlesztése miatt és az ágazatért felelős tárca (SZMM) szerint sem pontosak. A minisztérium becslése szerint a felnőtt korúak képzésében évente résztvevők teljes száma magasabb a hivatalosan publikált adatoknál, és hozzávetőleg 900.000 fő. A korrigált számítások szerint

- az alkalmazottak 12%-ának képzését a munkaadójuk támogatja illetve finanszírozza, ez a létszám mintegy 450-500.000 főre tehető;
- évente körülbelül 80.000 munkanélküli és munkanélküliség által veszélyeztetett ember vesz részt az ÁFSZ által támogatott képzéseken;
- a nyilvántartott felnőttképzési programok résztvevőinek körülbelül 1/3-a fizeti saját képzési költségeit (létszámukat kb. 100.000-re teszi a becslés);

¹³ Progress towards the Lisbon objectives in education and training – Indicators and benchmarks 2008, Commission staff working document SEC (2008) 2293

- emellett körülbelül 200.000-re becsülhető a hatósági jellegű képzésben és az idegen nyelvi oktatásban részt vevők létszáma, habár a számítások e részágazatokat illetően bizonytalanabbak, lévén, hogy azok csak 2003 óta képezik az adatgyűjtés részét. (Refernet, 2007)

Fontos kiemelni azt az összefüggést, hogy Magyarországon az alacsony foglalkoztatási szint a munkahelyek révén elérhető képzési lehetőségek alacsonyabb szintjét is eredményezi. A nem munkahelyhez kapcsolódó képzések döntően a fiatalabb korosztályokat (nem ritkák az iskolákból kikerült, munkanélkülivé vált fiatalokat érintik, illetve érik el. (Ezt tükrözik a munkaerő-piaci képzések statisztikai adatai, ahol a pályakezdők erősen felülreprezentáltak).

Ezen kívül rendelkezésre áll az OECD INES program keretében 1991 óta évente kiadott *Education at a Glance* című kiadvány. (Magyarország 1996 óta tagja a szervezetnek, és 1998 óta jelennek meg a magyar adatok összevethető módon a gazdaságilag legfejlettebb országok mezőnyén belül.) A 2008-as kiadvány a 25-64 év közötti felnőtt népességnek a munkavégzéshez kapcsolódó iskolarendszereken kívül szerveződő, munkahelyi és munkapiaci képzési programokban való részvételét, azon belül a képzésben töltött idő tartamát vizsgálja. A részvételi arányokat tekintve Dánia, Svédország és Finnország képviselik az európai élmezőnyt, ezekben az országokban a jelzett korú népesség 35%-a vett részt valamilyen képzési programban, míg Magyarország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Portugália és Spanyolország esetében ez az arány 10% alatt marad. Az adatok azt is mutatják, hogy az iskolai végzettség növekedésével a részvételi arányok nőnek, ám ugyanakkor az életkor növekedésével drámai mértékben csökkennek. A két nem részvételi arányai közötti különbségek Magyarország esetében viszonylag mérsékeltek, 2% körül mozognak.

Számításokat végeztek arra vonatkozóan, hogy egy tipikusnak tekinthető életút során (azaz a munkában és munkán kívül töltött időt figyelembe véve) várhatóan mennyi időt tölt képzésben egy felnőtt. A képzésben töltött várható idő egy középfokú végzettségű 25-64 év közötti magyar felnőtt esetében összesen 250-260 óra, a diplomások körében 400 óra. Összevetve azonban a mezőny élén álló országokkal, mint Svájc, Dánia, Franciaország, Finnország (ahol a legalacsonyabb iskolázottságúak is nagyobb óraszámban részesülnek képzésben, mint a magyar diplomások), a felsőfokú végzettséggel rendelkezők életútjuk során 1000-1400 órányi képzésben töltött időre számíthatnak. (Education at a Glance 2008, 403. oldal, C5.3-as grafikon)

Bármennyire is különbözőek az egyes adatfelvételek módszerei, valamennyi azt mutatja, hogy nemzetközi összehasonlításban a magyar munkavállalók képzésben való részvétele igen alacsony arányú, ráadásul az elmúlt években sem mutat jelentős növekedést.

A felnőttképzési szektor is sokszereplős – a profitorientált képzőcégek mellett az oktatási rendszer intézményei, civil szervezetek, kamarák, speciális célú alapítványok versengenek a felnőttekért illetve a támogatási forrásokért.

3.1.1. A változások iránya

Az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet a Nemzeti Felnőttképzési Intézet megbízásából 2004 tavaszán kutatást végzett a magyarországi szakmastruktúra változásairól. A vizsgálat az elmúlt 15 év, a jelenlegi tendenciák és a várható változások alapján 16 kiválasztott szakmában térképezte fel a tartalmi és strukturális változásokat. A felmérés során 58 interjú készült a piaci szférából, az oktatás, valamint a kutatás területéről kiválasztott szakértőkkel.

A piacgazdaságra való áttérés nyomán bekövetkezett gazdasági változások hatására az 1990-es években a vizsgált szakmák – struktúrájukat tekintve – lényegesen átalakultak. A feldolgozóipari szakmák mindegyikére érvényes, hogy a nagyvállalatok bezárásával párhuzamosan kialakult egy széles vállalkozói réteg, amely a hagyományos kézművesipart őrzi, s igyekszik felvenni a versenyt az olcsó, tömegtermékeket gyártó, jellemzően külföldi tulajdonú nagyvállalatokkal. Az építőiparban dolgozók zöme is egyéni vállalkozóként működik. A lakossági szolgáltatásokat nyújtó szakmákat számos különböző profilú, kis- és közepes méretű cég képviseli.

A szerzők megállapítják, hogy a vállalkozói léthez elengedhetlenné vált az üzleti kommunikációs készség elsajátítása illetve fejlesztése, hiszen a vállalkozók vevőket nyernek meg maguknak, megrendeléseket vesznek fel, tárgyalnak, üzletet kötnek, vagyis munkájuk során folyamatosan emberekkel kommunikálnak, amitől megélhetésük, szakmai sikerük függ. A vizsgált szakmákban dolgozó szakemberek számára az egyik legfontosabb tényezővé a folyamatos és önálló tanulás képessége vált. Emellett a versenyben maradáshoz elengedhetetlen a váltásra, megújulásra, új ismeretek befogadására és alkalmazására való készség. Például a szakács, a fodrász és a kozmetikus szakma azok a szakmák, melyekben a divat változása, az életmódbeli sajátosságok, illetve más nemzetek, kultúrák szokásai határozzák meg a különböző trendeket, s ezek befolyásolják a fogyasztói igényeket, ezáltal a szakma

tartalmát is. A szakmabelieknek folyamatosan követniük kell az aktuális változásokat, amelyre szakmai konferenciák, fórumok és szaklapok biztosítanak lehetőséget.

Az idegennyelv-tudás és a számítógépes ismeretek felértékelődőben vannak, egyre több esetben elvárás, hogy a szakember rendelkezzen ezekkel az ismeretekkel, a pincér szakmán belül ezek a készségek már az alapvető szakmai kompetenciák körébe tartoznak.

A nagyfokú gépesítés ellenére az építőipari, illetve feldolgozóipari szakmák lényegében továbbra is manuális szakmák maradtak, így a szakmai tudás mellett a kéz ügyesség, a fizikai állóképesség, a precizitás, az esztétikai érzék és kreativitás, valamint az anyagismeret a szükséges kompetenciák. A szolgáltató szektorba tartozó szakmákban előtérbe kerültek az emberekkel való bánásmódban meghatározó készségek és tulajdonságok: a kommunikációs készség, a tolerancia, az empátia, a problémamegoldó készség.

Az interjúk tapasztalatai alapján a kutatók megállapították, hogy a szakiskolai képzésben csupán kis súllyal van jelen a gyakorlati képzés, a pályakezdő szakmunkások nem rendelkeznek elégséges szakmai kompetenciával, s évekre van szükségük, hogy bedolgozzák magukat a szakmába. A másik lényeges probléma a szakiskolai képzés presztízsének csökkenése, aminek következtében a kevésbé jól képezhető és kezelhető gyerekek vannak nagy számmal jelen a szakképzésben, akik sok esetben nem elég motiváltak, hiányzik belőlük a szakmai érdeklődés. A megkérdezett szakértők szerint a kozmetikus és a fodrász szakma kivételével szinte mindegyik szakma esetében az iskolai oktatás korszerűsítésére, valamint a nemzetközi tapasztalatcsere lehetőségének széleskörű biztosítására lenne szükség.

A képzési kínálat

Az NFT ROP 3.4.1. program (régió-specifikus képzési programok) keretében az MKIK megbízásából a GfK irányításával sor került a vállalkozások képzés iránti keresletének és a képzési piacon megjelenő képzési kínálatnak az elemzésére.

A kérdőíves vizsgálat 2005 novemberében szerveződött, 4131 vállalkozás (köztük jelentős részben KKV-k) és 1914, a szakképzésben és felnőttképzésben résztvevő képzőcég megkérdezésére került sor.

A kutatás során megvizsgált 1915 képzőintézmény kevesebb mint fele (46%-a) rendelkezett FAT akkreditációval (az általuk indított képzéseknek azonban csak a harmada volt akkreditált). Öt százalékuk a kérdezéskor nem indított képzéseket.

A vizsgálat idején a képzőintézmények összesen 645-féle képzést kínáltak, a legnépszerűbb nyelvi és számítástechnikai képzéstől az olyan „ritka” képzettségekig, mint a fajták készítő, a kádár, vagy a sportkommunikátor.

A kérdezettek összesen 9800 tanfolyamról adtak információt. Képzőintézményenként átlagosan több mint öt különböző típusú képzést kínáltak. A legkevesebb képzést indító intézmények mindössze egyetlen képzést jeleztek, míg a legszélesebb választékkal rendelkező képzők 68 különböző tanfolyamot indítottak.

A vizsgált 1915 képző intézmény komoly kapacitást képvisel, több mint félmillió személyt tudnak képezni évente (legtöbbet Budapesten). A 10 legnagyobb létszámot érintő képzés élén az idegen-nyelvi képzés áll, de a jogosítványt adó képzések aránya is igen jelentős.

6. sz. táblázat Átlagosan hány főt képeznek az egyes tanfolyamokon évente? (2005)

	Említés	%
Idegen nyelvi képzés	95133	17,5
Személygépkocsi vezető	64533	11,9
Tehergépkocsi vezető	26820	4,9
Számítógép kezelő (használó)	21693	4,0
Személyiségfejlesztés, pszichológia, csapatépítés	14051	2,6
Nehézgépkezelő	12941	2,4
Mérlegképes könyvelő	12411	2,3
Könnyűgépkezelő	12336	2,3
ECDL kezdő+haladó	10282	1,9
Projektmenedzser asszisztens	8771	1,6

MKIK-GfK Hungária - ROP 3.4.1. Képzési kereslet kínálat felmérés, 2005

Hogy kik vesznek részt a képzésben, ahhoz némi támpontot adnak a résztvevők iskolai végzettségére illetve a belépési követelményekre vonatkozó adatok.

7. sz. táblázat Milyen előképzettség, iskolai végzettség szükséges az egyes képzésekben való részvételhez?

(Képzések száma N=9800)

Előírt belépő képzettségi szint	Aránya %
Alapfokú iskolai végzettség	41
Középiskolai végzettség (érettségi)	29
Felsőfokú iskolai végzettség	4
Szakmai előképzettség	9
Egyéb	9
Nem tudja	9

MKIK-GfK Hungária - ROP 3.4.1. Képzési kereslet kínálat felmérés 2005

A képzések átlagos hossza 362 óra, azaz kb. 45 nap (amennyiben napi 8 órás képzéssel számolunk). A képzések majd négytizedénél (37%) semmilyen vizsga nincs.

Írásbeli vizsgával zárult a képzések 72%-a, gyakorlati vizsga volt a képzések 66%-ában, a szóbeli aránya 30%, és nem volt záróvizsga a programok 37%-ában (4% nem tudott választ adni).

A vizsgált képzőintézményekben folyó képzések átlagos költsége 2005-ben óránként, személyenként 1190 Ft volt. Az átlag természetesen elfedi az egyes képzések eszközigényében – és ezért természetesen árában is – megmutatkozó különbségeket.

Az egyik leglényegesebb információ azonban arra vonatkozott, hogy a képzőcégek hogyan alakítják ki kínálatukat.

8. sz. táblázat Milyen információk alapján alakítják ki képzési kínálatukat?

Válasz	Arány %
Más intézményektől függ ez a tevékenysége	15
Tradíció	42
Rendelkezésre álló oktatógárda	34
Munkaerő-piaci információk	51
Egyéb	22

MKIK-GfK Hungária - ROP 3.4.1. Képzési kereslet kínálat felmérés 2005

Azok, akik valamilyen „egyéb” információforrást jelöltek meg, leggyakrabban a feljük irányuló igényeket, illetve a különböző jogszabályi változások követését jelölték meg. Arra a kérdésekre, hogy honnan kapja/szerzi a munkaerő-piaci információkat, azok közül, akik ilyen információk igénybevételét jelezték 66% a Munkaügyi Központ jelölte meg, munkáltatói érdekképviselőt 22%, a kamarát 36%, az önkormányzatot 23%, a sajtót 39%, egyéb forrást pedig 33%. Ezek az „egyéb” válaszok jellemzően különböző visszajelzési csatornákat jelentettek – volt diákoktól, olyan cégektől kapott információkat, akik számára korábban képzést végeztek.

A képzők számára a vonzáskörzetet elsősorban az adott település jelenti. A résztvevőknek 60 %-a onnan érkezik, ahol az intézmény működik, illetve annak közvetlen környezetéből. Csak a képzők alig több mint tizede (14%) toborozza hallgatóit az ország egész területéről. Ugyanazon a településen 57% lát átfedés konkurens céget, mindössze 5% állította, hogy nincs olyan.

Általános következtetésként fogalmazódott meg, hogy az új képzések beindítása általában nem a feltételek hiányán múlik, sokkal inkább az igények, vagy ezek artikulálásnak hiányán.

A vállalkozások képzés iránti igényei

A már idézett kutatás a keresleti oldalról is plasztikus képet adott. A vizsgálatba bevont cégeknek az alábbi kérdésre kellett választ adniuk: „Kérem, gondolja át, van-e olyan terület a cégnél, ahol hiányzik a megfelelő szakképzett munkaerő, és amelyre megoldást nyújtana a meglévő munkaerő szakképzése, illetve szakmai továbbképzése? Elsősorban ne alapképzésekre gondoljon (pl. számítógép kezelés, nyelvi képzés), hanem inkább olyan viszonylag rövid idő alatt elvégezhető (minimum 30, de legfeljebb 120 órás), plusz szakmai ismereteket nyújtó képzésekre, melyek a hiányzó szakmai ismereteket pótolva, illetve a meglévő szaktudást, szakképesítést kiegészítve hatékonyabbá tehetik a munkavégzést. Kérem, hogy most vonatkoztasson el a költségektől.”

9. sz. táblázat Képzési igények – a 30 legtöbb említést kapott képzés

Képzési programok	Az összes említés arányában %
Idegen nyelvi képzés	13,66
Marketing- és reklámügymintéző	9,39
Számítógép kezelő (használó)	5,79
Aktuális adó és számveteli törvények	5,62
Értékesítési technikák	4,43
Kereskedelmi menedzser	3,77
Pénzügyi számveteli ügymintéző	2,98
tárgyalástechnika és döntéshozatal, értékesítési technikák	2,51
Európai Unió üzleti szakügymintéző	2,47
Új technológiák, anyagok ismerete az építőiparban	2,59
Fodrász	2,45
Könnyűgépkezelő	2,37
Kommunikáció, viselkedés, protokoll ismeretek	2,04
Vállalkozásszervező	2,01
ABC eladó	1,78
Logisztikai ügymintéző	1,76
Munkavédelmi technikus	1,56
Vámügymintéző	1,56
Masszőr (gyógy)	1,56
Eljárás szerinti hegesztő (az eljárás megjelölésével)	1,54
Minőségellenőr	1,54
Mérlegképes könyvelő	1,48
Marketing- és reklámmenedzser	1,47
Integrált ügyfélkapcsolatok asszisztense	1,42
Szakács	1,33
Kozmetikus	1,26
ECDL kezdő + haladó	1,20
Közbeszerzési referens	1,98
Kereskedő boltvezető	1,73

A kérdezett cégeknek lehetőségük volt több képzést is megnevezni. Ötnél több képzés iránti igény azonban egy gazdálkodó szervezetnél sem fordult elő. A másik végletet azok a gazdálkodó szervezetek jelentették, akik úgy vélték, hogy alkalmazottaiknak semmilyen képzésre nincs szükségük. A megkérdezett vállalkozások 14%-a (567 cég) tartozott ebbe a körbe. Azok a gazdálkodó szervezetek, amelyek említettek bármilyen képzést (3519 vállalkozás), összesen 5373 képzést neveztek meg.

Az első, azaz a legnépszerűbb képzés az idegen nyelvi képzés lett, annak ellenére, hogy ez a fajta képzés egyrészt nem tartozott a szorosan vett vizsgálat tárgyához, és a kérdésben is külön felhívták a figyelmet erre a tényre. Ugyanakkor az idegen nyelvi képzések iránt megmutatkozó igény jelentős része nem alapképzésre, hanem szaknyelvi képzésre irányult.

Az igényelt több mint négyszázféle képzésre a megkérdezett gazdálkodó szervezetek összesen 11.098 alkalmazottat íratnának be.

Arra a kérdésre, hogy „Mit gondol, mi az elsődleges oka annak, hogy a cég nem rendelkezik ilyen szaktudással rendelkező emberekkel?” a következő válaszokat kapták az elemzők. Nincsenek ilyen szakmára képző intézmények elérhető távolságban (27%); Az alkalmazottak nem vállalják a képzésben való részvételt (24%); A meglévő képzés nem megfelelő színvonalú (30%); A konkurens cégek elvitték a szakembereket (3%).

A képzési célok tekintetében két irányzat körvonalazható. A vezetők számára kiemelten fontosak a támogatásokkal, pénzgazdálkodással, adózással, piaccal, technológiai fejlesztésekkel kapcsolatos ismeretek. Az alkalmazottak számára a korszerű technikai, szakmai, számítástechnikai, készségfejlesztő, nyelvi ismereteket adó programok iránt lenne igény.

A felnőttképzési piac működésében a regisztrációs kötelezettség és az akkreditációs rendszer bizonyos rendezettséget vitt, de nem eredményezte a szakmai minőségjavulást, amit előzetes elvárásként megfogalmaztak. A cégek nagy része még a minimális követelményeket sem teljesíti. Elsősorban azért, mert a képzési kínálat és kereslet még mindig nem piaci mechanizmusok alapján működik.

A képzőcégek jelentős részét a munkaügyi ellátórendszerhez való szoros kötődés, általában véve az állami megrendelések jelentős súlya jellemzi. A meghatározott normák alapján működő csoportos képzés olyan megtérülési szempontok mentén szerveződik, amelyek inkább az extenzív megoldásokat ösztönzik. Igen erős a

nyomás a költséghatékony képzésre, az egy főre jutó képzési költségek korlátai szigorúak, ezért adott létszám alatt nem gazdaságos képzést indítani, ami szintén hozzájárul a képzési igények egy mederbe tereléséhez, és a speciális igények figyelmen kívül hagyásához.

A pályázati keretek között nyújtott támogatások jelentős része is közvetlenül a képzés-szolgáltatókhoz jutott. Ez vélhetőleg megkönnyítette a támogató szervezetek adminisztratív terheit (hiszen az intézmények kevesebben vannak, mint a képzést igénybe vevők, és rendelkeznek olyan profi apparátussal, amely az adminisztratív és pénzügyi elszámolás tekintetében lehetővé teszi az elvárások teljesítését). Előnytelen viszont abban a tekintetben, hogy nem kényszeríti a képző szervezeteket a képzésben résztvevők tényleges igényeinek megismerésére, nem csupán a képzés tartalmát, de az alkalmazott módszereket illetően sem.

A képzési pályázatokról a mikro-vállalkozások számára legtöbbször a kamarai tájékoztatók (54,6%) nyújtanak megbízható információkat, ezt követik a helyi sajtó (29,2%), az ingyenes tájékoztató füzetek (26,3%) és a TV hirdetések (22,9%) által közölt információk. Meglepő, de tény, hogy a kiíró szervek honlapjait mindössze a válaszadók 15,4%-a jelölte meg információszerzési bázisként. A pályázatfigyelő cégek alacsony értékei (7,5%, ill. a mezőgazdaságban 3,3%) erősen megkérdőjelezi ezen cégek információsztolgáltató szerepét, jelentőségét.

A vállalkozók a hazai pályáztatási rendszert bonyolultnak, bürokratikusnak, átláthatatlannak és zavarosnak látják, sok esetben nagy az információhiány, és a kiírt pályázatok többsége inkább a nagyobb vállalkozásokat célozza meg.

Alacsony azoknak a pályázatoknak a száma, amelyek révén a vállalkozások és kiemelten a mikro-vállalkozások olyan forráshoz jutnak, melyből képzéseiket megvalósíthatják, illetve képzéseken vehetnek részt. A támogatások kifizetése elhúzódó, ugyanakkor sok pályázati forrás kihasználatlan marad. A pályázatok zömében a képzés szervezésére adnak támogatást és nem közvetlenül az érdekelteket támogatják

A szakmai ismeretek bővítési lehetőségeiben teljesen más igényt fogalmaztak meg a mikro-vállalkozások annak függvényében, hogy az ingyenesen vagy reális, megfizethető áron kerülne a birtokukba. Az ingyenes szolgáltatások között első helyre kerültek (52,9%) a rendszeresen megjelenő tájékoztató füzetek, második helyre az internet (37,9%), harmadikra a szaktanácsadás (35,4%). A reális áron megfizethető szakmai ismeretbővítésben a válaszadók első helyen értékelték a

szakkönyveket (44,6%), a szervezett tanfolyamokat (31,6%) és a szaktanácsadást (28,3%).

Tanácsadás iránti igények

A vállalkozás-indítással kapcsolatos tanácsadást illetően nem annyira az elérhető információk hiánya, inkább azok áttekinthetatlensége okoz problémát. Sok szervezet nyújt hasonló jellegű, általános tanácsadást, egyes szakterületekre kevesen specializálódnak. Különösen a mikro-vállalkozások speciális igényeit lefedő szolgáltatások hiányoznak.

A vállalkozók oldaláról a szolgáltatások igénybevétele ellen hat, hogy még mindig nem látják át az üzleti terv gondos kidolgozásának értékét és fontosságát, hagyományosan nem szeretik megosztani másokkal ötleteiket, kevés információval rendelkeznek a tanácsadók szakterületeivel kapcsolatban, illetve nem szívesen áldoznak pénzt a tanácsadói szolgáltatásokra.

A vállalkozás-támogatási rendszerek egyik fő problémája, hogy túlságosan az induló vállalkozásokra fókuszálnak, és szinte teljesen megfeledkeznek a már működő, de túlélési periódusukban nagyon törékeny cégekről. Az elérhető szolgáltatások sokszor néhány alapvető pénzügyi számítás elvégzésére redukálódnak.

3.1.2. Munkahelyi képzés

Általánosan elfogadottnak tűnik az a megállapítás, hogy a KKV-k jelentős része nem képezi megfelelően a munkavállalóit, ami gátolja a termelékenység javulását.

Ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy a KKV-k közül a mikro-vállalkozások jelentős része nem vállalkozás, hanem önfoglalkoztatás és/vagy adóelkerülés céljából létrejött kényszervállalkozás. Ezért nem csak gazdasági, hanem a képzéssel és tanulással kapcsolatos magatartásukat is ennek fényében érdemes értékelni.

A munkavállalóknak nyújtott szervezett képzés európai összehasonlításban történő értékeléséhez az elérhető statisztikai forrásokban két jellemző indikátor, a

- saját dolgozóiknak képzést nyújtó vállalkozások száma és
- a képzésben részesülő alkalmazottaknak a teljes létszámhoz viszonyított aránya áll rendelkezésre.

10. sz. táblázat A saját dolgozóiknak képzést biztosító gazdasági szervezetek aránya az Európai Unióban és Magyarországon, %

Vállalat mérete foglalkoztatottak száma	EU átlag	Magyar átlag
10-19	49	29
20-49	67	37
50-249	81	51
250 -499	94	75
500-999	96	85
1000 fő felett	99	86

Forrás: A CVTS2 (= Continuing Vocational Training Survey második adatfelvétel) Eurostat 1999 adatai és a hazai Munkaerőpiaci prognózis felmérés, 2005

A két felvétel szerint az európai vállalkozások átlagosan 62%-a nyújt képzést saját dolgozóinak, a magyar átlag 1999-ben 37%-ot ért el, a hat évvel később, némileg eltérő méretkategóriákat használó magyar felmérésben ez az átlag 2005-ben még alacsonyabb, 30%.

A CVTS2 (EUROSTAT) felmérés 1999-ben azt mutatta, hogy a képzést nyújtó vállalkozásokon belül a dolgozóknak csak igen kis százaléka részesül képzésben (akár belső, akár külső képzésszervezők által nyújtott képzésben).

11. sz. táblázat A vállalatok által saját dolgozóik számára biztosított képzésekben résztvevők a foglalkoztatottak arányában az Európai Unióban és Magyarországon, % - 1999

Vállalat mérete foglalkoztatottak száma	EU átlag	Magyar átlag
10-19	19	7
20-49	25	7
50-249	33	9
250 -499	39	12
500-999	44	17
1000 fő felett	40	26

Forrás: A CVTS2 (= Continuing Vocational Training Survey második adatfelvétel) Eurostat 1999 adatai

Sajnálatos módon a 2006-os CVTS adatfelvétel eredményei még nem hozzáférhetőek.

12. sz. táblázat A képzés gyakorisága és a vállalkozások mérete

A vizsgált cégek létszáma	Gyakran	Ritkábban	Képzés alig jellemző	Képzés egyáltalán nem jellemző
0-9 fő	10	19	34	37
10-25 fő	10	30	35	25
26-49 fő	17	36	30	17
50-249 fő	27	43	20	9
249-nél több	79	13	8	-

Forrás: A CVTS2 (= Continuing Vocational Training Survey második adatfelvétel) Eurostat 1999 adatai

Az ÁFSZ által készített Munkaerő-piaci prognózis adatfelvétele 2005-ben azonban az 1999-es adatoknál alacsonyabb arányokat mutatott. A 100 fő alatti cégeknél 4%-ot, a 100-300 fős vállalkozások esetében 6%-ot, a 300-500 fős cégeknél 9%-ot, az 1000 fő alattiaknál 15%-ot, az 1000 főnél nagyobb vállalkozásoknál pedig mindössze 10%-ot.

Mindehhez hozzá kell tenni, hogy esettanulmányok, és a képzést az iskolázottsággal együtt vizsgáló felmérések szerint a vállalkozásokon belüli képzési lehetőségek – a mindenütt általános tendenciát követve – a képzési programok munkapiaci értéke szerint igen egyenlőtlenül oszlanak el. A költséges és a munkaerő-piaci hasznosíthatóság szempontjából magas értékű képzésekben elsősorban a fiatalabb, magasabb képzettségű, a munkahelyi hierarchiában magasabb pozíciókat elfoglaló munkatársak részesülnek, míg a vállalkozáshoz szorosan kapcsolódó, alacsonyabb értékű és kevésbé költséges képzések a hierarchia alján állók számára hozzáférhetőek.

3.1.3. A képzők

A Magyarországon működő vállalati ismereteket nyújtó programok jelentős része a hagyományos képzési módszerekre épül, nem interaktív, nem foglalkozik készségfejlesztéssel, a kompetenciák erősítésével. Az általánosan alkalmazott frontális oktatás teljesen alkalmatlan a vállalati kurzusok céljainak megvalósítására. Jellemzően nem nyújt tanácsadási szolgáltatást a képzés mellett, és nem méri a sikerességét, csupán a részvételt és a résztvevői megalégedettséget mechanikusan értelmezve. Maguk a résztvevők sem ismerik a képzési lehetőségeket, nem tudják, mivel lehetnek elégedetlenek, mit várhatnának még egy képzéstől azon kívül, hogy prezentációkat hallgatnak.

A közoktatásban uralkodó hagyományos (ismeret-centrikus, frontális eszközöket alkalmazó) oktatási hagyományok a felnőttképzésben, a vállalkozóképzésben is

dominálnak. Az „ismeretanyag átadása” helyett azonban jóval nagyobb mértékben szemléletet alakító, a készségfejlesztésre fókuszáló, egyénre szabottan motiváló képzési módszerek minél szélesebb körű alkalmazására, elterjesztésére lenne szükség.

Ezért kulcskérdés, hogy honnan verbuválódnak azok, akik a különböző képzési formák keretei között ezt a tevékenységet végzik.

A felnőttképzés területén sokáig nem létezett speciális, felsőfokú tanárképzés. Az elmúlt években létrejött andragógus képzésben, annak eredeti irányultságából és előtörténetéből (felnőttnevelés, népművelő) következően jelenleg is alapvetően a művelődési intézmények számára képeznek animátorokat, tanácsadókat, és a képzési programokban meghatározó súlya van a pedagógiának. Széles a választék a specializációs irányokat illetően is de ezek között nem szerepel olyan irány, amely közelítene a vállalkozások számára nyújtandó készségfejlesztés és oktatás igényeihez.

Általánosságban is felvethető, hogy vajon milyen felkészültséget igényel ez a fajta képzési tevékenység az oktatók részéről. Olyan összetett a feladat jellege, hogy rendkívül nehezen szabványosítható. A gyakorlatban inkább képzésszervezési kérdés, hogy egy kurzus keretében meghívott vállalkozó és más szakemberek adják át az ismereteket egy képzés-szervező irányításával, vagy egyetlen tanártól elvárható el a gazdasági és tréneri felkészültség. Előremutató kezdeményezés lenne, ha kísérletként egy speciális – vállalkozói ismeretek trénerminősítő rendszer alakulna ki, amely nyilvántartott szakmai minősítés lenne.¹⁴

3.2. Speciális célcsoportok

3.2.1. Munkanélküliek vállalkozóvá válása

A jelenlegi szabályok szerint vállalkozóvá válásának elősegítését kérheti az a személy, aki munkanélküli járadékban, vagy álláskereső járadékban, vagy vállalkozói járadékban részesül, és a munkaügyi központ nem tud számára megfelelő munkahelyet felajánlani, és vállalja, hogy a nyilvántartott álláskereső állapot megszüntetése érdekében önmaga foglalkoztatását vállalkozás keretében

¹⁴ Egy ilyen megoldás kidolgozásához hasznos lehet tanulmányozni a Tempus Közalapítvány által létrehozott Strukturális és Kohéziós Alapok KépzőKözpont (SAKK) működését. http://www.tpf.hu/pages/news/index.php?page_id=102

kívánja biztosítani. Az igényelhető támogatások a járadék mellett a vállalkozói tevékenység igazolásával igénybevevett, a munkaügyi központ által ajánlott szaktanácsadás költségének legfeljebb 50%-a, a vállalkozói tevékenység gyakorlásához szükséges tanfolyami képzés költségeinek legfeljebb 50%-a.

A vállalkozóvá válás támogatásában 2007-ben 4,9 ezer fő volt érintve, az aktív eszközökben érintettek 3%-a, ebből 2,4 ezer fő, aki 2006-ról áthúzódóan kapott támogatást. Az érintett létszám csökkenése 14,4%. Az önfoglalkoztatóvá válás támogatásában átlagosan 45,3 hónapot, a „régii” vállalkozóvá válás támogatásában 5,3 hónapot töltöttek.

A régi vállalkozóvá válás támogatása keretében a legtöbben a szolgáltatás területén kezdték meg a tevékenységüket, a támogatásban részesülők 31,3%-a. A kereskedelem a másik kiemelten népszerű vállalkozási terület, s támogatásban részesülők 22,6%-a kereskedelmi tevékenységbe fogott. Említésre méltó még az építőipari terület, ahol a vállalkozóvá válás támogatásában részesülők 9,3%-a kezdett ilyen tevékenységbe. (ÁFSZ tájékoztató)

Az önfoglalkoztatás szerepe az aktív eszközök között alacsony, az aktív programban résztvevők közül mindössze 1,3%, aki önfoglalkoztatási támogatásban részesül.

13. sz. táblázat Vállalkozóvá válást támogató munkapiaci képzésben résztvevők 2007-ben

Korcsoportok	Arányuk (%)
25 év alatti	11,9
25-44	67,8
45-49	7,3
50 év feletti	8,3
Összesen	100

Forrás: OSAP adatbázis feldolgozása alapján készült számítás

Az OSAP adatbázisból gyűjtött információk szerint a vállalkozóvá válást támogató képzésben résztvevők meghatározó csoportja a fiatalabbak, azaz a 44 év alattiak közül került ki. (13. sz. táblázat)

Iskolai végzettségüket tekintve körükben a domináns csoportot a szakmunkás végzettséggel illetve szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők jelentik. (14. sz. táblázat)

14. sz. táblázat A vállalkozóvá válást támogató munkapiaci képzésben résztvevők iskolai végzettség szerinti összetétele (2007)

Iskolai végzettség	Arányuk (%)
8 ált.-nál kevesebb	0,1
Általános iskola	6,6
Szakmunkásképző szakiskola	37,6
Szakközépiskola, technikum	30,0
Gimnázium	12,9
Főiskola, egyetem	12,8
Összesen	100,0

Forrás: OSAP 2007-es adatbázis feldolgozása alapján készült számítás

A támogatás a kezdő vállalkozók által preferált piacok telítődése, a vállalkozói ismeretek és tőke hiánya miatt csak a munkanélküliek egy viszonylag szűk csoportjának jelent kiutat a munkanélküliségből. A „rég” vállalkozóvá válás támogatása keretében 421 vállalkozásba kezdő munkanélküli támogatása fejeződött be 2007-ben. A programban résztvevők nemek szerinti megoszlása megváltozott, míg 2006-ban a férfiak voltak többségben, 2007-ben a nők aránya 55,8%-ra emelkedett.

A támogatottak közül a férfiak valamivel sikeresebbek, körükben átlagosan 91,7% volt a „túlélő” vállalkozások aránya, a nők esetén tapasztalható 87,7%-kal szemben. Az életképes vállalkozások létrehozásában a 35-39 év közöttiek bizonyultak a legeredményesebbeknek, akiknek 93,2%-a sikeres vállalkozásba fogott, 4%-ponttal több, mint az előző évben. A támogatás lejárta után is működő vállalkozások aránya magas még a 20-24 éves és a 30-34 éves korcsoportban (90% és 90,8%).

Támogatás hiányában a vállalkozók 27,8%-a egyáltalán nem tudott volna vállalkozásba kezdeni. A vállalkozás jövőjét illetően a választ adóknak 13,2%-a látott reális lehetőséget vállalkozásának fejlesztésére, 3,1%-ponttal többen, mint 2006-ban. A vállalkozások több, mint a fele (53,3%-a) a szinten tartásra törekszik.

A támogatással vállalkozóvá válók - hasonlóan az előző évekhez - csak kevesen tudtak alkalmazottat foglalkoztatni. A vállalkozói támogatásból 2007. évben kikerülők körében egy működő vállalkozásra átlagosan mindössze 0,2 alkalmazott jutott. 2007. évben a kezdő vállalkozók támogatására a munkaügyi központok személyenként átlagosan 214,9 ezer forintot fordítottak, valamivel (2,4%-kal) többet, mint az előző évben. Az átlagosan 5,7 hónapig tartó igénybevételt figyelembe véve egy vállalkozó támogatása a munkaügyi központoknak havonta átlagosan 37,6 ezer forintba került, 1,4 ezer forinttal kevesebbe, mint egy évvel korábban.

Az ellátó rendszer működtetőinek tapasztalatai szerint sok az olyan kényszervállalkozó, aki öletszerűen vág bele a vállalkozásba, meglátva a lehetőséget, és a munkaügyi szervezet jelenlegi politikája az, hogy nem kívánja szaporítani a számukat. Azért az OKJ-s képzésekhez inkább álláskeresési program kapcsolódik.

Bizonyos ellentmondás is van persze a támogatási konstrukcióban aközött, hogy amikor a támogatásra a pályázatot be kell adni, akkor már elkészült az üzleti terv, amire valójában a felkészítő képzés nagy részben irányulna.

Új Pálya program

Az álláskeresők egy speciális, az utóbbi években a közsférát ért változások következtében állásukat elveszítették csoportja. Az Új Pálya program az Európai Unió és a kormányzat által finanszírozott kiemelt projekt, mely a közsférából elbocsátott alkalmazottaknak kíván segítséget nyújtani olyan képzések támogatásával, melyek segítik az elhelyezkedést. Az Új Pálya program fő célkitűzése a közsférát érintő szervezetváltási folyamatok kedvezőtlen foglalkoztatási hatásainak mérséklése azáltal, hogy a programban résztvevő munkavállalók számára piacképes ismeretek megszerzését teszi lehetővé, illetve már az állás elvesztését megelőzően is segítséget nyújt a pályamódosításra szoruló közsférában dolgozók számára. Mérhető tapasztalatok arról, hogy kik választják a vállalkozást, és milyen sikerrel válnak vállalkozóvá, még nincsenek.

3.2.2. Fiatal, kezdő vállalkozók támogatása

Két régóta működő szerveződés említhető, amely a kezdő vállalkozók számára nyújt képzést és/vagy tanácsadást.

Életpálya Alapítvány

A szervezet 15 éve ad támogatást tanácsadás keretében a 18-32 éves korosztálynak. Szintén külföldi mintára jött létre (az életkori határokat is a külföldi modellhez igazították). Egyedi tanácsadást nyújt a hozzájuk fordulóknak, hogy elindítsák vállalkozásukat. <http://www.eletpalya.hu/>

A szervezet vezetőjétől kapott információk szerint 11 ezren regisztráltak a honlapjukon keresztül. Közöttük egyre nő, jelenleg 50 % körüli a diplomások aránya.

A végzést követően jelentkeznek az alapítványnál, többnyire egyénileg, de néha akadnak párok is, a csapatban tervezett vállalkozásindítási szándék nem jellemző.

Változás a korábbi évekhez képest, hogy míg korábban inkább a szakmai segítséget vették igénybe (tanácsadó hálózat, akikhez az Alapítvány irányítja a jelentkezőket, könyvelőhöz, pénzügyi tanácsadóhoz, marketinges szakemberhez) az utóbbi időben inkább általános tanácsért fordulnak a szervezethez, egyfajta mentorálás iránti igénnyel. „Bejönnek és beszélgetünk velük arról, hogy milyen elképzeléseik vannak, mit gondolnak akadálynak, mi nehéz, kicsit inkább lélekápolás, kevésbé a direkt szakmai kérdések mentén.”

A most jelentkező fiatalok tájékozottabbak magát a vállalkozás ügyeit, indítását illetően, elsősorban az interneten szerezhető információk alapján. „Talán az is benne van, hogy ma már nem ciki vállalkozónak lenni, és mindenkinek van néhány vállalkozó ismerőse, barátja, aki tud segíteni, meg ad egyfajta képet arról, hogy mi is ez.”

Évente mintegy 250-300 fiatal fordul az alapítványhoz, és kb.. 50-60 főről tudják, hogy elindította a vállalkozást. A követés inkább informális, de tervezik a szervezett megvalósítását is.

Tapasztalataik szerint a vállalkozás alapításakor divatokat követnek a fiatalok, „Mindenkinek azt hiszi, hogy internetes vállalkozást kell indítani”. A szervezet nem tekinti céljának, hogy direkt módon orientálja a hozzájuk fordulókat döntéseiket, azt az elvet követik, hogy mindenki tanuljon a saját tapasztalataiból.

Budapesti Ifjúsági Vállalkozó Központ - BIVÁK

A non-profit szervezet 1997 tavaszán alakult meg a Közgazdasági Politechnikum szellemi és anyagi infrastruktúrájára építve. A térség egyik első olyan vállalkozási központja volt, amely a 18-30 éves vállalkozók képzését és támogatását tűzte ki célként. Eredetileg a Központ tevékenységének a fő célpontja az iskolából éppen kikerült fiatalok voltak. Korábban Budapesten és az agglomerációban működtek, komplex vállalkozássegítő programokkal, mára a tevékenység földrajzi hatósugara és a célcsoport is kibővült. Alaptevékenységük egyéb projektekkel is bővült, pl. olyan képzéssel, aminek a nők a célcsoportja, és nem az életkor alapján megcélzott csoport. Évente 100-150 fő számára nyújtanak olyan programokat, amelyekben elsősorban a szociális készségek fejlesztésére koncentrálnak, és a képzés egészét a speciális célcsoport igényeihez igyekeznek szabni. Emellett ECDL képző és vizsgaközpontként is működnek, illetve a Lépj egyet előre” program keretében hátrányos helyzetű felnőtteknek tartanak képzést.

Saját fejlesztésű módszereikre építve tanároknak és diákoknak országsszerte rendszeresen tartanak trénerképző és vállalkozás-ösztönző tréningeket az OTP által támogatott iskolai program keretében. Felnőttképzési programjukat jövőre tanárképzési programként is akkreditáltatják.

„A fiataloknak szóló tanácsadásra friss diplomások jönnek, akik kilépnek a multinacionális vállalatoktól, mert nem hajlandók ott dolgozni, legalább egy diplomájuk van legalább egy nyelven beszélnek, zömében a szolgáltatásban kívánnak elhelyezkedni. Az informatikai vállalkozások szaporodtak, és a marketing vállalkozások, pl. rendezvény szervező. A tanácsadást igénylőknek általában termékük van, a szakismeretük is megvan, piaci ismeretük is van, de az általános vállalkozói ismeretekkel, amibe beletartozik a számvitel, pénzügyi és jogszabály ismeretek, nagyon gyengén állnak.”

Évente 50-100 fő veszi igénybe az ingyenes tanácsadást. Nem hirdetik a szolgáltatást, anélkül is ismerik őket. Meglehetősen korlátosak az erőforrásaik, nem lenne kapacitás jóval nagyobb létszámú jelentkező fogadására.

Tapasztalataik szerint az iskolák tanácstalanok, a NAT nem teszi világossá a követelményeket, s emellett a tanárok felkészültsége sem elegendő a korszerű szemléletű gazdasági oktatáshoz.

3.2.3. Nők, hátrányos helyzetűek, romák

Az olyan speciális helyzetű célcsoportok, mint a nők, a munkanélküliek vagy a romák elérése és képzése a szűkebb szakmai ismereteken mesze túlmutató hozzáértést, sőt érzékenységet igényel. Jelenleg sajnálatosan kevés az olyan szervezet, amely sikeresnek mondhatja magát ezeknek a célcsoportoknak az elérésében, és tevékenysége egyúttal általános szakmai elismertséget élvezne.

A SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány (<http://www.seed.hu>) több mint másfél évtizedes tapasztalattal rendelkezik a képzési és tanácsadási tevékenység összekapcsolásában, és saját tevékenységének fejlesztését is szolgálja a rendszeresen végzett kutatómunka. Elsődleges célcsoportja a női vállalkozók köre, de az alapítvány néhány éve a családi vállalkozásokat is kitüntetett célcsoportjaként kezeli. E tevékenység fontosságát növeli, hogy a regisztrált vállalkozásoknak ma több, mint a fele működik ebben a formában, és a rendszerváltáskor indult családi vállalkozásokban ezekben az években tömeges generációváltás zajlik.

Az alapítvány képzéseire az előzetes igényfelmérés, a képzések illetve tréningek interaktív jellege, a képzéshez szervese módon tanácsadási tevékenység kapcsolása, és a célcsoportok nők, romák, GYES-ről visszatérők, munkanélküliek, alacsony jövedelmű önfoglalkoztatók, kistelepüléseken élők.

Ezeknek a célcsoportoknak az esetében olyan komplex programokra van szükség, amelyek a hátrányok kompenzálása mellett a célcsoport tanulási kultúrájának ismeretét is igénylik.

A SEED Alapítvány mellett az Autónia Alapítvány roma programjai említhetők, pl. a gazdálkodási ismeretek elsajátítását és a helyi közösségek megélhetését hosszútávon biztosító vállalkozások létrehozásában figyelemre méltó tapasztalatokat hoztak. A konfliktusoktól sem mentes, egész közösségeket érintő, kölcsönös tanulási folyamat rávilágít a programok sikerességének feltételeire. (Ezeket a tapasztalatokat mutatja be a „Gazdálkodó cigányok” című saját kiadványuk.)

Általánosságban is elmondható, hogy civil szervezetek némelyike gazdag tapasztalatokkal rendelkezik egy-egy célcsoport elérésében, és az igényeiknek leginkább megfelelő képzési forma megtalálásában. Eredményeikre és tapasztalataikra nagyobb mértékben lenne érdemes építeni pl. a céltámogatások, pályázatok megfogalmazásakor, vagy egyes projektek megvalósításához szükséges szakemberek felkészítésében.

Pozitív tapasztalatokat eredményeztek a felnőttképzésben azok a kísérletek, amelyek a kisebbségek, különösen a hátrányos helyzetű kisebbségek képzésébe az ugyanazon kisebbségi csoporthoz tartozó mentorok, segítők kiképzésével kísérelték meg eredményesebbé tenni a képzési programokat. Ezt a tapasztalatot hasznosítani lehetne a vállalkozói készségek fejlesztésére irányuló törekvésekben is.

3.3. Az önálló tanulás, ismeret- és információ-szerzés lehetőségei

Egyre szélesebb körben elfogadott az a felismerés, hogy a tanulás nem egyenlő a szervezett képzésben való részvétellel.

Mint a legtöbb hazai képzés-innovációs kezdeményezés, ugyancsak külföldi mintákat követ az éppen a gazdasági tárca által 2004 óta támogatott „Plato” program (<http://www.plato.hu>), amely a komplex tréning újszerű formáját képviseli. Figyelemre méltó és követendő példája a hagyományos képzéstől eltérő formában történő tudásmegosztásnak A kis és középvállalkozásokra összpontosító „keresztapa” program, ahol a vezető társaságok megbízott vezetői egy éven keresztül

kötelezettséget vállalnak arra, hogy havi összejöveteleken szakmai tanácsadással, szakértői előadásokkal, tréningekkel, kontaktnapok és szemináriumok szervezésével segítik a tagvállalkozások üzleti tevékenységét. A nagy cégek képviselőinek irányításával végzett munka segítségével a Plato biztosítja a csoportos tanulás, a tapasztalatcsere, a tanácsadás, a hálózati működés, az üzleti fejlődés és a határon túli kapcsolatépítés eredményességét.

Az önálló tanulás – akár a szakirodalom olvasását, az interneten történő információk és szakanyagok, ismeretterjesztő anyagok felhasználását, akár a közvetlen munkahelyi környezet tagjaitól történő, akár a saját tapasztalatokra alapuló tudásnövelést jelenti, jelentős mértékben hozzájárulhat a meglévő ismeretek bővítéséhez, kiegészítéséhez, megalapozásához. Ma már számos ország valósította meg az így szerzett tudás tanúsításának nemzeti rendszerét, vagy másoktól tanulva kísérletezik ilyen megoldások bevezetésével. (A nem formális és informális tanulás..., 2007, és 2008) Kevés figyelem jutott azonban azoknak a megoldásoknak a keresésére, amelyek az ilyen keretek között történő tanulást tudatosan ösztönöznék.

Az Internet szélesebb körű hozzáférhetősége számos javaslatot hívott életre a távoktatásnak, mint megoldásnak az alkalmazására. A hazai távoktatás eddigi fejlesztését azonban inkább tanulságosnak, mint eredményesnek lehetne nevezni. A tanulságok egyike, hogy egy eszköz megléte, még nem eredményezi annak széles körű használatát. A távoktatás, tágabban a médiával támogatott önálló tanulás akkor működhet hatékonyan, ha számos olyan kiegészítő szolgáltatás kapcsolódik hozzá, amelyek a résztvevők motiválását, orientálását, az eszközök hatékonyabb használatát segítik. Ez azonban a távoktatás olcsóságának mítoszával szemben komoly költségeket jelent. A tapasztalatok azt is mutatják, hogy az e-learning vagy az internet alapú önálló tanulás elsősorban a magasabb képzettséggel rendelkező, erős tanulási motivációval rendelkező csoportok körében eredményes tanulási mód.

Miközben az internet már magyar nyelven is elképesztően sok, tanulásban is hasznosítható információt tartalmaz, ezek összerendezetlensége, strukturátlansága rendkívül időigényessé teszi a keresést, és az elszántság mellett bizonyos előzetes tájékozottságot, rutinokat is igényel.

A jelenleg közvetlen oktatási célú, ingyenesen hozzáférhető digitális tartalmak rendkívül tarka képet mutatnak. Önmagukban és különösen jelenlegi formájukban aligha teszik lehetővé, hogy egy átlagos iskolázottságú és felkészültségű felnőtt eligazodjon, és időkímélő módon bővítse ismereteit. A kifejezetten a közoktatásban

dolgozó, vállalkozási ismereteket oktató tanárok számára is csak néhány, konkrét programhoz kapcsolódó web-oldal kínál letölthető tananyagokat, módszertani segédleteket, szakmai háttéranyagokat.

Az internet használat elsajátításának jellemző módja az önálló tanulás, illetve az informális módon történő tanulás. Emellett a világhálónak a tanulásban történő használatát nemzetközi összehasonlításban jellemző adatokat tartalmaznak a Melléklet 34-37. sz. táblázatai.

Az önálló tanulás infrastrukturális hátterének fejlesztése éppen a fentiek miatt olyan lehetőségnek tűnik, amely ha nem is jelent generális megoldást, de valamilyen mértékben bizonyosan hozzájárulhat a vállalkozói ismeretek bővítéséhez. A megvalósítás rendkívül sokféle formája elképzelhető.

A kamarai szervezetek bekapcsolásával, elsősorban azok területi szervezeteinek tevékenységéhez illesztve, de akár a helyi művelődési intézményekkel együttműködésben (támaszkodva a TIOP keretében megvalósuló hasonló irányultságú programokra) elképzelhetőnek tartjuk az oktatási-képzési, kulturális és információs szolgáltató funkciók, pl. a tanácsadás, képzés és információszolgáltatás összekapcsolását, olyan módon, hogy az a helyi vállalkozók számára a legjobban elérhető ismeretbővítési lehetőséget kínálja. Az ilyen többfunkciós pontokat célszerű más tevékenységi pontokhoz, például az ügyintézésre szolgáló, vagy más, ténylegesen látogatott intézmények közelébe telepíteni.

4 Észrevételek a stratégiához

Az alábbiakban – bár a fejlesztésre vonatkozó ajánlásainkat az anyag más fejezetei már tartalmazzák – kifejezetten a kis- és középvállalkozások fejlesztésének a 2007-2013 közötti időszakra szóló stratégiájában megfogalmazottakhoz teszünk észrevételeket.

Helyzetértékelés

A vállalkozói tudás növelésével kapcsolatos helyzetértékelés nem tűnik minden elemében pontosnak, illetve a teendők megfogalmazásával nincs teljes összhangban.

Bár a helyzetelemzés kitér a felnőttképzésben igen hosszú idő óta jellemző alacsony részvételi arányokra, ezt, és különösen ennek következményeit a SWOT analízis nem is érinti. Ugyanakkor a SWOT analízis az erősségek között említi a növekvő pénzügyi kultúrát és a pénzügyi tudatosságot. A közelmúltban e témában készült elemzések és adatfelvételek azonban ezt az értékelést nem támasztják alá. Az általunk szervezett információgyűjtés is azt jelezte, hogy e téren komoly tudásdeficit jellemzi nem csak a fiatal és felnőtt állampolgárokat, hanem a vállalkozásokban érintettek körét is.

Emellett a témáról szóló elemzések jelentős részéhez hasonlóan a tudásról szóló elemző fejezet is csupán a képzés iránti kereslet alacsony szintjét emeli ki. Az áttekintés elkészítése során tovább erősödött az a meggyőződésünk, hogy a képzési kínálat jelentős része mind tartalmát, mind az ismeretátadás módszereit illetően korszerűtlen, és nem vesz tudomást a képzésbe bevonni kívántak tényleges tudás-szükségletéről, igényeiről, tanulási stílusáról vagy éppen tanulási problémáiról. Ez önmagában is jelentősen hozzájárul a szervezett képzés iránti érdeklődés alacsony szintjéhez.

Meghatározó jelentőségű kedvezőtlen környezeti tényezőnek ítéljük a hazai közoktatás gyenge teljesítményét, különösen azt, hogy a nagy létszámot érintő alapfokú és szakmai képzésből kikerülők sem a tanuláshoz szükséges alapkompenciákkal sem a tanuláshoz szükséges motivációkkal nem rendelkeznek. Erre az összefüggésre nem utal az elemzés, noha az eszközök között kitüntetett szerepet szán a hazai közoktatási rendszernek.

Célkitűzések

A vállalalkozói tudás fejlődésére vonatkozó rész (6.3.3. fejezet) két célt fogalmaz meg. Az első a „Vállalkozók és alkalmazottak ismereteinek bővülése” (6.3.3.1.), amelyen belül a szakképzés megújítása jelenik meg konkrét célként. A második a „Vállalkozói készség fejlesztése” (6.3.3.2.), amely utalva az EU vállalkozás-fejlesztési politikájára egymás mellett említi a vállalkozások indításához szükséges ismeretek terjesztését és az innovatív attitűd fejlesztését, illetve a műszaki képzés gazdasági ismeretekkel történő kiegészítését, valamint a tudományos eredmények jobb hasznosítást.

A célkitűzések megvalósítását szolgáló, az eszközöket áttekintő fejezet (83-84. oldal) két témáról szól, az információellátás javításáról, és nagyobb részben az oktatás szerepéről.

A célok és az eszközök egymáshoz rendelésében az összhang bizonyos hiánya érzékelhető abban, hogy a helyzetelemzés (42. oldal) a vállalkozásba kezdők megfelelő készségeinek meglétét és motivációját emeli ki, az eszközöket azonosító részben azonban (84. oldal) szinte kizárólag a vállalkozásindításhoz szükséges naprakész információknak az oktatási rendszeren belüli átadására kerül a hangsúly. Az általunk készített áttekintés során arra a következtetésre jutottunk, hogy mind a közoktatásban mind a felsőoktatásban rendkívül kevés a szemléletformálásra irányuló, a motiválást szolgáló gyakorlat-centrikus program. Túlságosan a vállalkozáshoz kapcsolódó operatív teendőkre fókuszálnak tűnnek azok az ismeretek, amelyeket a stratégia megjelöl (adózási, jogi ismeretek, munkaszerződés kötése). Megítélésünk szerint elsősorban a gyakorlati tapasztalatok megszerzését, a szemléletformáló és a motiváció kialakítását szolgáló, a vállalalkozói szerepek kipróbálását lehetővé tevő programok működését kellene ösztönözni, a meglévőket tovább bővíteni, hiszen a felsőoktatásból kikerülő kellően motivált leendő vállalalkozók (az amúgy is folyton változó) naprakész ismereteket akár önállóan is meg tudják szerezni.

A vállalalkozásokban dolgozó alkalmazottak képzésének ösztönzését (6.3.3.1.) illetően erősítheti a javaslatot annak összekapcsolása a kormány egész életen át tartó tanulással kapcsolatos stratégiájával. A szövegszerű összekapcsolás mellett akár valóban stratégiai jelentőségű ajánlások megfogalmazását is indokoltnak tartjuk. A munkavállalók tanuláshoz való jogának törvényben való megerősítésére több európai országban is van példa. Jogszabály garantálja, hogy évente a munkavállalók meghatározott időt tölthetnek képzési programokban. Az európai országok egy részében (például Franciaországban) ezt a jogot ugyan az erős

munkavállalói érdekképviselők harcolták ki, de mára a kormányzat saját politikája hangsúlyos elemének tekinti. Más országokban (például Portugáliában) viszont éppen a munkavállalók rendkívül alacsony képzettségi szintje ösztönözte a kormányzatot arra, hogy ezzel az eszközzel (évi 40 órás képzésre való jogosultsággal) is erőteljesen támogassa a munkavállalók tanulását.

A vállalkozások vezetői és alkalmazottai képzettségének, tudásának folyamatos fejlesztését célozza a képzésben résztvevők 27,6%-ról 2013-ra 35%-ra növelése, mint cél megfogalmazása (72. oldal). Megítélésünk szerint a képzési kínálat jelentős tartalmi és módszertani korszerűsítése, a képzés-szolgáltatás minőségének javítása nélkül a mennyiségi célok megfogalmazása olyan extenzív jellegű célkitűzés, amely konzerválja jelenlegi helyzetet a képzési piacon. A képzésbe bevontak számának növekedése együtt kell járjon az olyan programok támogatásával, amelyek összhangban állnak a kis- és középvállalkozások gazdasági és fejlődési igényeivel. Emellett számos tapasztalat arra utal, hogy a mikro-vállalkozások helyzetéhez jobban alkalmazkodó programokra lenne szükség, beleértve a képzésbe történő bevonásukat.

A vállalkozói tudás növelésében a szervezett képzés kétségkívül a legjelentősebb, de nem az egyetlen lehetséges eszköz. A 2007-2013 közötti időszakra vonatkozó fejlesztési stratégia is több helyen, legbővebben a 7.3. fejezetben utal az információk és az oktatás összekapcsolódásának jelentőségére. Megfontolásra érdemesnek tartjuk ennek a résznek a kibővítését az önálló tanuláshoz szükséges feltételek megteremtésének ösztönzésével (ahogyan az a jelen áttekintés 3.3. alfejezetében bővebb kifejtésre került).

Azzal, hogy a stratégia az Unió ajánlásaival összhangban a megvalósítás eszközei között kiemelt szerepet szán az oktatási rendszernek, egyben megkerülhetlenné teszi a stratégia megvalósításában érdekelt szereplők hatékony együttműködésének kérdését.

Az oktatási rendszerre delegált feladatok megvalósulása – az erre irányuló hatékony erőfeszítések mellett is – hosszú időt vesz igénybe. Ez a tény is jelentősen növeli a tanácsadási bővítésének és minőségi javításának a jelentőségét, mivel ezek a támogató szolgáltatások a tudásdeficitből adódó hátrányok mérséklésének eszközei.

5 Javaslato

A kitűzött stratégiai célok közelítése érdekében megfogalmazható ajánlásoknak természetesen érinteniük kell az olyan rendszerszintű feltételeknek az alakítását, amelyek meghatározóak a téma szempontjából is. Alapvetően az alábbiakat

- A szakképzés és a felsőoktatás közelítése a gazdasági és társadalmi igényekhez;
- A szakképzés keretében a vállalkezési ismereteknek az adott (tanult) szakma jellegéhez való adaptálása, és szerves kapcsolása;
- Az oktatás és képzés egészében a készségfejlesztő és szemléletformáló elemek erősítése az ismeretközlés hagyományos túlsúlyával szemben;
- A képzési módszerek korszerűsítése, és az arányok javítása a gyakorlati tapasztalatoknak, az interaktív és kooperatív technikáknak javára, a minél sokszínűbb és hatékonyabb módszertani apparátus bevonását a képzésbe;
- Ezzel összefüggésben a képzők képzésében a korszerű módszerekre történő felkészítés előtérbe helyezését, mind a közoktatás leendő tanárai, mind a felsőoktatásban tanítók, mind a felnőttképzőket érintően;
- A támogatási konstrukciók fejlesztésével a szükségesnek ítélt tevékenységek (pl. tanácsadás) folyamatos működésének biztosítását;
- A pályázati támogatási rendszerekben az elért eredmények megőrzésére alkalmas konstrukciók működtetését;
- Az egyes képzési és támogatási tevékenységek és eredmények áttekintését és szakmai értékelését lehetővé tevő adatgyűjtési rendszerek korszerűsítését.

Fentieket teljes mértékben szükségesnek és támogatandónak tartjuk, ezen kérdések megoldását azonban általános keretfeltételként kezeljük. Ezért az alábbiakban kifejtett javaslatok

- belátható időtávra szóló,
- közvetlenül a fő témára fókuszáló,
- a jelenlegi intézményes és jogszabályi környezetben kezelhető és
- a gazdasági tárca kompetenciájába tartozó ajánlások (beleértve a társtárca felé irányuló kezdeményezéseket is).

Az ajánlásokat az áttekintés szerkezetét követő módon csoportosítjuk.

- Az együttműködés kényszere

A vállalkozó szemlélet alakítását, a vállalkozói kultúra fejlesztését szolgáló törekvések potenciálisan igen jelentős létszámú társadalmi csoportokat, többféle intézményi alrendszeret érintenek. Emiatt rendkívül kiterjedt és összehangolt tevékenységgel lehet csak a célok megvalósítására esély.

Megfontolásra érdemesnek tűnnek az egész életen át tartó tanulás ösztönzését célzó politika és kormányzati tevékenység eddigi tanulságai. Egy ilyen átfogó és kiterjedt célrendszer, mint a vállalkozó szemlélet erősítése, a vállalkozáshoz szükséges korszerű ismeretek elterjesztése – hasonlóan az egész életen át tartó tanuláshoz – nyilvánvalóan nem rendelhető egyetlen tárcához. Olyan tárcákon átnyúló feladat, amely feltétlenül tartós interminiszteriális együttműködést, és a legfontosabb szereplők aktív bevonását kívánja. Az egész életen át tartó tanulás kormányprogramja szintén európai uniós impulzusokra fogalmazódott meg. A program ugyan koncepcionális szinten és megfogalmazásaiban igyekezett túllépni a tárcaszemléletű megközelítésen, ám a megvalósításban az irányítási (és a nyomon követési) rendszer teljes mértékben érintetlen maradt, így ma is csak az iskolarendszerű képzés, munkapiaci képzés, és felnőttképzési piac, valamint a vállalati képzés és a közművelődési intézményrendszerek egymás mellett működő „halmazairól” beszélhetünk. Párhuzamos, de egymást nem erősítő törekvések jellemzőek, miközben a meglévő intézményrendszer fennmaradási érdekei felülírnak minden változási igyekezetet. Ebből fakadóan az eredmények is rendkívül szerények.

Jelenleg a vállalkozói szemlélet és kultúra helyzetének javításában érdekelt és aktív szereplők hasonlóan párhuzamos pályákon mozognak, és tevékenységeik a szükségesnél kevesebb ponton kapcsolódnak egymáshoz. Sok esetben alig van ismeretük a többi szereplő törekvéseiről, tevékenységéről, eredményeiről.

A téma iránt jelenleg érzékelhetően felerősödött érdeklődés, és számos szereplő aktivitásának élénkülése kedvező feltételeket teremt egy olyan munkaprogram kidolgozásához, amely a jelenleginél világosabbá teszi az egyes tárcák vállalásait, és a többi szereplő funkcióját. A pénzügyi szervezetek és a civil szereplők egy részének összefogása az oktatási programok terén máris megindult. Az előrelépésnek azonban komoly gátja, hogy a kormányzati szereplők mindegyike csak saját többé kevésbé jól körülhatárolt illetékességi körében kíván maradni, és a nem hozzá tartozó feladatokkal nem is kíván foglalkozni. Az átfogó célok a jelenleginél szintetikusabb megközelítést igényelnének, és szükséges lenne a szakmai együttműködés hatékonyabb és rugalmas formáit megtalálni.

Közoktatás

- A legáltalánosabb értelemben vett vállalkozói készségek fejlesztésére is érvényes a közoktatásban, hogy mindenféleképpen szükség lenne a rendszerként történő megközelítésre – a legfiatalabb életkortól, az egyes

szakaszok funkciójának azonosítása, az egyes szakaszok egymásra épülése, és az egyes szereplők átlátható feladatainak azonosítása.

- A Charta végrehajtási jelentéseinek 2005-ös összegzése a jó példák között említi a gazdasági, vállalkezési ismeretanyagok a nemzeti alaptantervekbe történő integrálását. Magyarországon ez valójában már az 1995-ös Nemzeti alaptantervbe is megjelent. Az iskolák mindennapi gyakorlatába azonban csak olyan mértékig épült be, ahogyan azt a helyi feltételek lehetővé tették és ösztönözték (elkötelezett iskolavezetés és felkészült tanárok, rendelkezésre álló tanár-továbbképzési programok, elérhető tananyagok stb.) A témakör jelenleginél hangsúlyosabb és eredményesebb oktatásának ösztönzésében is az iskolai szintű gyakorlatot hatékonyan befolyásoló tényezőkre szükséges összpontosítani.
- A közoktatásban a működőképes befolyásolási csatornák igénybevételével támogatást kellene adni a sikeres kezdeményezések szélesebb körűvé tételéhez. Speciális pályázati támogatással legalább a kizárólag pénzügyi okokból megszűnt programok újraélesztését is ösztönözni lehetne (sok helyen például kizárólag az önkormányzatok pénzügyi forrásainak csökkenése miatt szűnt meg a diákvállalkozások szakköri keretekben való működése).
- Érdemes megőrizni a vállalkozó szemlélet és kultúra szempontjából legfontosabbnak minősíthető tudás-elemek közötti egyensúlyt. Nem lenne célszerű például feldarabolni a témakör egészét, és pl. külön pénzügyi ismeretek c. tárgy "bevezetését" szorgalmazni. Ez tovább erősítené a közoktatásra jellemző tantárgyi széttagoltságot, és a jelenlegi tantárgyi struktúrában csak más tárgyak rovására lenne beilleszthető. Hosszabb távon olyan megoldásokat lenne célszerű keresni, amelyek a tantárgyi integráció irányába mutatnak, és amelyek a gazdasági/pénzügyi/vállalkozási ismereteket olyan módon közvetítik, ami a közoktatás ill. a képzési rendszer egészének szerkezeti, módszertani megújítását erősíti, ösztönzi.
- Ugyancsak célszerű lenne egy olyan szakmai műhelymunka megkezdésének ösztönzése, amely ráirányítaná a figyelmet arra, hogy hosszú távon rugalmas rendszerként lenne szükséges felépíteni ennek az ismeretkörnek, és készségfejlesztési tevékenységeknek a körét, kisgyermekkortól a felsőoktatásig. A bevonható szakmai kapacitások (elkötelezett, és tapasztalatokkal rendelkező szakemberek köre) rendelkezésre állnak, a munkaformákat illetően is sokféle

megoldás lehetséges. Ennek egyike lehetne az eddig leginkább nemzetközi együttműködési projektekből ismert "belföldi" szakmai hálózat építése.

- Feltétlenül érdemes lenne létrehozni egy olyan szakmai portált, amely elsősorban a közoktatásban működő programokban érintett érdekeltek (tanárok, diákok, esetleg vállalkozók) számára egy (promócióval széles körben ismertté tett) virtuális fókuszpontba/csomópontba gyűjtené a témával kapcsolatos fontos információkat, és hozzáférhetővé tenné az eredményeket.

A felsőoktatást érintő ajánlások

- A Bologna rendszerű képzésre való áttérés módosította a gazdasági tárgyakat oktató tanárok képzésének programjait. Célravezető lenne kiemelt figyelmet fordítani az új tanárképzési programok követésére, értékelésére, támogatására.
- A közgazdászképzésben a vállalkozóképzési, üzleti kurzusok elvégzése tegye lehetővé kredit pontok szerzését.
- Nem szerencsés autarch megoldásokra törekedni, azokban az intézményekben, amelyek jelenleg nem rendelkeznek saját szakmai háttérrel (pl. gazdaságtudományi karral). Azokban az intézményekben, amelyekben saját oktatói háttér nem áll rendelkezésre ösztönözni és a képzésszervezési megoldások átgondolásával lehetővé tenni az egyes, azonos településen működő intézmények közötti áthallgatást, „óracserét”, tanárcserét.

Működő KKV-k és a képzési piac

- Jelentős változásokra lenne szükség a vállalkozói tudások fejlesztésében és az ismeretek közvetítésének módjában is. Vélhetőleg a lezárt, professzionális szereplők által kidolgozott, strukturált ismeretcsomagok szervezett képzési programok keretében történt átadása továbbra is meghatározó jelentőségű marad. A képzési ajánlatok tartalmának, és a képzés stílusának egyaránt a jelenleginél jóval nagyobb mértékben a célközönség igényeihez történő közelítése lenne szükséges, ill. a résztvevők szempontjából hatékony (és nem csupán a képzőcégek szempontjából költséghatékony) képzési módszerek megválasztása és a minőség kritériumainak érvényesítésének kellene a középpontba kerülnie.
- A klasszikus tudásátadási csatornák mellett fokozott figyelmet kellene szentelni az olyan tanulási formák ösztönzésének, amelyekben az egymástól is tanuló érdekeltek számára kommunikációs csatornákat teremtenek. E tekintetben

jó példa a „Plato” a kis és középvállalkozásokra összpontosító „keresztapa” program.

- Ugyancsak fontos lenne, elsősorban a magasabban iskolázott (motivált, és az önképzés technikáit alkalmazni tudó) célcsoportok esetében az önképzés intézményes feltételeinek javítása - ösztönzése és feltételeinek megteremtése - elsősorban a területi kamarák bevonásával (akár erre irányuló pályázatok is segíthetnék a modellértékű megoldások létrehozását). Az erre irányuló kezdeményezések, kísérleti megoldások akár össze is kapcsolódhatnak most induló fejlesztési programokkal. A TÁMOP specifikus céljai között szerepel az egész életen át tartó tanulás támogatása és ahhoz kapcsolódóan a helyi művelődési intézmények tanulástámogató szerepének növelésére irányuló projektek. Ezekhez is lehetne kapcsolni a helyi kisvállalkozók tanulási lehetőségeinek célzott fejlesztését. Ennek formája lehet helyi szakkönyvtári részleg létrehozása, ahova a tanácsadó szolgáltatás is telepíthető. Minél inkább törekedni kellene arra, hogy a kis- és középvállalkozók számára ne csak az adminisztratív ügyintézésben legyen lehetőség az időkímélő egyablakos megoldásokra, de az ismeretszerzést is össze lehetne/kellene kapcsolni a hasonló tevékenységekkel (a „plaza”-k struktúráját követve akár egy gócpontba lehetne telepíteni az információ, képzés, önképzés, tanácsadás és ügyintézési szolgáltatásokat).
- Belföldi tanulmányutak szervezése, támogatása – elsősorban tanárok és tananyagfejlesztők számára, hogy a gazdasági ismeretek és készségek fejlesztésének komplex iskolai környezetben tanulmányozzák a működő megoldásokat, és adaptálhassák azokat a saját intézményükben.
- Az anyag törzs-szövegében és a Javaslatok című fejezetben megfogalmazott ajánlásokat egy összesítő táblázatba foglaltuk. (Melléklet 42. sz. táblázata) Reményeink szerint ez az eszköz segítséget nyújt majd az elemzés szakmai vitáján résztvevőknek a gyakorlati következtetések áttekintéséhez és a teendők megfogalmazásához.

6 MELLÉKLETEK

6.1. Felhasznált irodalom és dokumentumok

- 130/1995. (X. 26.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról.
- 243/2003. (XII. 17.) Korm. Rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
- 202/2007. (VII. 31.) r e n d e l e t e a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet módosításáról.
- A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és Régiók Bizottságának A Közösség lisszaboni programjának végrehajtása. A vállalkozói készségek előmozdítása az oktatás és a tanulás révén. COM(2006) 33 final.
- A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az Internet. Gyorsjelentés a World Internet Project 2007. évi magyarországi kutatásának eredményeiről.
- A foglalkoztatáspolitikai eszközök működése 2007-ben, ÁFSZ.
- A kis- és középvállalatok és a vállalkozási készség, KSH, 2006.
- A kis- és középvállalkozások helyzete – 2007, Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, 2008.
- A kis- és középvállalkozások helyzete Magyarországon. 5-6. szám, Generáció 2020 Think Tank: Közpolitikai Elemzések IV. Kiadja: Generáció 2020 Közhasznú Egyesület
- A Magyar Köztársaság kormányának stratégiája az egész életen át tartó tanulásról. 2005. szeptember.
- A magyarországi háztartások infokommunikációs (IKT) eszközellátottsága és az egyéni használat jellemzői, KSH 2006.
- A nem formális és informális tanulás elismerése Magyarországon. 1. és 2. kötet, OKM. 2007., és 2008.
- A szakmai továbbképzés Magyarországon Részletes Témaelemzés, 2006, A Refernet munkanyaga, 2006 március. <http://www.observatory.org.hu>
- Alapképzési és mesterképzési szakok jegyzéke – Képzési és kimeneti követelmények, OKM. 2008. november 4.
- A tanári szakképzettségek képzési és kimeneti követelményei. OKM. 2008.
- A vállalkozók képzése, vállalkozási ismeretek oktatása EU összehasonlításban és a továbbképzésre (fejlesztésre) vonatkozó javaslatok *Készült a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium megbízásából*, Budapest, 2005. június 27. Készítette: Piacgazdaság Alapítvány.
- „A vállalkozásoktatás a bolognai képzési rendszerben” – Globalizációs kihívások. In: A Munkaadó Lapja, 2007. április. (XIV. évfolyam) (58-61. oldal)
- Az Educatio Kht. kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterve – *Szociális, életviteli és környezeti kompetenciák* – Középiskola, 7-12. évfolyam, 2008.
- Az élethosszig tartó tanulás. Lifelong learning KSH, 2004. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lifelong_learning.pdf
- Az iskolarendszeren kívüli szakképzés statisztikai adatai 1996–2000, SZMM 2002.
- Az oktatási témájú Phare-projektek végrehajtásának tapasztalatai, IFM Humán Erőforrás Háttér tanulmányok 2002/1.5. TÁRKI. <http://www.tarki.hu>

- Barizsné Hadházi Edit-Polónyi István (2004) Felnőttképzés, vállalati képzés. Competitio könyvek. Debrecen: Debreceni Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, 2004.
- Barizsné Hadházi Edit (2004) 44 hazai vállalat oktatáspolitikája. <http://www.econ.unideb.hu>
- Bauer Béla (1998) A vállalkozásoktatás és a vállalkozói tanácsadás hatékonysága. Új Pedagógiai Szemle, 1998/ július.
- Berde Csaba-Dajnoki Krisztina-Juhász Csilla (2006) Kis- és középvállalkozások tulajdonosai és alkalmazottai képzésének fejlesztésére indított (pályázati) programok, és képzési szolgáltatások elemzése, költségszámításokkal alátámasztott javaslat az igényeikhez, feltételekhez igazodó információs és támogatási rendszerre, együttműködési projektekre és hálózatokra. Felnőttképzési Kutatási Füzetek 2006, NSZFI.
- Braun Márton (2007) A kis- és középvállalkozások fejlődése A Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány és a fejlesztési programok IN Phare-korszak Magyarországon Falu-Város-Régió Területfejlesztési és területrendezési szakmai folyóirat 2007/1.
- Bruck Gábor-Bazsalya Balázs-Hórich Balázs (2006) A vállalton belüli képzésekkel és az élethosszig tartó tanulással kapcsolatos attitűdök vizsgálata. In: Közvélemény-kutatások az életen át tartó tanulásról, Felnőttképzési Kutatási Füzetek-2006 NSZFI.
- Csapó Krisztián-Csóri Balázs-Petheő Attila (2004) A Magyarországi kis- és közepes vállalkozások digitális tevékenysége az európai uniós csatlakozás tavaszán. Vezetéstudomány 2004. Különszám 73-80. old.
- Darázs Dóra – Szomor Tamás – Szücsné Szabó Katalin – Varga Zoltán (2004) Gazdasági ismeretek oktatása a fővárosi iskolákban, Új Pedagógiai Szemle, 2004/február.
- Darázs Dóra–Pertl Gábor (1998) A gazdasági ismeretek oktatásának sajátos gyakorlati módszere: a Young Enterprise program <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=1998-07-gk-Tobbek-Gazdasagi>
- Education at a Glance 2008 Indicators. OECD, Paris, 2008 szeptember.
- Entrepreneurship and Higher Education. OECD, 2008.
- Európai Charta kisvállalkozások részére 2004. évi végrehajtási jelentés.
- Green Paper Entrepreneurship in Europe European Commission, 2003.
- Jakab György – Varga Attila (2002) A modul tantárgyak helyzetéről egy felmérés kapcsán. In: A tanítás és tanulás helyzete, OKI.
- Kalmár S.-Alpár Gy.-Keszi A.-Ábrahám-Bajsz B.-Szabó G. (2006) Képzési programok bővíthetősége mikrovállalkozásoknak. Felnőttképzési Kutatási Füzetek-2006, NSZFI.
- Kádek István (2008) Egy megszűnő tanár-szak (gazdaságismeret), és „fenntartható” tanulságai. Kézirat.
- Kádek István (2007) Régiófejlesztés – vállalkozói szemlélet – vállalkozás-oktatás, Acta Economica Eger, Új sorozat 34. kötet.
- Készség- és kompetenciafejlesztés és innovatív pedagógiák Magyarországon. Refernet Magyarország, 2007. március.
- Kiss Attila-Bod Eszter-Dezsériné dr. Major Mária-Ilyés Mihály-Knáb Magdolna (2006) A feldolgozóipari, építőipari, kereskedelmi és szolgáltató mikrovállalkozások részére indított állami finanszírozású (felnőtt)képzési pályázati programok

- tapasztalatainak felmérése és a továbblépés lehetőségei.
Felnőttképzési Kutatási Füzetek-2006, NSZFI.
- Komenczi Bertalan (2006) Az e-learning lehetséges szerepe a magyarországi felnőttképzésben. Kutatási zárótanulmány.
- Koszó Zoltán - Semjén András - Tóth Ágnes - Tóth István János (2007) Szakmastruktúra- és szakmatartalom-változások a gazdasági fejlődés tükrében MKIK Gazdaság-és Vállalkozáselemző Intézet, 2007 november.
- Közvélemény-kutatások az életen át tartó tanulásról.
Felnőttképzési Kutatási Füzetek, NSZFI, 2006.
- Liskó Ilona (2004) A pedagógus továbbképzés rendszere. Kutatási záró tanulmány.
- Mihály Ildikó (2001) Vállalkozási ismeretek oktatása Európában.
Új Pedagógiai Szemle 2001/12.
- Munkaerőpiaci előrejelzés 2006. évre Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Foglalkoztatási Hivatal A kiadvány a Munkaügyi Központok és kirendeltségek munkatársai által 4844 gazdálkodó szervezet vezetőivel 2005-ben lefolytatott adatfelvétel eredményeinek feldolgozását tartalmazza.
- OECD SME and Entrepreneurship Outlook– 2005, Paris, 2005.
- Oktatási évkönyv 2007/2008. OKM.
- Öngondoskodás Alapítvány Közhasznúsági Jelentés-2007., 2008. május 30.
- Pertl Gábor (1997) A Young Enterprise program Magyarországon.
Vállalkozás az iskolában II. kötet.
- Piac, növekedés, finanszírozás (Kérdőíves felmérés a kis- és közepes vállalkozásokról) GKM Vállalkozásfinanszírozási Főosztály, 2007. december.
- Report on the implementation of the European Charter for Small Business in the Member States of the European Union.
Economic Commission, COM (2005) 30 final
http://bookshop.eu.int/eubookshop/FileCache/PUBPDF/NB6304892ENC/NB6304892ENC_002.pdf
- Román Zoltán (2006) A vállalkozás oktatása a felsőoktatásban.
Vezetéstudomány 2006/1.
- Román Zoltán (2007) A vállalkozás a magyar gazdaságban – Nemzetközi tükrökben.
Köz-Gazdaság. 2007/2. <http://www.koz-gazdasag.hu>
- Salamonné Huszthy Anna (2005) Magyarországi kis- és középvállalkozások életútjának modellezése. Debreceni Egyetem. Competitio Könyvek-501
http://www.econ.unideb.hu/oktatas_es_kutatas/competitio/download/comp_konyvek_501_s_huszthy_anna.pdf
- Sebők Noémi (2007) A 2006. évben befejezett munkaerőpiaci programok hatékonyságának értékelése a monitoring vizsgálat eredménymutatói alapján. ÁFSZ.
- Sik Endre (2008) Tanulás a fekete és szürke gazdaságban. Educatio 2008/2.
- Soltész A.-Lackó Zs.-Lányi P.-Mihány A.-Porubcsánszki K. (2005) Javaslatok a vállalkozás-ösztönzés, foglalkoztatás-támogatás, vállalkozó és foglalkoztatott képzés lehetséges jövőjére, Készült a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium megrendelésére.
- Szerb László- Kocsis-Kisantal-Orsolya (2008) Vállalkozói kultúra Magyarországon két napilap tükrében. Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. március.
- Szerb László (2006) Nemzetközi felmérés az egyetemi hallgatók vállalkozási aktivitásáról Magyarország. http://www.guesssurvey.org/PDF/ISCE_2006_Hungary.pdf
- Szakács-Bánfalvi-Nagy-Veres-Karcsics (2003) A vállalkozói személyiség.
ÁVF Tudományos közlemények. No-9, 2003. november.

- Szirmai Péter – Csapó Krisztián (2006) Gyakorlati vállalkozásoktatás Diákvállalkozások támogatása a Budapesti Corvinus Egyetemen, Új Pedagógiai Szemle, 2006/4.
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2006-04-1k-Tobbek-Gyarkorlati>
- Szomor Tamás (1998) Gazdasági, üzleti ismeretek oktatása, a vállalkozói értékek megjelenítése a közoktatásban. Új Pedagógiai Szemle 1998/7-8.
- Szomor Tamás A gazdasági ismeretek modultantárgy helyzetéről.
 In: A tantárgyak helyzete, OKI Kutatási dokumentumok.
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=kiadvany&kod=tantargyak>
- Szomor Tamás A hallgatók vállalkozói kompetenciáinak felmérése az Általános Vállalkozói Főiskolán. Tudományos közlemények 12, 2005.
- Szükségletelemzések és fejlesztési igény felmérések, szakmai elemzések összefoglalása a vállalkozói kompetenciák fejlesztése, képzése terén, összefüggésben a Vállalkozói Tréning Portál kialakítására irányuló kamarai projekt megvalósításával Összefoglaló tanulmány, IQ Consulting, 2007. augusztus.
- Szűcs István (2001) Áttörés a vállalkozók képzésében.
 Új Pedagógiai Szemle 2001/6.
- Tájékoztató a fiatalok pénzügyi kultúrájáról készített közvélemény-kutatás eredményéről. Készítette: Pénzügyi kultúra team. 2006. november 8.
- Társadalmi jellemzők-2006 KSH, 2007.
- Térségi Integrált Szakképző Központok szakmai munkájának értékelése.
 Értékelési füzetek 2.
- Új Magyarország Fejlesztési Terv – Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete 2007–2013, NFÜ, 2007.
- Varga Károly (2003) Hazai kisvállalkozók az ideális vállalkozói szemlélet és a munkanélküli életérzés között. OFA Kutatási zárótanulmány.
- Vass Vilmos (2003) A Nemzeti alaptanterv felülvizsgálata.
 Új Pedagógiai Szemle. 2003/06.
- Vállalkozási ismeretek Alternatív programmodul a hátrányos helyzetű, közoktatásból lemorzsolódott fiatalok számára, OKM, 2000.
- Vállalkozói készségek fejlesztése a középfokú és felsőoktatásban, A HU0105-03 Phare program utólagos értékelése. ESZA Európai Szociális Alap Nemzeti Programirányító Iroda Társadalmi Szolgáltató Kht.
- Zöld könyv A magyar közoktatás megújításáért-2008. Szerk: Fazekas-Köllő-Varga, Ecostat, 2008. http://oktatas.mholnap.digitalnatives.hu/wiki/A_Kerekasztal

6.2. A témához kapcsolódó web-lapok

<http://ongondoskodas.arfolyamsms.hu>

Az Öngondoskodás Alapítvány és az MNB – „Az én pénzem” Pénzügyi Oktatási Programjának oldala

<http://www.sulinet.hu/beniani>

Beni és Ani nevű internet alapú oktatóprogram

www.szabadsuli.hu

Gazdasági témájú videó előadások, amelyek iskolai projektben is felhasználásra kerültek.

<http://www.penziranytu.mnb.hu>

A Magyar Nemzeti Bank ismeretterjesztő oldala, innen tölthetőek le a tájékoztató kiadványok.

<http://www.mediatudor.hu>

Oktatási program gyerekeknek a média és a reklámok, mint speciális médiaüzenetek világról. Ingyenes oktatási segédanyagok.

<http://www.vallalkozzmost.hu>

Pályázatok egyetemistáknak első vállalkozásuk létrehozásához

<http://www.apce.com/pid301/objectifs.html?espace=5&espace=5>

Nemzetközi jó példa –a francia vállalkozás-oktatási portál

<http://e-learning.bkik.eu/moodle/>

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara e-learning portálja - A BKIK a Leonardo da Vinci program keretében az Európai Unió támogatásával készítette el az ETP-online projekt keretében. Csak 2008 elején volt ingyenes.

PALLÓ projekt <http://www.pallo.bmknet.hu/>

A Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.5.4 – „A felnőttképzés hozzáféréseinek javítása a rendelkezésre álló közművelődési intézményrendszer rendszerszerű bevonásával” című intézkedésének keretében valósult meg.

<http://kataszter.apertus.hu>

Az Apertus Közalapítvány támogatásával készített elektronikus tananyagok gyűjteménye

Vállalkozási témájú információs, tájékoztató oldalak:

<http://vallalkozas.lap.hu>

www.kkvportal.hu

<http://cegalapitas.lap.hu>

www.lendulet.hu

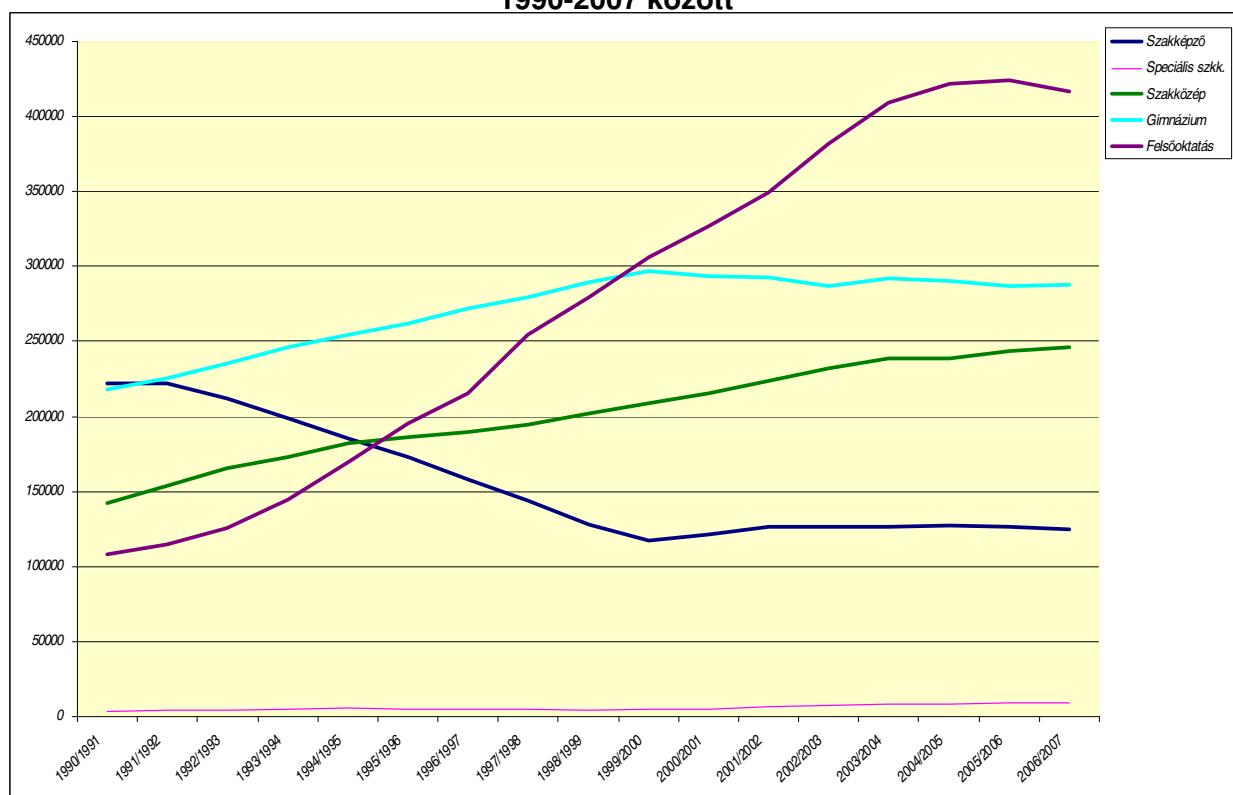
<https://www.felnottkepzesi1x1.hu/>

6.3. A szövegben és a Mellékletben található táblázatok listája

1. sz. ábra.	„Az iskolai oktatás segített kezdeményezőkézségem kibontakozásában	13
1.sz. táblázat	Intézmények, tanulók és tanárok száma középfokon 200/2008.....	29
2. sz. táblázat	Szakképzésben részesülő tanulók OKJ szakmacsoportok szerint.....	32
3. sz. táblázat	Felsőfokú szakképzésre jelentkezők száma.....	40
4. sz. táblázat	A felsőfokú szakképzés keretében oktatott legnépszerűbb szakok 2008	40
5. sz. táblázat	A vállalkozói gondolkodás erősítése a képzésben	44
6. sz. táblázat	Átlagosan hány főt képeznek az egyes tanfolyamokon.....	69
7. sz. táblázat	Milyen előképzettség, iskolai végzettség szükséges az egyes képzésekben	69
8. sz. táblázat	Milyen információk alapján alakítják ki képzési kínálatukat?.....	70
9. sz. táblázat	Képzési igények – a 30 legtöbb említést kapott képzés.....	71
10. sz. táblázat	A saját dolgozóiknak képzést biztosító gazdasági szervezetek aránya	75
11. sz. táblázat	A vállalatok által saját dolgozóik számára biztosított képzésekben résztvevők ...	75
12. sz. táblázat	A képzés gyakorisága és a vállalkozások mérete	76
13. sz. táblázat	Vállalkozóvá válást támogató munkapiaci képzésben résztvevők 2007-ben.....	78
14. sz. táblázat	A vállalkozóvá válást támogató munkapiaci képzésben résztvevők	79
2. sz. ábra	A diákok létszámának változása képzési típusok szerint 1990-2007 között	101
15. sz. táblázat	Szakmai vizsgát tett tanulók száma ISCED szakterületek szerint 2006/2007 ..	101
16. sz. táblázat	A legnépszerűbb szakok - Jelentkezők száma az egyes szakokon a nappali ...	102
17. sz. táblázat	Felsőfokú képzésben a résztvevők száma ISCED tanulmányi területek szerint	103
18. sz. táblázat	Gazdaságtudományi képzési terület felvételi adatai 2001-2007	103
19. sz. táblázat	Gazdaságtudományok képzési terület.....	104
20. sz. táblázat	Gazdasági alapszakok felvételi adatai - 2008	105
21. sz. táblázat	2008-ban engedélyezett tanártovábbképzési kurzusok	106
22. sz. táblázat	A 25–65 éves népesség részvétele az oktatásban és képzésekben	107
23. sz. táblázat	Akkreditált felnőttképző intézmények száma.....	107
24. sz. táblázat	A foglalkoztatók, az önfoglalkoztatók aránya a foglalkoztatottak között,.....	108
25. sz. táblázat	Iskolarendszeren kívüli képzés A képzésbe beiratkozottak száma 2007.....	108
26. sz. táblázat	A képzésbe beiratkozottak száma a képzőintézmény típusa szerint 2007	108
27. sz. táblázat	A képzést folytató intézmények száma képzéstípusok szerint.....	109
28. sz. táblázat	A képzések (tanfolyamok) száma 2007-ben.....	109
29. sz. táblázat	A képzésbe beiratkozottak az elhelyezkedést vállalkozást segítő képzésekben	110
30. sz. táblázat	Sikeresen vizsgát tettek száma 2007-ben	110
31. sz. táblázat	A vállalkozók és alkalmazottaik képzésben, illetve továbbképzésben	110
32. sz. táblázat	A szakmai képzés egyéb formáit támogató vállalkozások aránya	110
33. sz. táblázat	Az otthoni internet hozzáférés alapadatai 2005-2007, %	111
34. sz. táblázat	Internethaszná tanulás céljából Azoknak az aránya (%) a lakosságon belül.....	111
35. sz. táblázat	Informatikát formális képzésben tanulók Azoknak az aránya (%)	111
36. sz. táblázat	Informális módon tanulók Azoknak az aránya (%) a lakosságon belül	111
37. sz. táblázat	Önállóan tanulók	112
38. sz. táblázat	A szélessávú internet eléréssel rendelkező vállalkozások százalékos aránya ..	112
39. sz. táblázat	Az internetet banki és pénzügyi szolgáltatások igénybevételére használó	112
40. sz. táblázat	Gazdasági és humán ismeretek a Bologna rendszerű műszaki képzésben	113
41.sz. táblázat	Szakirányú továbbképzési programok kínálata 2008 szeptembertől	115
42. sz. táblázat	Az ajánlások összefoglaló táblázata.....	118

TÁBLÁZATOK

2. sz. ábra A diákok létszámának változása képzési típusok szerint 1990-2007 között

Forrás: Oktatási statisztikai évkönyvek, OKM

15. sz. táblázat Szakmai vizsgát tett tanulók száma ISCED szakterületek szerint 2006/2007

Szakterület	Vizsgát tett (fő)
Nagy- és kiskereskedelem –	4760
Marketing és reklám	2099
Pénzügy, bank, biztosítás	860
Könyvelés, adóügy	1319
Management és igazgatás	2225
Szálloda, étterem, vendéglátás	5190
Összesen	16 453

Forrás: Készült az OKM oktatási statisztikai adatok alapján

16. sz. táblázat A legnépszerűbb szakok - Jelentkezők száma az egyes szakokon a nappali tagozatos alapképzésre jelentkezőket figyelembe véve, az első helyre beadott jelentkezési lapok alapján

Sorrend 2008. év (2007. év)	Szak	Jelentkezők száma (fő) 2008. (változás a 2007. évhez képest)	Változás 2007-hez képest (%) (átlag: - 9,1%)
1. (1.)	turizmus-vendéglátás	4154 (-456)	- 7,9%
2. (2.)	gazdálkodási és menedzsment	3932 (-530)	- 11,9%
3. (4.)	kommunikáció és médiatudomány	2480 (-214)	- 7,9%
4. (3.)	mérnök informatikus	2475 (-591)	- 17,3%
5. (6.)	kereskedelem és marketing	2146 (-72)	- 1,2%
6. (9.)	pszichológia	2010 (+18)	+ 1,0%
7. (7.)	jogász	1967 (-174)	- 8,1%
8. (5.)	általános orvos	1939 (-396)	- 17,0%
9. (8.)	pénzügy és számvitel	1909 (-221)	- 10,4%
10. (10.)	gépészmérnöki	1841 (-128)	- 6,5%
11. (11.)	nemzetközi gazdálkodás	1477 (-83)	- 5,3%
12. (15.)	nemzetközi tanulmányok	1303 (+5)	+ 0,4%
13. (12.)	villamosmérnöki	1280 (-220)	- 14,7%
14. (13.)	andragógia	1118 (-314)	- 21,9%
15. (16.)	programtervező informatikus	1112 (-150)	- 11,9%
16. (14.)	ápolás és betegellátás	1025 (-387)	- 27,4%
17. (20.)	építőmérnöki	940 (-65)	- 6,5%
18. (17.)	történelem	931 (-242)	- 20,6%
19. (19.)	szabad bölcsészet	863 (-227)	- 20,8%
20. (18.)	anglisztika	815 (-330)	- 28,8%

Forrás: Felvi

**17. sz. táblázat Felsőfokú képzésben a résztvevők száma
ISCED tanulmányi területek szerint 2006/2007**

Szakterület	Részvétel (fő)
Üzleti élet és irányítás	
Kereskedelem	7125
Marketing és reklám	6404
Pénzügy, bank, biztosítás	7124
Könyvelés, adó	924
Menedzsment és igazgatás	83261
Titkári és irodai munka	113
Társadalomtudományi	
Közgazdaságtan	4862

Forrás: FELVI adatbázisa Megj: A kétszakos hallgatókat mind a két szakjuknál számításba vették Az egyetemi-, ill. főiskolai alap- és kiegészítő képzésben, valamint felsőfokú szakképzésben résztvevők száma (szakirányú továbbképzés és PhD, DLA nélkül).

18. sz. táblázat Gazdaságtudományi képzési terület felvételi adatai 2001-2007

	Jelentkezők száma összesen (fő)	Első helyen jelentkezők összesen	Felvettek összesen
2001	48438	38938	26652
2002	50721	40626	28693
2003	48934	38801	27052
2004	48375	37944	25527
2005	42125	32296	22015
2006	34075	26734	19009
2007	32181	23623	16431

Forrás: Készült a FELVI adatbázisából 2008. novemberben

19. sz. táblázat Gazdaságtudományok képzési terület

Alapképzési szakok Közgazdasági képzési ág	
Szak	A programot kínáló képzőintézmények száma
Alkalmazott közgazdaságtan	5
Gazdaságelemzés	2
Közszolgálati	7
Üzleti képzési ág	
Emberi erőforrások	12
Gazdálkodási és menedzsment	38
Kereskedelem és marketing	18
Nemzetközi gazdálkodás	16
Pénzügy és számvitel	22
Turizmus-vendéglátás	17
Üzleti szakoktató	1
Mesterképzési szakok	
Biztosítási és pénzügyi matematika	-
Gazdaság-matematikai elemző	1
Közgazdálkodás és közpolitika	2
Közgazdasági elemző	4
Marketing	7
Master of Business Administration (MBA)	2
Nemzetközi gazdaság	8
Pénzügy	5
Regionális és környezeti gazdaságtan	6
Számvitel	4
Turizmus-menedzsment	1
Vállalkozásfejlesztés	3
Vezetés és szervezés	7

Forrás: Készült a FELVI adatbázisából

20. sz. táblázat Gazdasági alapszakok felvételi adatai - 2008

Felsőoktatási Intézmény	Felvettek száma (fő)
Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar (BCE-GTK)	482
Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar - Budapest (BGF-PSZFK-BP)	430
Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar (BGF-KVIFK)	368
Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar (BGF-KKFK)	348
Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar (SZTE-GTK)	175
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar (PTE-KTK)	173
Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kar (PE-GTK)	152
Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar (DE-KTK)	149
Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar (BCE-KTK)	128
Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar (ME-GTK)	99
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar (BME-GTK)	84
Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar (SZE-GK)	78
Szolnoki Főiskola (SZF)	56
Általános Vállalkozási Főiskola (ÁVF)	49
Debreceni Egyetem Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar (DE-AVK)	47
Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar - Zalaegerszegi Intézet (BGF-PSZFK-ZA)	43
Károly Róbert Főiskola Gazdálkodási Kar (KRF-GK)	43
Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar (NYME-KTK)	42
Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar (SZIE-GTK)	42
Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola (BKF)	37
Budapesti Műszaki Főiskola Keleti Károly Gazdasági Főiskolai Kar (BMF-KGK)	37
Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája (HFF)	36
Kodolányi János Főiskola (KJF)	32
Modern Üzleti Tudományok Főiskolája (MÜTF)	26
Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Vállalkozási Akadémia és Továbbképző Intézet (SZIE-VATI)	25
Zsigmond Király Főiskola (ZSKF)	24
Eszterházy Károly Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Főiskolai Kar (EKF-GTK)	22
Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar (NYME-AK)	22
Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar (KE-GTK)	17
Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Főiskolai Kar (NYF-GTFK)	17
Berzsenyi Dániel Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar (BDF-TTK)	15
Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar - Salgótarjáni Intézet (BGF-PSZFK-SA)	13
Dunaújvárosi Főiskola (DF)	13
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar (TSF-GFK)	11
Harsányi János Főiskola (HJF)	6
Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar (PTE-IFK)	5
Gábor Dénes Főiskola (GDF)	4
Eötvös József Főiskola Műszaki és Gazdálkodási Fakultás (EJF-M)	3
Tomori Pál Főiskola (TPF)	2
Összesen	3355

Forrás: FELVI

21. sz. táblázat 2008-ban engedélyezett tanár továbbképzési kurzusok

Programterület	Akkreditált programok száma
Pedagógus mesterség, pedagógiai módszerek	166
Számítástechnika, informatika	155
Magyar nyelv és irodalom	42
Óvodai nevelés	35
Művészeti nevelés	32
Gyógypedagógia	31
Matematika	27
Egészségnevelés, mentálhigiéné	26
Idegen nyelv	25
Történelem	25
Mérés értékelés	23
Testnevelés és sport	21
Szakképzés	20
Minőségbiztosítás	19
Pszichológia	19
Vezetőképzés	18
Egyéb	17
Környezetismeret	12
Pályaorientáció	13
Nemzetiségi és etnikai nevelés és oktatás	12
Alternatív pedagógiák	11
Gyermek- és ifjúságvédelem	11
Vezető tanárok, szakértők, mentorok, képzők képzése	9
EU integráció	9
Szabadidő	8
Mozgókép- és médiaismeret	7
Természetismeret	5
Hon- és népismeret	4
Tanügyigazgatás	4
Technika és életvitel	4
Tánc és dráma	4
Fizika	2
Földünk és környezetünk	2
Rajz és vizuális kultúra	2
Kémia	1
Tanterv-, tananyagfejlesztés	1
Felnőttoktatás	1
Szociológia	1
Diákönkormányzat, diákjogok	1
Ének-zene	1
Összesen	826

Forrás: Készült az Oktatási Hivatal nyilvános adatbázisa alapján

22. sz. táblázat A 25–65 éves népesség részvétele az oktatásban és képzésekben, iskolai végzettség szerint – 2005-ben

Legmagasabb iskolai végzettség	Iskolarendszerű	Iskolarendszeren kívüli
Általános iskola 8 osztálya vagy kevesebb	0,4	2,3
Szakiskola, szakmunkásképző	1,0	4,7
Középiskola	4,2	8,3
Felsőfokú	5,5	14,6
Összesen	2,5	6,8

Forrás: Felnőttképzési felvételek (AES). (Munkaerő-felmérés kapcsolt felvétele, 2006)

23. sz. táblázat Akkreditált felnőttképző intézmények száma

Terület	Intézmények száma
Budapest	504
Pest	80
Szabolcs-Szatmár-Bereg	75
Borsod-Abaúj Zemplén	71
Hajdú-Bihar	62
Győr-Sopron-Moson	54
Bács-Kiskun	54
Fejér	50
Csongrád	46
Baranya	45
Somogy	38
Komárom-Esztergom	36
Heves	36
Jász-Nagykun-Szolnok	34
Vas	30
Békés	29
Veszprém	28
Zala	26
Tolna	24
Nógrád	16
Összesen	1338

Forrás: az NSZFI adatbázisa www.nive.hu 2008. november 13.

24. sz. táblázat A foglalkoztatók, az önfoglalkoztatók aránya a foglalkoztatottak között, nemek szerint, 2005

<i>Megevezés</i>	<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>
Foglalkoztatók	6,4	2,6
Nagy- és középvállalkozók	1,3	0,3
Nem mezőgazdasági kisfoglalkoztatók	4,0	2,1
Mezőgazdasági kisfoglalkoztatók	1,1	0,2
Önfoglalkoztatók	2,1	1,6
Szabadfoglalkozású magasan képzett értelmiségiek	0,3	0,3
Szabadfoglalkozású alsó szintű értelmiségiek és magasan képzett technikai foglalkozású önállók	1,8	1,3
Nem mezőgazdasági egyéni vállalkozók	8,4	5,8
Mezőgazdasági egyéni vállalkozók	1,7	0,7
Összesen	18,6	10,7

Forrás: KSH Mikrocenzus 2005

25. sz. táblázat Iskolarendszeren kívüli képzés A képzésbe beiratkozottak száma 2007

	Beiratkozottak száma (fő)
Szakképesítést megalapozó szakmai alapképzés	7230
Állam által elismert OKJ szakképesítést adó	85130
Munkakörhöz, foglalkozáshoz szükséges nem OKJ szakképesítést adó	27314
Szakmai továbbképző	48475
Hátrányos helyzetűek felzárkóztató képzése	568
Elhelyezkedést, vállalkozást segítő képzés	4498
Hatósági jellegű (közlekedési, hírközlési és vízügyi ágazat) képesítésre felkészítő képzés	35938
Okleveles könyvvizsgálói képesítés megszerzésére felkészítő képzés	40
Nyelvi képzés	34502
Általános felnőttképzés	43719
Megváltozott munkaképességűek rehabilitációs képzése	
Informatikai képzések	
Összesen	287414

Forrás: Az OSAP adatbázisból készült összeállítás

26. sz. táblázat A képzésbe beiratkozottak száma a képzőintézmény típusa szerint 2007

Képzőintézmény típusa	2007
Akkreditált és közoktatási	528
Akkreditált képző	4811
Egyéb	21791
Közoktatási intézmények	1793
Összesen	28923

Forrás: Az OSAP adatbázisból

27. sz. táblázat A képzést folytató intézmények száma képzéstípusok szerint

	2007
Szakképesítést megalapozó szakmai alapképzés	118
Állam által elismert OKJ szakképesítést adó	455
Munkakörhöz, foglalkozáshoz szükséges nem OKJ szakképesítést adó	170
Szakmai továbbképző	254
Hátrányos helyzetűek felzárkóztató képzése	12
Elhelyezkedést, vállalkozást segítő képzés	43
Hatósági jellegű (közlekedési, hírközlési és vízügyi ágazat) képesítésre felkészítő képzés	117
Okleveles könyvvizsgálói képesítés megszerzésére felkészítő képzés	5
Nyelvi képzés	172
Általános felnőttképzés	234
Informatikai képzések	
Megváltozott munkaképességűek rehabilitációs képzése	
Összesen	1580

Forrás: Az OSAP adatbázis

28. sz. táblázat A képzések (tanfolyamok) száma 2007-ben

Tanfolyamok	Számuk
Szakképesítést megalapozó szakmai alapképzés	355
Állam által elismert OKJ szakképesítést adó	5041
Munkakörhöz, foglalkozáshoz szükséges nem OKJ szakképesítést adó	1684
Szakmai továbbképző	3268
Hátrányos helyzetűek felzárkóztató képzése	21
Elhelyezkedést, vállalkozást segítő képzés	304
Hatósági jellegű (közlekedési, hírközlési és vízügyi ágazat) képesítésre felkészítő képzés	1151
Okleveles könyvvizsgálói képesítés megszerzésére felkészítő képzés	6
Nyelvi képzés	6669
Általános felnőttképzés	2037
Informatikai képzések	-
Megváltozott munkaképességűek rehabilitációs képzése	-
Összesen	20536

Forrás: az OSAP Iskolarendszereken kívüli képzés statisztikai adatbázisból

29. sz. táblázat A képzésbe beiratkozottak az elhelyezkedést vállalkozást segítő képzésekben a képzés időtartama szerint 2007-ben

Időtartam	Elhelyezkedést, vállalkozást segítő képzés	Valamennyi képzéstípusban résztvevő együttes száma
201 és 400 óra között	272	39037
1001 és 2000 óra között	20	5599
401 és 600 óra között	40	9798
200 óra vagy kevesebb	4156	225808
801 és 1000 óra között	0	1851
601 és 800 óra között	10	4560
2001 óránál több	0	761
Összesen	4498	287414

Forrás: az OSAP Iskolarendszeren kívüli képzés statisztikai adatbázisból

30. sz. táblázat Sikeresen vizsgát tettek száma 2007-ben

	2007-ben	2008-ban októberig
Férfi	67127	58656
Nő	58763	46839

Forrás: OSAP felnőttképzési statisztikai adatbázis (lekérdezés 2008.10.09.)

31. sz. táblázat A vállalkozók és alkalmazottaik képzésben, illetve továbbképzésben való részvétele létszámnagyság kategóriánként %

	0 fő	1-9 fő	10-49 fő	50 fő fölött	Összesen
Részt vett valamilyen képzésben	23,6	29,7	59,7	86,7	27,6
Nem vett részt	76,4	70,3	40,3	13,3	72,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: GKM 2007-es reprezentatív vállalkozói felmérése

32. sz. táblázat A szakmai képzés egyéb formáit támogató vállalkozások aránya a képzés formája szerint

Képzési forma	1999	2005
Közvetlenül munkahelyen, munkaszituációban folyó képzés	54	45
Munkahelyi rotációk, tanulmányi látogatások	15	7
Tanulócsoportokban folyó képzések	12	16
Önképzés	20	17
Konferenciákon, szemináriumokon való részvétel	72	80

Forrás: KSH Munkahelyi képzési felvételek (CVTS). Munkaerő-felmérés kapcsolt felvétele,

33. sz. táblázat Az otthoni internet hozzáférés alapadatai 2005-2007, %

	2005	2006	2007
PC-vel rendelkező háztartások/ összes háztartás	31	38	49
Otthoni online PC/ összes PC	48	51	71
Otthoni hozzáférés/összes háztartás	15	21	35
Otthoni szélessávú hozzáférés/ összes háztartás	10	15	29
Szélessáv/összes internet hozzáférés	67	71	83

Forrás: World Internet projekt magyar adatok <http://www.wiphungary.hu/>

**34. sz. táblázat Internethasználat tanulás céljából
Azoknak az aránya (%) a lakosságon belül, akik az internetet a kérdezést megelőző 3 hónap során valamilyen képzéshez tanúláshoz használták**

Országok	2004	2005	2006
EU 25	na.	16	20
Magyarország	15	15	13
Írország	10	9	13
Szlovákia	16	8	8

Forrás: saját feldolgozás az Eurostat Information Society adatbázisából

**35. sz. táblázat Informatikát formális képzésben tanulók
Azoknak az aránya (%) a lakosságon belül,
akik formális képzésben szereztek számítógép-használati jártasságukat**

Országok	2005	2006	2007
EU 25	20	21	23
Magyarország	19	25	27
Írország	-	25	24
Szlovákia	24	26	27

Forrás: saját feldolgozás az Eurostat Information Society adatbázisából

**36. sz. táblázat Informális módon tanulók
Azoknak az aránya (%) a lakosságon belül, akik informális módon (barátok, kollégák
hégítsegével és hasonló módon) szereztek informatikai jártasságukat**

Országok	2005	2006	2007
EU 25	41	39	49
Magyarország	19	31	35
Írország	-	13	18
Szlovákia	52	52	58

Forrás: saját feldolgozás az Eurostat Information Society adatbázisából

37. sz. táblázat Önállóan tanulók

Azoknak az aránya (%) a lakosságon belül, akik önálló tanulással (a „csinálás közbeni tanulás” útján) szerezték informatikai jártasságukat

Országok	2005	2006	2007
EU 25	41	41	52
Magyarország	29	37	42
Írország	-	28	26
Szlovákia	47	49	54

Forrás: saját feldolgozás az Eurostat Information Society adatbázisából

38. sz. táblázat A szélessávú internet eléréssel rendelkező vállalkozások százalékos aránya a 10-49 fős vállalkozások körében*

Országok	2004	2005	2006	2007
EU 25	43	59	72	77
Magyarország	-	43	58	67
Írország	27	43	57	63
Szlovákia	22	45	59	74

Forrás: saját feldolgozás az Eurostat Information Society adatbázisából*a pénzügyi szektor kivételével

39. sz. táblázat Az internetet banki és pénzügyi szolgáltatások igénybevételére használó vállalkozások százalékos aránya a 10-49 fős vállalkozások körében*

Országok	2004	2005	2006	2007
EU 25	67	69	73	78
Magyarország	44	46	51	63
Írország	63	67	79	80
Szlovákia	53	74	76	87

Forrás: saját feldolgozás az Eurostat Information Society adatbázisából *a pénzügyi szektor kivételével

40. sz. táblázat Gazdasági és humán ismeretek a Bologna rendszerű műszaki képzésben

ALAPKÉPZÉSI SZAK	A törzsanyagban gazdasági és humán ismeretek kreditszáma	Tartalma
Anyagmérnöki	16–30	közgazdaságtan, vállalkozás-gazdaságtan, menedzsment, minőségbiztosítás, környezetvédelem, biztonságtechnika, jogi ismeretek, humán ismeretek
Faipari mérnöki	16–30	közgazdaságtan, vezetés-módszertan, vállalat-gazdaságtan, pénzügyi és számviteli ismeretek, marketing, jogi ismeretek, humán ismeretek
Könnyűipari	16–30	közgazdaságtan, vállalatgazdaságtan, menedzsment, EU-ismeretek, humán ismeretek
Biomérnöki	16–30	mikro- és makroökonómia, menedzsment- és vállalkozás-gazdaságtan, üzleti jog
Környezetmérnöki	16–30	közgazdaságtan, jogi ismeretek, menedzsment, szervezés, mérnöki kommunikáció, társadalomtudomány
Vegyésmérnöki	16–30	mikro- és makroökonómia, menedzsment- és vállalkozás-gazdaságtan, üzleti jog
Építőmérnöki	18–34	mikro- és makroökonómia, menedzsment és vállalkozás-gazdaságtan, jogi és államigazgatási ismeretek, az intézmény hagyományainak és lehetőségeinek megfelelő további gazdasági és humán alapismeretek
Műszaki földtudományi	16-30	közgazdaságtan, vállalkozás-gazdaságtan, menedzsment, államigazgatási- jogi ismeretek, humán ismeretek;
Építészmérnöki	23-38	közgazdaságtan, építési menedzsment, építési jogi ismeretek, filozófia, szociológia, városszociológia, építészettörténet, művészettörténet, építészetelmélet
Ipari termék- és formatervező	16-30	közgazdaságtan, innováció menedzsment, iparjog/szellemi tulajdon védelem, marketing, humán ismeretek
Gépészmérnöki	16-30	közgazdaságtan, vállalkozás-gazdaságtan, menedzsment, minőségbiztosítás, energiagazdálkodás, államigazgatási- jogi ismeretek, humán ismeretek
Közlekedésmérnöki	16-30	közgazdaságtan, vállalat-gazdaságtan, jog, munkavédelem, az intézmény hagyományainak és lehetőségeinek megfelelő további gazdasági és humán ismeretek
Mechatronikai mérnöki	16-30	közgazdaságtan, környezetvédelem, minőségbiztosítás, szaknyelv, társadalomtudomány
Had- és biztonságtechnikai mérnöki	16-30	közgazdaságtan, hadtörténelem/technikatörténet, hadijog/jogi ismeretek
Energetikai mérnöki	16-30	közgazdaságtan, vállalkozás-gazdaságtan, menedzsment, energetikai gazdaságtan, jogi ismeretek, humán ismeretek
Villamosmérnöki	16-30	közgazdaságtan, menedzsment és vállalkozás-gazdaságtan, jogi ismeretek, az intézmény hagyományainak és lehetőségeinek megfelelő további gazdasági és humán alapismeretek;
Műszaki menedzser	16-30	mikroökonómia, makroökonómia, gazdaságstatisztika, számvitel, vállalkozás-gazdaságtan, minőségbiztosítás, ergonómia, humán ismeretek
Műszaki szakoktató	16-30	közgazdaságtan, vállalkozási ismeretek, humán ismeretek és/vagy szakmai idegen

		nyelv, kommunikáció és alkalmazott szociológia, további gazdasági és humán ismeretek
Molekuláris bionika	15-25	közgazdaságtani alapismeretek, vállalat-gazdaságtani és menedzsment ismeretek, tudománytörténeti és jogi ismeretek, iparjogvédelmi, filozófiai és egyéb humán ismeretek

41.sz. táblázat Szakirányú továbbképzési programok kínálata 2008. szeptembertől a vállalkozáshoz közvetlenül kapcsolódó területeken

Szakirányú továbbképzés megnevezése	Képzőintézmény	Képzési idő (félév)	A tanrendben szereplő legfontosabb tárgyak	Költségtérítés (ezer FT/félév)
Vállalkozási menedzsment	Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar	4	Vállalkozások gazdasági környezete és vezetése, üzleti terv, marketing, vállalkozások pénzügyei, vállalkozások számvitele, vállalkozási jog, emberi erőforrás menedzsmentje, számítógépes üzleti tervezési gyakorlat, reklámpszichológia, európai vállalkozások, értékelemzés, tárgyalástechnika.	280.000
	Debreceni Egyetem Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar	4+1	Pénzügyek, adózás, számvitel, vállalatgazdaság, vállalatvezetés, nemzetközi kereskedelempolitika, üzletmenet, projektmenedzsment, vámismeretek, marketing, piackutatás, áru fuvarozás, mikro- és makroökonómia, tudásmenedzsment, kommunikáció, EU kül- és regionális politikája, agrárpolitika, ipar- és versenypolitika, környezetvédelem, projektszervezés és irányítás, pályázati menedzsment, gazdaságstatisztika, stratégiai menedzsment, minőségbiztosítás és logisztika (lásd pontosan: http://www.avk.unideb.hu).	295.000
	Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar	4	Alapozó tárgyak: vállalkozások gazdasági környezete és vezetése, vállalkozások számvitele, vállalkozási jog. Szaktárgyak: üzleti tervezés, vállalkozások pénzügyei, emberierőforrás-menedzsment, számítógépes üzleti tervezés. Alternatív tantárgyak: EU-intézmények működése, pályázatkészítés módszertana, értékelemzés.	120.000
Vállalkozás menedzser	Általános Vállalkozási Főiskola	3	Közgazdaságtan, jog, vállalkozástan, pénzügytan és számvitel, menedzsmentismeretek, marketing.	120.000
	Eszterházy Károly Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Főiskolai Kar	4	Üzleti kommunikáció, közgazdaságtan/gazdasági jog, statisztika, adatbázis-kezelés, számvitel és mérlegelemzés, vállalkozási ismeretek, menedzsment alapjai, pénzügy, adózás, külkereskedelmi ismeretek, marketing, minőségbiztosítás, emberi tényezők, marketingtervezés.	110.000
	Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Főiskolai Kar	3	Vállalkozási, közgazdasági, pénzügyi, számviteli, jogi és marketingismeretek.	95.000
	Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar - Békéscsaba	3	vállalkozási ismeretek, vállalkozások pénzügyei, üzleti kommunikáció, gazdasági módszertan, marketing.	108.000

Vállalkozási-	Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Főiskolai szakmérnök, vállalkozási szakon.	2	Alapismeretek és szakmai törzsanyag: a menedzsment alapjai, a menedzsment eszközei, marketing, projektmenedzsment, számvitel és könyvelés, pénzügyek. A hallgatóknak egyidejű képzés keretében lehetőségük van a francia CNAM kompetencia bizonyítványát is megszerezni, amelynek megnevezése: kis- és középvállalati vezető.	150.000
Fővállalkozás/ projektmenedzser	Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar	4	Közgazdasági-társadalomtudományi, illetve módszertani ismeretek. Szervezeti stratégia, marketingstratégia, szervezetrányítás, vezetői gazdaságtan, döntésmódszertan, vezetői magatartás, projekttervezés, tárgyalástechnika, csoportos alkotástechnikai módszerek, szerződésjog, projektirányítás, vállalkozásinnováció, vállalat- és projektfinanszírozás.	250.000
Nemzetközi gazdasági (és üzleti) kapcsolatok- nemzetközi	Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar	4	Közgazdasági-társadalomtudományi, illetve módszertani ismeretek, Nemzetközi gazdaságstratégia, nemzetközi vállalkozás-gazdaságtan, nemzetközi piacok és szolgáltatások, nemzetközi marketing stb.	250.000
Idegenforgalmi és szállodavállalkozási	Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar	5	Alapozó tárgyak: közgazdaságtan, vállalkozás-gazdaságtan, pénzügy, számvitel, jog, statisztika, számítástechnika. Szakismereti tárgyak: idegenforgalmi, vendéglátói, elszállásolási alapismeretek, idegenforgalmi földrajz, rendezvényszervezés, utazásszervezés, szállodai és utazási szoftver, turizmus vállalkozás-gazdaságtana, marketing.	110.000
	Dunaújvárosi Főiskola	4	Idegenforgalmi makrogazdálkodási alapismeretek, idegenforgalmi földrajz, vendéglátói alapismeretek, elszállásolási alapismeretek, rendezvényszervezés, szállodai és utazási szoftver, utazásszervezés, utazásközvetítés, szállodai ismeretek, turizmus, vállalkozás-gazdaságtan (szálloda, utazásszervezés, utazásközvetítés).	150.000
	Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája	4	Közgazdasági ismeretek, vezetés-szervezés, turizmus általános elmélete, turizmus gazdaságtana, turizmusföldrajz, vállalkozási ismeretek, turizmustervezés, EU és turizmus, turizmusmarketing, informatika a turizmusban.	130.000
	Kodolányi János Főiskola	4	Idegenforgalmi makrogazdálkodási alapismeretek, idegenforgalmi földrajz, vendéglátó alapismeretek, elszállásolási alapismeretek, rendezvényszervezés, szállodai és utazási szoftver, utazásszervezés, utazásközvetítés, szállodai ismeretek, turizmus, vállalkozás-gazdaságtan (szálloda, utazásszervezés, utazásközvetítés).	102.000
Vállalkozás és	Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi Vendéglátóipari és	4	Közgazdasági és módszertani ismeretek: közgazdaságtan, nemzetközi gazdaságtan, világgazdaságtan, gazdasági jog, vállalkozás-gazdaságtan, általános pénzügyi ismeretek, statisztika, informatika.	145.000

marketing	Idegenforgalmi Főiskolai Kar		Szakismereti tárgyak: marketing, marketingkommunikáció, marketingdisztribúció, menedzsment, marketingtervezés, stratégia, vállalkozás-gazdaságtan, vállalati pénzügyek, adózási ismeretek.	
Kulturális vállalkozásszervező	Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Kar	4	Közgazdaságtan, társadalmi ismeretek, jog és etika, EU-tanulmányok, vállalkozás-gazdaságtan, statisztika és gazdasági számítások, marketing-alapok és kommunikáció, vezetői számvitel, menedzsmentalapok, logisztika, projektmenedzsment, pénzügyi és üzleti tervezés, kulturális és média-intézményrendszerek, kommunikációelmélet, médiatörténet, média-gazdaságtan, médiatechnikai ismeretek.	98.000
Nemzetközi gazdasági (és üzleti) kapcsolatok - nemzetközi vállalatok	Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem	4	Gazdaságelmélet, államháztartástan, gazdaságpolitika, gazdaságföldrajz, európai gazdasági integráció. Az oktatás és a számonkérés nyelve a német.	168.000
	Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar	4	Közgazdasági-társadalomtudományi, illetve módszertani ismeretek, Nemzetközi gazdaságstratégia, nemzetközi vállalkozás-gazdaságtan, nemzetközi piacok és szolgáltatások, nemzetközi marketing stb.	250.000
	Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar	4	Közgazdasági alapozó modul, elméleti alapok, módszertani alapok, szakhoz kapcsolódó ismeretek, magyar külgazdasági stratégia modul, nemzetközi gazdálkodás és menedzsment modul, nemzetközi marketingkereskedelem modul.	125.000
Pénzügy-vállalkozási	Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Főiskolai Kar - Budapest	4	Üzleti jog, nemzetközi gazdaságtan, pénzügy, számvitel, kontrolling, vám. Európai uniós pénzügyek szakirány, európai uniós projekttervező és finanszírozási szakirány, kis- és középvállalkozási szakirány.	115.000
	Dunaújvárosi Főiskola	4	Módszertani ismeretek: jogi, vállalkozások gazdaságtana, szervezés, informatika, pénzügy. Speciális ismeretek: adózás, adóigazgatás, bankügyletek, illeték, vám, biztosítás, tervezés, számvitelemzés, ellenőrzés.	150.000
	Eszterházy Károly Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Főiskolai Kar	4	Jogi ismeretek, vállalkozások gazdaságtana, szervezés, informatika, pénzügy, adózás, adóigazgatás, bank- és tőzsdeügyletek, illeték, vám, biztosítás, tervezés, számvitel, elemzés, vállalkozásfinanszírozás, ellenőrzés.	110.000
	Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar	4	közgazdaságtan, vállalati gazdaságtan, társaságok pénzügyei, adózás, gazdasági módszertan, szervezés, vezetés elmélete és gyakorlata.	108.000

Forrás: Az összeállítás a Felvételi Információs Központ adatbázisából készült

42. sz. táblázat Az ajánlások összefoglaló táblázata

Célcsoportok	Jellemző állapot	Cél	Eszközök	Megjegyzések
Általános iskolások	Gyakorlatorientált programok az iskoláknak csak egy kis részében valósulnak meg	Legalább a NAT-ban foglaltak megvalósítása Szemléletformáló, készségfejlesztő gyakorlati tevékenységi lehetőségek bővítése A tapasztalatok, módszerek átadása	Célzott pályázatok (pl. a csak pénzügyi okból megszűnt szakkörök újraszervezésére) Tananyagfejlesztés Ingyenesen elérhető tanulástámogató anyagok Tanár-továbbképzési programok bővítése Tanárképzési ösztöndíjak Belföldi tanulmányutak Szakmai hálózatok támogatása Internetes tartalomfejlesztés és szakmai portál létrehozása	A fejlesztési javaslatok megvalósításának megkezdéséhez a szakmai tapasztalatok és kapacitások rendelkezésre állnak (tanárok, civilek, pénzügyi szervezetek)
Gimnáziumok	Kevés a gazdasági/vállalkozási témához értő, felkészült és motivált tanár			
Szakközépiskolák	Franchise programok, maradványmodellek			
Szakiskolák	Az új OKJ keretében a vállalkozói modul a bevezetés szakaszában	A tanult szakmához kapcsolódó vállalkozói ismeretek átadása	Gyakorlati képzőhelyek elérhetőségének javítása	
Felsőoktatás	Nagyvállalat-központú szemlélet dominál Kurzuskínálat szűkös	Gazdasági szakokon a vállalkozási szakirány és tárgyak bővítése, gyakorlat-orientálttá tétele	Átoktatás ösztönzése Oktatói kapacitások növelése Extra-curriculáris kurzusok	

	Oktatói kapacitás szűkössége Diákvállalkozásokat támogató szolgáltatások hiánya	Nem gazdasági szakokon a kurzus kínálat bővítése	bővítése Gyakorlat-orientált programok kreditszerzési lehetőséggel	
Felnőtt lakosság általában	Szervezett képzésben alacsony szintű részvétel Alacsony szintű gazdasági/pénzügyi kultúra Képzőcégek kínálati piaca nem alkalmazkodik az igényekhez (minőség alapú szelekció hiánya)	Vállalkozások megítélésének javítása A képzés-fogyasztói kompetencia növelése	Média Internet Ismeretterjesztés	
Álláskereső	A vállalkozás mint alternatíva választása sokszor ötletszerű A kényszervállalkozások negatív megítélése Vállalkozóvá válás programban a képzés illesztése szervesen	Az önfoglalkoztatás valódi alternatívává tétele (a munkaügyi szervezet érdeklőtté tétele a sikeres vállalkozások létrehozásában)	Tanácsadás javítása, a képzés E-learning Jobb klubok jobb kihasználása	
Kezdő vállalkozók	Piacismeret, pénzügyi ismeretek hiánya (divatkövetés) Differenciálatlan kezelés	Tanácsadás bővítése minőségének javítása Célcsoportok pontosabb azonosítása	Tanácsadói kapacitások fenntartása és bővítése	
Működő KKV-k	Kényszervállalkozók és színeli vállalkozások + szürke zóna aránya magas Alacsony részvételi hajlandóság a képzésben Tájékozatlanság a képzési kínálat terén Mikro-vállalkozások kiszorúlnak a támogató programokból	Közelíteni a képzési kínálatot a KKV-k valós igényeihez (tartalom, módszer, stílus) Mikrovállalkozások speciális kezelése	KKV-barátabb képzés- támogatási hozzáférés (információ és adminisztráció) Az önképzés/önálló tanulás feltételeinek javítása	A programok szakmai minőségi kritériumainak érvényesítése mellett, és a szakmai eredmények folyamatos értékelésével

6.4. Az információgyűjtés során megkeresett intézmények és szakemberek

- Oktatási és Kulturális Minisztérium – Közoktatási Főosztály, Balogh Lászlóné
- Szociális és Munkaügyi Minisztérium – Tervezési és Fejlesztési Titkárság, Tóth Anikó, szakmai főtanácsadó
- Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium – Vállalkozásfejlesztési Főosztály Leskó Tamás, főosztályvezető-helyettes
- Magyar Nemzeti Bank – Szolnokiné Pap Judit, a Pénzügyi kultúra fejlesztése projekt vezetője
- Magyar Kereskedelmi- és Iparkamara – Laczky Gabriella, képzési tanácsos és Kalmár Zsolt, képzési referens
- Pest Megyei Kereskedelmi és Iparkamara – Tóth Ferenc, szakképzési főelőadó
- Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Bihall Tamás elnök, az MKIK oktatási és képzési alelnöke
- IPOSZ – Illés Zoltán, képzésért felelős szakmai vezető
- Budapesti Vállalkozásfejlesztési Központ – Gál Imre, kommunikációs manager
- Vas Megye és Szombathely Város Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány Vállalkozói Központ, Babos Csaba, ügyvezető igazgató
- Felnőttképzők Szövetsége – Borsi Árpád, főtitkár
- Közép-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ – Újhelyi Zita, osztályvezető
- Észak-magyarországi Regionális Képzőközpont – Belföldi Judit, képzési felelős
- ESZA Kht. – Pitenyák Tamás, képzési programok csoportvezető
- Junior Achievement Magyarország
 - Gergely Orsolya, ügyvezető igazgató
 - Papp Szilvia, a diákvállalkozások koordinátora
 - Kaltenecker Péter, budapesti regionális fejlesztési koordinátor
- Életpálya Alapítvány – Darázs Dóra, ügyvezető
- Budapesti Ifjúsági Vállalkozó Központ – Lakatos Mária, központvezető
- SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány – Soltész Anikó, felnőttképzési tevékenységért felelős vezető
- Vállalkozás 2000 Alapítvány – Kövári Tibor, ügyvezető titkár
- EBC*L Magyarországi Képviselőlet – Paukóné Várnai Adrienn, a képviselőlet vezetője
- Corvinus Egyetem Gazdaságtudományi Kar – Szirmai Péter, a Kisvállalkozás-fejlesztési Központ vezetője
- BME Energetika gazdaságtan tanszék, Gács Iván, gazdaságtan oktató
- Budapesti Műszaki Főiskola – Palásti Kovács Béla főiskolai tanár, kari főigazgató, az OKM főtanácsosa
- Corvinus Egyetem – Kovács Zoltán, tanszékvezető

- Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar – Vállalatgazdaságtani Tanszék, Fülöp Gyula, egyetemi docens
- Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara Kádek István, dékán-helyettes
- Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum – Stündl László, egyetemi adjunktus
- Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar – Lukács Edit, beiskolázási és idegen nyelvű képzésért felelős igazgató
- Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző (KIT) – Nyakas Jánosné, a Közép-magyarországi Régió képzésért felelős igazgatója
- Ipartestületi Szakközépiskola – Babos János, igazgató
- Martineum Felnőttképző Akadémia Ügyviteli Gyakorlócége, Szombathely Takács Barbara, képzési vezető
- Magyarországi Gyakorlócégek Cégszolgálati Központ – Koós Lászlóné ck szakértő
- Német-Magyar Képző Központ – Silye Zoltán
- Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Szakmai és Szakszolgálati Intézet László Béláné pedagógus-továbbképzés szervező
- Alternatív Közgazdasági Gimnázium – Horn György, igazgató
- Andrassy Gyula Szakközépiskola – Miskolc, Balla Gyuláné, oktató
- Széna téri Általános Iskola, Székesfehérvár – Szabó Gáborné, tanár
- Madách Gimnázium, Budapest – Varga Mária, tanár
- Szilágyi Erzsébet Gimnázium, Budapest – Kerekesné Horváth Ilona, tanár
- Békésy György Postaforgalmi Szakközépiskola, Budapest – Pentz Etelka, tanár
- Vak Bottyán Szakközépiskola, Gyöngyös – Tolmayerné Borbélyi Zsuzsanna, közgazdaságtan tanár
- Bíborvég Általános Iskola, Decs – Tóth Judit, diákállalkozásokért felelős tanár
- Hermann Ottó Gimnázium – Miskolc Dudás Imre, igazgató helyettes
- Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet – Visi Judit, közoktatási szakértő
- Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet – Stágel Imréné, vezető tanácsadó